

ISSN 0142-0843

№ 2(82)/2016

ПЕДАГОГИКА сериясы

Серия ПЕДАГОГИКА

PEDAGOGY Series

ҚАРАҒАНДЫ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
КАРАГАНДИНСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN
OF THE KARAGANDA
UNIVERSITY

ISSN 0142-0843

Индексі 74622

Индекс 74622

**ҚАРАҒАНДЫ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

ВЕСТНИК
КАРАГАНДИНСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN
OF THE KARAGANDA
UNIVERSITY

ПЕДАГОГИКА сериясы

Серия ПЕДАГОГИКА

PEDAGOGY Series

№ 2(82)/2016

Сәуір–мамыр–маусым

30 маусым 2016 ж.

Апрель–май–июнь

30 июня 2016 г.

April–May–June

June, 30, 2016

1996 жылдан бастап шығады

Издается с 1996 года

Founded in 1996

Жылына 4 рет шығады

Выходит 4 раза в год

Published 4 times a year

Қарағанды, 2016

Караганда, 2016

Karaganda, 2016

Бас редакторы

ЖМ ХҒА академигі, заң ғыл. д-ры, профессор

Е.Қ.Көбеев

Бас редактордың орынбасары

Жауапты хатшы

Х.Б.Омаров, техн. ғыл. д-ры

Г.Ю.Аманбаева, филол. ғыл. д-ры

Редакция алқасы

Б.А.Жетпісбаева,	редактор пед. ғыл. д-ры;
М.Н.Сарыбеков,	пед. ғыл. д-ры;
Қ.М.Арынғазин,	пед. ғыл. д-ры;
С.Т.Каргин,	пед. ғыл. д-ры;
Л.А.Шкутина,	пед. ғыл. д-ры;
Г.О.Тәжіғұлова,	пед. ғыл. д-ры;
Н.Э.Пфейфер,	пед. ғыл. д-ры;
Ш.М.Мухтарова,	пед. ғыл. д-ры;
С.К.Әбілдина,	пед. ғыл. д-ры;
Н.Б.Михайлова,	PhD, профессор (Германия);
А.Миколайчак,	PhD, профессор (Польша);
Т.В.Машарова,	пед. ғыл. д-ры (Ресей);
И.А.Федосеева,	пед. ғыл. д-ры (Ресей);
Д.А.Казимова,	жауапты хатшы пед. ғыл. канд.

Редакцияның мекенжайы: 100028, Қазақстан, Қарағанды қ., Университет к-сі, 28

Тел.: (7212) 77-03-69 (ішкі 1026); факс: (7212) 77-03-84.

E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Сайт: vestnik.ksu.kz

Редакторлары

И.Д.Рожнова, Ж.Т.Нурмуханова

Компьютерде беттеген

Д.Н.Муртазина

Қарағанды университетінің хабаршысы. «Педагогика» сериясы.

ISSN 0142-0843

Меншік иесі: «Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті» РММ.

Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігімен тіркелген. 23.10.2012 ж. № 13107–Ж тіркеу куәлігі.

Басуға 29.06.2016 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/8. Қағазы офсеттік. Көлемі 15,0 б.т. Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 377.

Е.А.Бөкетов атындағы ҚарМУ баспасының баспаханасында басылып шықты

100012, Қазақстан, Қарағанды қ., Гоголь к-сі, 38. Тел. 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

Главный редактор
академик МАН ВШ, д-р юрид. наук, профессор
Е.К.Кубеев

Зам. главного редактора **Х.Б.Омаров**, д-р техн. наук
Ответственный секретарь **Г.Ю.Аманбаева**, д-р филол. наук

Редакционная коллегия

Б.А.Жетписбаева,	редактор д-р пед. наук;
М.Н.Сарыбеков,	д-р пед. наук;
К.М.Арынгазин,	д-р пед. наук;
С.Т.Каргин,	д-р пед. наук;
Л.А.Шкутина,	д-р пед. наук;
Г.О.Тажигулова,	д-р пед. наук;
Н.Э.Пфейфер,	д-р пед. наук;
Ш.М.Мухтарова,	д-р пед. наук;
С.К.Абильдина,	д-р пед. наук;
Н.Б.Михайлова,	PhD, профессор (Германия);
А.Миколайчак,	PhD, профессор (Польша);
Т.В.Машарова,	д-р пед. наук (Россия);
И.А.Федосеева,	д-р пед. наук (Россия);
Д.А.Казимова,	ответственный секретарь канд. пед. наук

Адрес редакции: 100028, Казахстан, г. Караганда, ул. Университетская, 28
Тел.: (7212) 77-03-69 (внутр. 1026); факс: (7212) 77-03-84.
E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Сайт: vestnik.ksu.kz

Редакторы
И.Д.Рожнова, Ж.Т.Нурмуханова

Компьютерная верстка
Д.Н.Муртазина

Вестник Карагандинского университета. Серия «Педагогика».
ISSN 0142-0843

Собственник: РГП «Карагандинский государственный университет имени академика Е.А.Букетова».
Зарегистрирован Министерством культуры и информации Республики Казахстан. Регистрационное свидетельство № 13107–Ж от 23.10.2012 г.

Подписано в печать 29.06.2016 г. Формат 60×84 1/8. Бумага офсетная. Объем 15,0 п.л. Тираж 300 экз.
Цена договорная. Заказ № 377.

Отпечатано в типографии издательства КарГУ им. Е.А.Букетова
100012, Казахстан, г. Караганда, ул. Гоголя, 38, тел.: (7212) 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

© Карагандинский государственный университет, 2016

Main Editor

Academician of IHEAS, Doctor of Law, Professor

Ye.K.Kubeyev

Deputy main Editor

Kh.B.Omarov, Doctor of techn. sciences

Responsible secretary

G.Yu.Amanbayeva, Doctor of phylol. sciences

Editorial board

B.A.Zhetpisbayeva ,	Editor Doctor of ped. sciences;
M.N.Sarybekov ,	Doctor of ped. sciences;
K.M.Aryngazin ,	Doctor of ped. sciences;
S.T.Kargin ,	Doctor of ped. sciences;
L.A.Shkutina ,	Doctor of ped. sciences;
G.O.Tazhigulova ,	Doctor of ped. sciences;
N.E.Pfeyfer ,	Doctor of ped. sciences;
Sh.M.Mukhtarova ,	Doctor of ped. sciences;
S.K.Abildina ,	Doctor of ped. sciences;
N.B.Mikhaylova ,	PhD, professor (Germany);
A.Mikolaychak ,	PhD, professor (Poland);
T.V.Masharova ,	Doctor of ped. sciences (Russia);
I.A.Fedosseyeva ,	Doctor of ped. sciences (Russia);
D.A.Kazimova ,	Secretary Cand. of ped. sciences

Postal address: 28, University Str., 100028, Karaganda, Kazakhstan

Tel.: (7212) 77-03-69 (add. 1026); fax: (7212) 77-03-84.

E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Web-site: vestnik.ksu.kz

Editors

I.D.Rozhnova, Zh.T.Nurmukhanova

Computer layout

D.N.Murtazina

Bulletin of the Karaganda University. «Pedagogy» series.

ISSN 0142-0843

Proprietary: RSE «Academician Ye.A.Buketov Karaganda State University».

Registered by the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan. Registration certificate No. 13107–Zh from 23.10.2012.

Signed in print 29.06.2016. Format 60×84 1/8. Offset paper. Volume 15,0 p.sh. Circulation 300 copies. Price upon request. Order № 377.

Printed in the Ye.A.Buketov Karaganda State University Publishing house.

38, Gogol Str., 100012, Kazakhstan, Karaganda, Tel.: (7212) 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

МАЗМҰНЫ

ТӘРБИЕЛЕУ ЖӘНЕ ОҚЫТУДЫҢ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ МЕН ТЕОРИЯСЫ

<i>Козел В.И.</i> Жасөспірімдерді зорлау және адамдарды сатудың алдын алуда әлеуметтік педагогтарды дайындаудың мазмұндық-процессуалдық моделі.....	8
<i>Егорова Н.А.</i> Оқушылардың коммуникативті алдаумен байланысты педагогикалық жағдайдың шешімі	16
<i>Бөдеев М.Т., Жангабыл М.С., Ахметжанова У.А., Алимжанов Е.М.</i> Жоғары сынып оқушыларын әскери-патриоттық тәрбиелеудегі спорт үйірмелерінің маңызы.....	24
<i>Тоқтыбаева Г.С., Қыпшақов С.А.</i> Білім бакалаврында студенттердің ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру («Инженерлік графика» пәні мысалында)	29
<i>Одинцова С.А., Одинцова Е.А.</i> Кіші мектеп оқушыларының құқықтық түсініктерінің қалыптасуын эксперименттік зерттеудің нәтижелілігі	35
<i>Жетписбаева М.А., Яганишина Д.С.</i> Бастауыш сынып оқушыларының ағылшын тіліндегі тыңдау және сөйлеу қарапайым дағдыларын қалыптастыру	44
<i>Астафьева Ю.В., Герфанова Э.Ф.</i> Ағылшын тіліне диалогтық және топтық оқыту	50

БІЛІМ БЕРУДЕ ИННОВАЦИЯЛАР МЕН ДӘСТҮРЛЕР

<i>Алметов Н.Ш., Булетова Л.А., Сулейменова А.А.</i> Қазіргі қоғамда этносаралық қатынастарды нығайтудың әлеуметтік-психологиялық және білімдік тетіктері.....	54
<i>Шкутина Л.А., Бимагамбетова Л.Ж., Мун Н.Т.</i> Тілдесу әріптестермен қарым-қатынасты іске асыру құралы ретінде	61
<i>Қожабаев Қ.Ғ., Ғабдуллин Р.С.</i> Тәрбиелеу мен дамытудың мақсаттары — математиканы оқыту үрдісінің маңызды компоненті	67
<i>Мирза Н.В., Бескоровайная Н.А., Андреева О.А.</i> Кәсіби тілдің ерекшеліктері мен белгілері	75
<i>Тынбаева Г.С., Михайлова Н.Б.</i> Шетел тілін оқытудағы қарым-қатынас жасаудың рөлі	79
<i>Кароглы А., Бодықов С.Ж.</i> Ұлттық дәстүрлердің көркем білім берудегі және бейнелеу өнеріндегі жақындасуын саралау.....	83
<i>Белгібаева Г.Қ., Кеңесбекова С.А., Нусипова М.Н., Базар А.</i> Мұғалімнің психологиялық саулығы және оның оқу процесіне әсері	87
<i>Ишанов П.З., Каргин С.Т., Ибраева Э.С.</i> Кәсіби тілдесу дағдыларын жетілдіру үрдісінде электронды оқулықты қолдану ерекшеліктері	94
<i>Исаева К.Р., Өтебаев И.С., Бокаева Г.Б.</i> Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану арқылы оқушылардың шығармашылық құзыреттілігін қалыптастыру	100
<i>Допира Р.И., Попова Н.В., Базинова К.М., Ганзер О.</i> Ақпараттық сала мамандарды даярлауда заманауи білім беру технологияларын қолдану	106

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ҚАЗІРГІ МЕНЕДЖМЕНТ

<i>Семенова Л.А.</i> Жалпы орта білім беру мектептегі оқушылардың білім сапасын жоғарлату мен түзетудегі педагогикалық бақылау.....	112
АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР	119

СОДЕРЖАНИЕ

ТЕОРИЯ И ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

<i>Козел В.И.</i> Содержательно-процессуальная модель подготовки социальных педагогов к профилактике насилия над несовершеннолетними и торговли людьми.....	8
<i>Егорова Н.А.</i> Решение педагогических ситуаций, связанных с коммуникативным обманом учащихся	16
<i>Бодеев М.Т., Жангабыл М.С., Ахметжанова У.А., Алимжанов Е.М.</i> Значение спортивных секций в военно-патриотическом воспитании старшеклассников	24
<i>Токтыбаева Г.С., Кипшаков С.А.</i> Формирование информационно-коммуникативной компетентности бакалавра образования (на примере дисциплины «Инженерная графика»)	29
<i>Одинцова С.А., Одинцова Е.А.</i> Результативность экспериментального исследования сформированности правовых представлений младших школьников.....	35
<i>Жетписбаева М.А., Яганишина Д.С.</i> Формирование элементарных навыков аудирования и говорения на английском языке учащихся начальных классов.....	44
<i>Астафьева Ю.В., Герфанова Э.Ф.</i> Диалогическое и групповое обучение английскому языку....	50

ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ

<i>Алметов Н.Ш., Булетова Л.А., Сулейменова А.А.</i> Социально-психологические и образовательные механизмы совершенствования межэтнических отношений в современном обществе	54
<i>Шкутина Л.А., Бимагамбетова Л.Ж., Мун Н.Т.</i> Общение как средство реализации взаимоотношений в коллективе.....	61
<i>Кожабаяев К.Г., Габдуллин Р.С.</i> Воспитательно-развивающие цели — важный компонент процесса обучения математике	67
<i>Мирза Н.В., Бескоровайная Н.А., Андреева О.А.</i> Особенности и признаки профессионального языка	75
<i>Тынбаева Г.С., Михайлова Н.Б.</i> Роль коммуникации в процессе преподавания иностранных языков	79
<i>Кароглы А., Бодиков С.Ж.</i> Осмысление сближения национальных традиций в изобразительном искусстве и художественном образовании	83
<i>Бельгибаева Г.К., Кенесбекова С.А., Нусипова М.Н., Базар А.</i> Психологическое здоровье учителя и его влияние на процесс обучения	87
<i>Ишанов П.З., Каргин С.Т., Ибраева Э.С.</i> Особенности использования электронных учебников в процессе совершенствования навыков профессионального общения.....	94
<i>Исаева К.Р., Утебаев И.С., Бокаева Г.Б.</i> Формирование творческой компетенции учащихся с применением информационно-коммуникационных технологий	100
<i>Допира Р.И., Попова Н.В., Базинова К.М., Ганзер О.</i> Применение современных технологий обучения в подготовке специалистов информационного профиля	106

СОВРЕМЕННЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ В ОБРАЗОВАНИИ

<i>Семенова Л.А.</i> Педагогический мониторинг в коррекции и повышении качества знаний учащихся в средней общеобразовательной школе.....	112
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ	119

CONTENTS

THEORY AND TECHNOLOGY EDUCATION AND TRAINING

<i>Kozel V.I.</i> Substantial and procedural model of training of social teachers for prevention of violence over minors and human trafficking	8
<i>Egorova N.A.</i> Solution of pedagogical situations, connected with communicative deception of pupils	16
<i>Bodeyev M.T., Zhangabyl M.S., Ahmetzhanova U.A., Alimzhanov E.M.</i> The value of sports sections in the military-patriotic educating high school students	24
<i>Toktybaeva G.S., Kipshakov S.A.</i> Forming of informatively-communicative competence of bachelor of education (there are the «Engineering graphic arts» on the example of discipline)	29
<i>Odintsova S.A., Odintsova Ye.A.</i> The results of experimental research of formation of primary school students' legal representations	35
<i>Zhetpisbayeva M.A., Yaganshina D.S.</i> Forming of basic listening and speaking skills in English at primary school	44
<i>Astafyeva Yu.V., Gerfanova E.F.</i> Dialogic and cooperative learning in teaching English	50

TRADITION AND INNOVATION IN EDUCATION

<i>Almetov N.Sh., Buletova L.A., Suleimenova A.A.</i> Socio-psychological and educational tools improvement ethnic relations in modern society	54
<i>Shkhutina L.A., Bimagambetova L.Zh., Mun N.T.</i> Communication as a Means of Realizing Relationships Among Staff Members	61
<i>Kozhabaev K.G., Gabdullin R.S.</i> Educational and developmental goals are important component for mathematics teaching process	67
<i>Mirza N.V., Beskorovainaya N.A., Andreyeva O.A.</i> Characteristic properties and features of professional language	75
<i>Tynbayeva G.S., Mikhailova N.B.</i> The role of communication in teaching of foreign language	79
<i>Karoğlu A., Bodikov S.Zh.</i> Understanding the convergence of national traditions in the fine arts and art education	83
<i>Belgybaeva G.K., Kenesbekova S.A., Nusipova M.N., Bazar A.</i> Psychological health of the teacher and its influence on the process of learning	87
<i>Ishanov P.Z., Kargin S.T., Ibrayeva E.S.</i> The features of using electronic textbooks in the process of improving skills of professional communication	94
<i>Issayeva K.R., Utebaev I.S., Bokayeva G.B.</i> Formation of creative competence of pupils with the use of information and communication technologies	100
<i>Dopira R.I., Popova N.V., Bazikova K.M., Ganzer O.</i> The use of modern learning technologies in training of specialists Information Profile of databases	106

MODERN MANAGEMENT IN EDUCATION

<i>Semenova L.A.</i> The pedagogical monitoring is in a correction and improving of students' knowledge at high school	112
INFORMATION ABOUT AUTHORS	119

ТӘРБИЕЛЕУ ЖӘНЕ ОҚЫТУДЫҢ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ МЕН ТЕОРИЯСЫ

ТЕОРИЯ И ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

THEORY AND TECHNOLOGY EDUCATION AND TRAINING

УДК 316.482

В.И.Козел

*Барановичский государственный университет, Беларусь
(E-mail: kviz@yandex.ru)*

Содержательно-процессуальная модель подготовки социальных педагогов к профилактике насилия над несовершеннолетними и торговли людьми

В статье описана содержательно-процессуальная модель подготовки социальных педагогов к профилактике насилия над несовершеннолетними и торговли людьми. Дано обоснование целей и задач, принципов и этапов подготовки студентов. Содержание этапов подготовки студентов представлено инвариантной и вариативной частями. Отражены отдельные дополнения к учебным программам социально-педагогических дисциплин по проблеме профилактики насилия над несовершеннолетними и торговли людьми, эффективные формы и методы взаимодействия участников образовательного процесса.

Ключевые слова: социальный педагог, подготовка будущих социальных педагогов к профилактике насилия над несовершеннолетними и торговли людьми, инвариантная часть подготовки будущих социальных педагогов, вариативная часть подготовки будущих социальных педагогов, принципы подготовки будущих социальных педагогов, этапы подготовки будущих социальных педагогов, методы и формы подготовки будущих социальных педагогов.

Введение

Значимость социально-педагогической работы по профилактике насилия над несовершеннолетними и торговли людьми признана в настоящее время во всём мире. Именно социальные педагоги в числе других специалистов, согласно законодательству, должны оказывать первую помощь пострадавшему ребёнку. В связи с этим чрезвычайную актуальность приобретает формирование системы подготовки социальных педагогов, способных и умеющих решать проблемы как профилактики данного явления, так и реабилитации жертв торговли людьми. Однако изучение опыта подготовки социальных педагогов в системе педагогического образования показало, что данному вопросу уделяется недостаточное внимание.

Методология и методы исследования

Одной из задач исследования является разработка содержательно-процессуальной модели подготовки социальных педагогов к профилактике насилия над несовершеннолетними и торговли людьми. При проектировании данной модели учитывались ведущие положения компетентностного, аксиологического и системно-деятельностного подходов. В широком смысле под моделями понимают искусственно созданный образец в виде схемы, описания, физических конструкций или формул, подобный исследуемому объекту (явлению) и отражающий или воспроизводящий в более простом виде структуру, свойства и отношения между элементами объекта (явления) [1; 29]. В педагогической науке модель предстаёт объектом, исследование которого служит средством для получения информации о другом объекте, оригинале.

Организация исследования

Проанализировав сущность моделирования в педагогических исследованиях, мы конструируем нашу содержательно-процессуальную модель подготовки будущего социального педагога как систему элементов, отражающую структурную взаимосвязь отдельных блоков, направленную на эффективную реализацию задач профессиональной подготовки.

Традиционно в модели профессиональной подготовки выделяются целевой, содержательный, организационный и результативный компоненты, находящиеся во взаимосвязи и обуславливающие функционирование друг друга.

При определении целей и содержания подготовки социальных педагогов к профилактике насилия над несовершеннолетними и торговли людьми мы исходили из анализа целевых установок современного педагогического образования и требований к социальному педагогу. Отбор содержания, форм и методов подготовки осуществлялся на основе анализа научной литературы по вопросам общей профессиональной подготовки социальных педагогов в учреждении высшего образования, целей и задач профилактики насилия над несовершеннолетними и торговли людьми. Так, в своей работе мы опирались на исследования Ю. А. Анташевой, С. А. Беличевой, В. М. Фокина, А. Гюнгенбюль, Г. Л. Козловой, М. Л. Кинг, С. Н. Куровской, Н. К. Асановой, М. В. Шакуровой, утверждающих значимость и представляя средства профилактики данных явлений, а также работы Е. Н. Волковой, Е. В. Молвик, Л. Б. Морозовой, А. В. Рутман, И. А. Фурманова, С. В. Шашковой, содержащие рекомендации по взаимодействию с жертвами насилия, их реабилитации.

Анализ условий подготовки будущих социальных педагогов к решению проблем насилия над несовершеннолетними и торговли людьми позволил прийти к выводу, что необходимо сделать серьёзный акцент на обязательную подготовку, осуществление которой возможно, по мнению В. Н. Ефименко [1], в ходе изучения социально-педагогических дисциплин, курсов по выбору, дисциплин вузовского компонента, педагогической практики, учебно-исследовательской и научно-исследовательской деятельности, внеаудиторной воспитательной работы в учреждении высшего образования. Поэтому в содержание подготовки включили вариативные задания по практике, тематику курсовых и дипломных работ, изучение курса по выбору. В связи с этим модель подготовки студентов к профилактике насилия над несовершеннолетними и торговли людьми представлена инвариантной и вариативной частями.

В работах исследователей В.Н. Белкиной, Ю.В. Сенько, В.А. Слостёнина, Л.М. Митиной обосновано наличие инвариантной и вариативной частей подготовки будущих учителей [2; 89]. Инвариантная часть подготовки социальных педагогов к профилактике насилия над несовершеннолетними и торговли людьми является обязательной для всех студентов и предусматривает изучение проблем в процессе освоения социально-педагогических дисциплин государственного образовательного стандарта, при выполнении ряда обязательных заданий по педагогической практике, через учебно-исследовательскую работу.

Вариативная часть ориентирована на особенности студентов, их потребности, интересы, склонности, уровень подготовленности и предполагает рассмотрение проблемы в процессе изучения курсов по выбору, добровольного участия в научной работе и выполнения исследовательских заданий наиболее заинтересованными студентами в период прохождения практики, участие во внеаудиторной работе.

Результаты исследования и их обсуждение

При определении целей и задач модели подготовки будущих социальных педагогов учитывали: специфику насилия (в образовательной практике, в семье при торговле и эксплуатации несовершеннолетних); специфику профилактики насилия над несовершеннолетними; возможности общеобразовательной школы как социального института в организации и осуществлении профилактики насилия над несовершеннолетними и торговли людьми; особенности подготовки социальных педагогов к организации данного процесса.

Таким образом, целями подготовки будущих специалистов к данному виду деятельности явились: формирование у студентов знаний о сущности насилия и жестокого обращения с детьми, причинах возникновения, последствиях; о формах и методах профилактики насилия над несовершеннолетними и торговли людьми в условиях общеобразовательной школы; овладение методикой организации и осуществления профилактики; формирование у студентов гуманистической направленности,

толерантности, эмпатийности, развитие эмоциональной саморегуляции, коммуникабельности, ответственности [3–6].

В соответствии с обозначенными целями и задачами определены принципы процесса подготовки социальных педагогов к профилактике насилия над несовершеннолетними и торговли людьми, к которым мы относим, прежде всего, основные общепедагогические и общедидактические принципы, принципы научности и доступности, связи теории с практикой, единства обучения и воспитания, систематичности и последовательности, а также разработанные в качестве требований к построению системы педагогического образования принципы вариативности, личностной ориентированности и гибкости подготовки, открытости подготовки, принципы опережающей практики и стимулирования исследовательской деятельности студентов (О.А. Абдуллина, В.А. Бордовский, Е.Б. Кириченко, А.И. Осминов, А.А. Погодина, В.Ю. Сморгунуова) [2; 93].

Принцип вариативности, личностной ориентированности и гибкости предполагает реализацию студентом права выбора образовательного маршрута подготовки и возможности её «перестраивания» в зависимости от интересов, потребностей, особенностей субъектов и образовательной среды, профессиональной направленности, уровня подготовленности студентов. В соответствии с этим студенту должны предлагаться различные средства подготовки: курсы по выбору, научно-исследовательская и творческая деятельность, внеаудиторная работа, различные задания в процессе прохождения педагогической практики.

Принцип открытости подготовки предполагает ориентацию участников данного процесса на диалог с различными субъектами организации профилактики насилия над несовершеннолетними и торговли людьми (органы МВД, социально-педагогические службы учреждений образования, общественные организации), на усвоение отечественного и зарубежного опыта в сфере профилактики насилия над несовершеннолетними и торговли людьми.

Принцип опережающей практики направлен на осознание студентами собственной готовности и способности к работе по профилактике насилия над несовершеннолетними и торговли людьми как важнейшего средства их профессионального самоопределения.

Принцип стимулирования исследовательской деятельности студентов предусматривает привлечение студентов с первого курса к научным исследованиям феномена насилия с целью формирования у них интереса к профилактике насилия над несовершеннолетними и торговли людьми, глубокого осмысления изучаемой проблемы, развития их аналитического и творческого мышления.

Целевые ориентиры, принципы подготовки студентов дали основания для определения содержательного компонента модели подготовки будущих социальных педагогов к решению данной проблемы. Под содержанием подготовки мы понимаем систему специальных знаний и опыта по проблеме, которыми студенты овладевают в процессе обучения в разных видах деятельности (учебной, учебно-практической, исследовательской). Содержание подготовки социальных педагогов должно строиться с учётом следующих положений: основываться на междисциплинарном подходе, включать необходимые сведения из различных областей наук (педагогике, психологии, социальной педагогике, социологии, юриспруденции); учитывать современные подходы к профилактике насилия над несовершеннолетними и торговли людьми, перспективы развития государственной политики в решении данной проблемы; должно корректироваться и дополняться с учётом новейших социально-педагогических исследований в этом направлении, программ, методических рекомендаций по организации профилактики; предусматривать преемственность в предметной подготовке; обеспечивать оптимальное соотношение теоретического обучения и практической деятельности; иметь инвариантную и вариативную части, строиться концентрически, распределяться по всем курсам обучения в учреждении высшего образования и реализовываться через систему учебных занятий, практическую работу, исследовательскую и внеаудиторную деятельности [7].

На основании работ белорусских учёных В. И. Козел, Н. А. Леонюк, Е. А. Мурашко, Т. В. Ничишиной, Е. А. Носовой, Л. А. Силук, Т. М. Степановой и других приходим к выводу, что целостная стратегия построения образовательного процесса будет успешно реализоваться при соблюдении следующих условий:

- 1) изменение содержания инвариантной (модернизация содержания учебных дисциплин и педагогических практик) и вариативной (введение дисциплин вузовского компонента, дисциплин по выбору студента) составляющих данного процесса;

- 2) создание интенсивно насыщенного организационно-процессуального обеспечения подготовки студентов к работе в области защиты детей от насилия и недостойного обращения, торговли детьми;

3) реализация включенности студентов в социально-полезную деятельность, позволяющую сформировать отношение студентов к конкретному направлению профессиональной деятельности, определиться в системе собственных профессиональных ожиданий и ценностей [6].

Анализ государственного образовательного стандарта по специальности «Социальная педагогика» и содержания учебных программ по образовательным областям показывает, что в дисциплинах «Теория и практика социальной педагогики», «Социально-педагогическая работа с семьей», «Социально-педагогические и психологические службы», «Охрана детства», «Технологии социально-педагогической деятельности» имеются темы, при изучении которых возможно рассмотрение сущности профилактики насилия над несовершеннолетними и торговли людьми в условиях общеобразовательной школы как особого вида деятельности социального педагога. Включение в содержание названных дисциплин отдельных вопросов, касающихся профилактики, не противоречит направленности курсов (табл.).

Т а б л и ц а

Дополнения к учебным программам социально-педагогических дисциплин по проблеме противодействия насилию, торговле людьми и эксплуатации несовершеннолетних

Тема занятия	Дополнительные вопросы к рассмотрению
Теория и практика социальной педагогики	
Педагогика ненасилия как основа социально-педагогической деятельности	Социально-психологическая реабилитация детей, пострадавших от торговли людьми. Междисциплинарный подход к восстановлению обычных жизненных связей ребёнка, жертвы торговли и эксплуатации
Социально-педагогическая работа с семьей	
Защита прав и законных интересов детей в неблагополучных семьях. Социально-педагогическая работа с лицами, подвергшимися домашнему насилию. Нормативно-правовая база Республики Беларусь в области защиты и поддержки семьи и детства	Особенности современной семьи и проблемы семейного насилия. Факторы риска насилия в семье. Виды насилия в семье и основные направления корректирующих вмешательств. Формы и методы профилактики насилия над несовершеннолетними в семье
Социально-педагогические и психологические службы	
Социально-педагогическая и психологическая поддержка отдельных категорий граждан. Деятельность негосударственных и добровольческих служб, оказывающих социально-педагогическую и психологическую помощь и поддержку	Социальная защита и реабилитация жертв торговли людьми. Национальный механизм борьбы с торговлей людьми. Виды помощи, предоставляемой негосударственными и добровольческими службами детям — жертвам торговли и эксплуатации
Охрана детства	
Нормативно-правовая база Республики Беларусь в области защиты и поддержки семьи и детства	Международные и национальные механизмы защиты детей от торговли, незаконного перемещения и эксплуатации
Технологии социально-педагогической деятельности	
Диагностика в социально-педагогическом процессе	Диагностика насилия в семье, учреждении образования

Углубленному рассмотрению обозначенной проблемы способствует курс по выбору: «Социально-педагогическая работа по профилактике насилия над несовершеннолетними и торговли людьми», изучение которого предусмотрено вариативной частью подготовки. Данный курс разработан на кафедре педагогики в Барановичском государственном университете В. И. Козел, Н. И. Дегиль, Т. М. Степановой.

Курс знакомит студентов с правовыми и прикладными аспектами профилактики насилия над несовершеннолетними и торговли людьми; с международным и национальным законодательством по решению данных проблем; способствует формированию у будущих социальных педагогов готовности работать в учреждениях образования в направлении профилактики насилия над несовершеннолетними и торговли людьми.

Цель курса: способствовать формированию готовности будущих социальных педагогов к работе по профилактике насилия над несовершеннолетними и торговли людьми и оказанию им реабилитационной и реинтеграционной помощи.

Задачи курса:

- обеспечить расширение знаний студентов о проблеме насилия над несовершеннолетними и торговли людьми;
- систематизировать знания о методах и формах профилактической работы по предотвращению насилия в семье, в школьной среде, по предупреждению попадания несовершеннолетних в ситуации, приводящие к торговле людьми;
- создать условия для развития навыков взаимодействия с несовершеннолетними, подвергшимися насилию и торговле людьми;
- способствовать овладению студентами методами и приемами реабилитации и реинтеграции несовершеннолетних, пострадавших от торговли людьми, в социальную среду;
- способствовать воспитанию у будущих специалистов гуманности и толерантности по отношению к несовершеннолетним, пострадавшим от насилия и торговли людьми.

Первый раздел *«Насилие над несовершеннолетними и торговля людьми как социально-педагогическая проблема»* знакомит с проблемой жестокого обращения с детьми в мире; с международными и национальными механизмами защиты детей от насилия и торговли людьми, незаконного перемещения; с причинами попадания детей в ситуации, приводящие к насилию и торговле людьми; а также с социально-психологическими проблемами несовершеннолетних, пострадавших от насилия и торговли людьми.

Второй раздел *«Предупреждение попадания детей в ситуации, приводящие к насилию и торговле людьми как одно из направлений профессиональной деятельности социального педагога»* раскрывает формы и методы профилактической работы по предотвращению насилия в семье, в школьной среде, по предупреждению попадания детей в ситуации, приводящие к торговле людьми.

Третий раздел *«Оказание социально-педагогической помощи несовершеннолетним, пострадавшим от насилия и торговли людьми»* рассматривает основные компоненты социально-психологической реабилитации детей, пострадавших от насилия и торговли людьми, этапы реинтеграции в прежнюю среду; междисциплинарный подход в восстановлении обычных жизненных связей ребёнка, жертвы торговли.

Среди педагогических средств подготовки наиболее эффективными являются лекции проблемного изложения, бинарные лекции, лекции-конференции, рефлексивные семинары и семинары генерации идей, социально-педагогические тренинги, анализ конкретных ситуаций и ситуаций познавательного затруднения, деловые игры и т. д. В процессе подготовки социальных педагогов активные формы и методы (эвристические методы, метод целеполагания, нормотворчества, конструирования правил, мозговой штурм и др.) должны занимать ведущее место, так как они позволяют обеспечить субъектную позицию студентов, развивать их творческие способности, формировать профессиональную компетентность.

Таким образом, реализация содержания исследуемого процесса будет способствовать формированию специалиста, способного анализировать причины попадания несовершеннолетних в ситуации, приводящие к насилию над несовершеннолетними и торговле людьми; социально-психологические проблемы детей, пострадавших от насилия и торговли людьми; самостоятельно приобретать и применять на практике необходимые знания по предотвращению жестокого обращения; взаимодействовать с детьми, подвергшимися насилию и торговле; оказывать практическую социально-педагогическую помощь семье, несовершеннолетним, пережившим насилие; организовывать профилактическую деятельность с несовершеннолетними в открытом социуме; использовать для этого различные источники информации.

Опираясь на исследования Е. Б. Кириченко, А. А. Погодина, Л. Б. Розова, И. Г. Харисова и других, посвящённые подготовке специалистов, мы определили следующие этапы подготовки студентов: мотивирование и формирование установки на осуществление профилактики насилия над несовершеннолетними и торговли людьми; формирование компетентности в данной области деятельности; интенсификация самостоятельной практической деятельности студентов. На первом этапе предполагается разъяснение значимости и ценности жизни каждого человека, а также такого особого вида деятельности социального педагога, как профилактика насилия над несовершеннолетними и торговли людьми. На данном этапе предусмотрено проведение встреч с работающими в данном направлении

социальными педагогами, представителями общественных организаций, сотрудниками МВД; проведение дискуссий, бесед, «круглых столов», показ видеоматериалов, фотографий.

Инвариантная часть содержания профессиональной подготовки социальных педагогов по решению данных проблем предполагает реализацию целевых установок этапа в процессе изучения дисциплины «Введение в социально-педагогическую профессию», участие студентов в конференциях и семинарах. Вариативная часть содержания подготовки социальных педагогов во время прохождения учебной практики включает написание рефератов по соответствующей тематике, анализ деятельности практикующих социальных педагогов и оказание им помощи в данном направлении работы, непосредственное участие в мероприятиях.

Одним из важнейших средств формирования мотивации является вовлечение студентов в социально-значимую деятельность, так как именно в ней синтезируются учебно-практическая и добровольческая деятельность. Так, использование в подготовке социальных педагогов студенческого форум-театра «Альтернатива насилию» по данной проблеме будет способствовать развитию у студентов способности наблюдать, анализировать причины проявления насилия. Форум-театр позволяет студентам делать осознанный выбор, получать знания для решения многих проблем защиты детей от насилия и попадания в ситуации торговли людьми, формировать умения рефлексировать собственную деятельность.

На втором этапе подготовки должна быть сформирована у студентов система специальных знаний, умений и навыков в области организации профилактики насилия над несовершеннолетними и торговли людьми. Инвариантная часть предусматривает формирование компетентности в процессе изучения дополнительных вопросов в социально-педагогических дисциплинах по профилактике насилия над несовершеннолетними и торговли людьми, ознакомления с опытом деятельности социальных педагогов школ, проведения конференций, семинаров по обобщению практики профилактики, написание курсовых и дипломных работ по проблеме.

Вариативную часть на данном этапе составляют курсы по выбору, участие в научно-практических конференциях, проектах, студенческих конкурсах, кружках с результатами собственных исследований. На данном этапе реализуются принципы сотворчества и сотрудничества между студентами и преподавателями, оптимального сочетания традиционных, активных, эвристических методов подготовки. Процесс подготовки включает внеаудиторную и исследовательскую деятельность, имеет комплексный и системный характер и направлен на формирование профессиональной компетентности по данному виду деятельности.

При осуществлении процесса подготовки будущих специалистов на этом этапе целесообразно: привлечение к проведению учебных занятий специалистов (психологов, юристов, социальных педагогов); создание условий для активного включения студентов в различные формы обучения (самостоятельная подготовка лекций для студентов младших курсов, выступления перед педагогами школ с докладами по результатам собственных исследований, выступление перед родителями на родительских собраниях; подготовка и проведение лекториев для родителей, книжных выставок по вопросам воспитания детей, выполнение исследовательских проектов и др.); организация научно-исследовательской деятельности, которая реализуется в процессе написания творческих работ, рефератов по проблемам предотвращения насилия над несовершеннолетними.

На третьем этапе подготовки осуществляется практическая работа студентов по профилактике насилия над несовершеннолетними и торговли людьми. Реализация целевых установок данного этапа обязывает использовать только те средства, которые создают условия для интенсификации самостоятельной деятельности студентов и к которым мы, в первую очередь, относим социально-педагогическую практику и научно-исследовательскую работу студентов, где преподаватель выступает в роли консультанта. При этом инвариантная часть подготовки предполагает анализ работы школы (или деятельности социального педагога) по профилактике насилия над несовершеннолетними и торговли людьми и представление результатов деятельности на итоговой конференции по практике.

Вариативная часть подготовки предусматривает изучение курса по выбору, организацию на практике деятельности по решению проблемы, разработку и защиту авторских проектов. Студенты-практиканты составляют индивидуальные программы по профилактике насилия над несовершеннолетними и торговли людьми, активно организуют работу в школе по психолого-педагогическому просвещению родителей и детей. На этапе самостоятельной практической деятельности студентов возникает необходимость осмысления личной ответственности за организованную им работу, уровня собственной подготовленности и возможных перспектив её дальнейшего развития.

Как показывает опыт, в процедуру проектирования организационно-процессуального обеспечения подготовки студентов к профилактике насилия в отношении несовершеннолетних целесообразно включать: постановку целей, задач, разработку структуры занятия, материально-технического обеспечения и способов обратной связи (контроль успешности обучения); отбор методов и форм проведения занятий, таких как лекция-диалог, лекция вдвоем, лекция с ошибками, семинар-игра, деловые игры, диспуты, решение социально-педагогических задач по обозначенной проблеме, тематические семинары, защита докладов и презентация проектов, имитационные игры, метод «case-study» («анализ конкретных ситуаций»), просмотр видеоматериалов, раскрывающих особенности работы социального педагога с детьми-жертвами (тактика разговора, манера поведения) и прочие; проектирование системы внеаудиторной и самостоятельной работы студентов (акции, фестивали, социальные проекты, семинары, конференции и др.).

Включение студентов в социально-полезную деятельность (в качестве наблюдателей, исполнителей, организаторов процесса) повышает их внутреннюю и социальную активность, уровень информированности по проблеме, влияет на мотивацию и систему жизненных ценностей будущих специалистов. Для подготовки их к профилактической работе с детьми-жертвами эффективны вариативные формы занятий: конференции, «круглые столы», диспуты, разработки проектов, социальных реклам с целью привлечения внимания общественности к проблеме семейного и др. форм насилия в отношении детей по соответствующей тематике: «Детство без насилия», «Рабство и современность», «Насилие: жертвы и свидетели» и другие.

Заключение

Реализация содержательно-процессуальной модели исследуемого процесса будет способствовать формированию компетентного специалиста, способного решать актуальную для общества проблему профилактики насилия над несовершеннолетними и торговли людьми.

Список литературы

- 1 Колесникова И.А. Педагогическое проектирование: учеб. пособие для высш. учеб. заведений / И.А. Колесникова, М.П. Горчакова-Сибирская; под ред. И.А. Колесниковой. — М.: Академия, 2005. — 288 с.
- 2 Ефименко В.Н. Подготовка социальных педагогов в вузе к осуществлению поддержки неблагополучных семей: дис. ... канд. пед. наук: 13. 00. 08 // В.Н. Ефименко. — Ярославль, 2007. — С. 202.
- 3 Междисциплинарный подход в противодействии торговли несовершеннолетними: практ. пособие / Т.М. Степанова [и др.]; под общ. ред. Т.М. Степановой. — Минск: Белстан, 2009. — 48 с.
- 4 Междисциплинарный подход в противодействии торговли несовершеннолетними: практ. пособие / Т. М. Степанова [и др.]; под общ. ред. Т.М. Степановой. — Минск: Белстан, 2011. — 88 с.
- 5 Помощь детям, пострадавшим от насилия: рабочая книга / Е.Н. Волкова [и др.]; под общ.ред. — Минск: Белстан, 2010. — 176 с.
- 6 Основные направления подготовки студентов вузов к работе по противодействию торговле несовершеннолетними: сб. материалов респуб. круглого стола. 4 октября 2012 г., г. Минск. — Минск: Белпринт, 2012. — 100 с.
- 7 Басова А.В. Содержание подготовки социальных педагогов к противодействию насилию, торговле людьми и эксплуатации несовершеннолетних / А.В. Басова // Содружество наук. Барановичи 2014: материалы X Междунар. науч.-практ. конф. молодых исследователей. — Барановичи, РИО БарГУ, 2014, книга 1 — С. 17–19.

В.И.Козел

Жасөспірімдерді зорлау және адамдарды сатудың алдын алуда әлеуметтік педагогтарды дайындаудың мазмұндық-процессуалдық моделі

Мақалада жасөспірімдерді зорлау және адамдарды сатудың алдын алуда әлеуметтік педагогтарды дайындаудың мазмұндық-процессуалдық моделі сипатталған. Студенттерді дайындауда кезеңдері мен қағидалары, максаты мен есептері келтірілген. Студенттерді дайындау кезеңнің мазмұны инварианттық және вариаттық бөлімдер түрінде көрсетілген. Жасөспірімдерді зорлау және адамдарды сатудың алдын алу проблемасы және білім беру процесінде қатысушыларының өзара байланысының тиімді нысандары мен әдістері бойынша әлеуметтік-педагогикалық пәндердің қосымша оқу бағдарламалары қарастырылған.

V.I.Kozel

Substantial and procedural model of training of social teachers for prevention of violence over minors and human trafficking

In the article the content-procedural model of social workers training for the prevention of the violence against underage children and human trafficking is described. The grounding of the goals and objectives, principles and stages of students training is put forward. The content of the stages of students training is presented in the parts of variability and invariability. A supplement to the academic programs of social and pedagogical disciplines on the prevention of underage children abuse and human trafficking, efficient forms and methods of interaction with the participants in education are elaborated.

References

- 1 Kolesnikova I.A. *Pedagogical design*: tutorial. for higher education institutions / I.A. Kolesnikova, M.P. Gorchakova-Sibirskaya; under the editorship of I.A. Kolesnikova, Moscow: Academy, 2005, 288 p.
- 2 Efimenko V.N. *Training of social teachers in higher education institution to implementation of support of dysfunctional families*: yew. ... edging. teacher. sciences: 13. 00. 08 // V.N.Efimenko, Yaroslavl, 2007, p. 202.
- 3 Interdisciplinary approach in counteraction of trade in minors: практ. grant / T.M. Stepanova [etc.]; under a general edition of T.M. Stepanova, Minsk: Belstan, 2009, 48 p.
- 4 Interdisciplinary approach in counteraction of trade in minors: a practical guide / T.M.Stepanova [etc.]; under a general edition of T.M. Stepanova, Minsk: Belstan, 2011, 88 p.
- 5 Help to the children affected by violence: workbook / E.N. Volkova [etc.]; under a general edition, Minsk: Belstan, 2010, 176 p.
- 6 Main directions of training of students of higher education institutions for work on counteraction to trade in minors: collection of materials of a republican round table. On October 4, 2012, Minsk, Minsk: Belstan, 2012, 100 p.
- 7 Basova A.V. *Commonwealth of sciences*, Baranovichy 2014: materials X of the International scientific and practical conference of young researchers, Baranovichy, RIO BARGU, 2014, the book 1, p. 17–19.

Н.А.Егорова

*Барановичский государственный университет, Беларусь
(E-mail: egorov1977@yandex.ru)*

Решение педагогических ситуаций, связанных с коммуникативным обманом учащихся

В статье раскрыты причины возникновения педагогических ситуаций в учебно-воспитательной среде. Обоснована необходимость изучения детского обмана. Раскрыты сущностные характеристики обмана и лжи как педагогических явления и факта. Выявлены причины обманного поведения у детей. Представлено определение коммуникативного обмана и факторы, способствующие его развитию. Описаны структурно-содержательные особенности разрешения педагогических ситуаций, связанных с коммуникативным обманом, основанные на комплексе мер, направленных на поэтапную коррекцию негативного явления у учащихся.

Ключевые слова: педагогическая ситуация, обман, ложь, общение, коммуникативный обман, решение педагогической ситуации, этапы, учебно-воспитательный процесс.

В учебно-воспитательном процессе педагог сталкивается с большим количеством педагогических ситуаций различного характера. Педагогическая ситуация выступает как единство педагогических явления и факта, представляющих интеллектуальное затруднение [1] и тем самым образующих условия для индивидуальной и групповой образовательной деятельности по разрешению возникшей проблемы. Не всегда разрешение проблемы может происходить успешно, что связано со спецификой педагогического явления и фактов, наличием опыта решения педагогических ситуаций и скоростью выработки или «извлечения из банка идей» решений [2]. Во многих педагогических ситуациях в качестве педагогического явления (или факта) может выступать обман, инициированный учащимся. Обман в учебно-воспитательном процессе является относительно новым объектом исследования (хотя «обманом» как концептом ученые оперируют в богословских теориях, психологии, философии, юриспруденции). Зачастую в педагогических ситуациях, связанных с обманом, учитель терпит «профессиональное фиаско». Вопрос о детской лжи (обмане) имеет большое практическое и теоретическое значение: понимание обмана как педагогического явления и механизмов его порождения может способствовать успешному разрешению преподавателем различных педагогических ситуаций в образовательном процессе. С практической точки зрения важным является анализ сущности, функций и причин обмана. С теоретической точки зрения это явление представляется сложным и комплексным, что связано с многогранностью проблемы психологии детства.

Современная организация учебно-воспитательного процесса основана на двусторонней коммуникации, сущность которой заключается в передаче педагогом информации для ее последующего воспроизведения, модификации и творческой интерпретации учащимися. Двусторонняя (многосторонняя) форма общения не только является необходимым условием для конструирования, трансформации и транспозиции учащимися своих знаний и умений, но и возможностью для каждого участника коммуникации, потенциально сталкиваясь с позицией других участников, развиваться и самораскрываться, «функционируя», взаимодействуя в информационном потоке. Во время многосторонней коммуникации учитель зачастую сталкивается с такой проблемой, как коммуникативный обман. Анализ проблемы коммуникативного обмана показывает, что в науке недостаточно исследований, посвящённых раскрытию проблемы возникновения и понимания обмана в образовательном процессе. Данное понятие рассматривали такие учёные, как D. Rowe, С. Б. Уолтерс, П. Экман [3–5], В. Знаков [6]. Исследование американского профессора психологии Калифорнийского университета в Сан-Франциско П. Экмана «Психология лжи» является одной из значимых работ, где представлены теоретико-методологические положения, раскрывающие проблему обмана.

Учёные определяют «ложь» как умышленную передачу сведений, которые не соответствуют действительности. Применение в религиозной культуре нашло определение Блаженного Августина, где данный феномен рассматривается как что-то сказанное с определённой целью, но содержащее контент неистинности. Значительное отличие лжи по сравнению с обманом заключается в том, что ложь представлена на вербальном или невербальном, намеренном фактическом искажении суждения.

Механизм лжи проявляется в том, что человеческая вера и мысли расходятся с вербальными утверждениями и умозаключениями говорящего.

Х. Вайнрих считает, что человек по своей природе способен ко лжи [6]. В псалме 115 (ст. 2) повествуется, что «всякий человек есть ложь». Далее эту мысль развивает в своём учении В. Знаков, представляя вербальные и невербальные средства коммуникации, с помощью которых реализуется ложь. Применительно к ситуации общения ложь выражает намерение одного из собеседников исказить правду [7].

И. Вагин («Психология выживания в современной России») представляет проблему обмана и лжи с позиций общественного и личностного, комплексов личности и прагматизма: ученый раскрывает мотивы и виды лжи (достижение экономических целей, реализация личностно- и социально-значимых амбиций, правонарушения, безопасность и т.д.) [8]. П. Экман определяет ролевые позиции участников в ситуации обмана, считая ложь действием, где один человек вводит умышленно в заблуждение другого, не сообщая о своих намерениях [5]. Формирование мотивов лжи и обмана — это длительный процесс, который берет истоки в детстве, развивается в последующие годы жизни, «оттачиваясь» и совершенствуясь под влиянием различных факторов. Следовательно, изучение причин обмана и лжи необходимо начинать в детском возрасте, т. е. на начальном этапе становления личности.

Причины детской лжи выступают как следствие высокого уровня неконтролируемых психических процессов у ребенка, что является следствием «незрелой», несформированной эмоциональной культуры, регулирующей его поведение. Вот почему детская фантазия не знает границ: по своему характеру она спонтанна, непредсказуема, нестандартна, часто не поддается логике. Ребенку свойственно фантазировать не о том, что соответствует реальности, а о том, что отвечает его интересам и желаниям. Детская ложь наполнена сюрреалистическими и футуристическими умозаключениями, которые, скорее, носят героический, а не прагматический характер. Для разграничения реального и воображаемого ребенку необходимо пройти путь социализации, в процессе которой его естественная потребность разрешить различного рода проблемы фантастическими способами будет постепенно трансформироваться в рациональные способы взаимодействия с окружающими.

В различных исследованиях ученые разграничивают понятия «детская ложь» и «детская фантазия». Считается, что фантазирование ребенка (дошкольный возраст) обеспечивает его полноценное развитие. В школьные годы (начальная школа) фантазия ребенка вызвана внутренним конфликтом, связанным с формированием его критического отношения к окружающему миру и восприятием себя в нем. Все это находит отражение в игровой деятельности в учебное (внеучебное) время, разговорах с педагогами, сверстниками и родителями. В последующие годы ребенка взрослые должны более внимательно относиться к проявлению обманного поведения: у каждого выявленного факта лжи необходимо установить мотивы, чтобы обман не стал привычной моделью поведения, которая может привести к отрицательным негативным отклонениям в поведении в будущем. По мере взросления (особенно в подростковые годы) ребенок ощущает острую необходимость в завоевании доверия взрослых, поэтому ему необходимо как можно раньше осознать, что обман является первопричиной потери доверия и формирования негативной коммуникативной среды.

Почему ребенок испытывает желание солгать? Прежде всего, это защитный механизм, когда ребенок оказывается беспомощным в ситуации безысходности, порожденной завышенным уровнем требований окружающих. П. Экман установил, что склонность обманывать больше замечена у детей со средним уровнем интеллекта; и, наоборот, была выявлена зависимость снижения тенденции к обманному поведению у детей с более высоким уровнем интеллекта. О чем врут дети? Обманное поведение, зафиксированное у детей с академической неуспеваемостью, вызвано неудачами в учебно-воспитательном процессе и выступает как защитный, «спасательный» механизм (списывание, жульничество и т.д.). Вместе с тем высокий интеллект не всегда гарантирует честное и открытое поведение. Дети, у которых возникают трудности в процессе социализации, больше всего склонны к обманному поведению. Подростки наиболее подвержены проблемам дезадаптивного характера, в частности, виктимные подростки («козел отпущения», покорная жертва, «белая ворона» т.п.). Причиной этого выступает тот факт, что они не только нарушают существующие социальные паттерны, но и не соответствуют общепринятым типажам (образам, стандартам) учащихся.

Нельзя не учитывать и семейный фактор, когда стимулировать обманное поведение ребенка может семейная среда и индивидуальная культура родителей. Зачастую дети с обманным поведением «рождаются» в семье, где родители постоянно демонстрируют достоинства обманного поведения,

намеренно пренебрегая общепринятыми нормами [9]. Родительская занятость, недостаточность внимания, культивирование родителями обмана как средства достижения целей, неполные семьи, насилие в семье, социально неблагополучные семьи — все это может послужить толчком к лживому поведению ребенка, направленному на искусное манипулирование. Однако слишком доверительные отношения родителей к ребенку могут также привести к манипуляторскому поведению последнего.

Некоторые типы обмана поддаются педагогической коррекции. Однако те типы обмана, которые не были выявлены на ранней стадии, трансформировались в стандартную реакцию на ситуацию безысходности. Дети используют обман в повседневной жизни, так как это стало их нормой жизни. Проявление обманного поведения на регулярной основе носит хронический характер, превращая ребенка в патологического лжеца, который перерастает в «психолога» с высоким уровнем умений прогнозирования поведения собеседника и стратегического мышления в соответствии со спецификой условий ситуации. Способность быть «психологом» проявляется в подростковом возрасте: в этот период девушки и парни идентифицируют себя с окружающим миром, у них происходит смена личностных установок, «оправдывающих» обманное поведение (социальные нормы носят относительный характер, отрицаются частично или полностью семейные ценности и ценности старшего поколения, стремления подростка направлены на обретение независимости, все большее влияние на ребенка оказывают друзья с девиациями в поведении).

Анализ проблемы обманного поведения ребенка позволяет выделить следующий категориальный аппарат: ложь и обман, коммуникативный обман. Необходимо уточнить, какое лежит сущностное различие между понятиями, можно ли рассматривать их как синонимичные.

Нам всем знакома ложь: мы к ней часто сами прибегаем, мы также можем выступать в роли обманутого. Как фрагмент речевой деятельности, «ложь» содержит преднамеренное (сознательное) искажение известной человеку истины [3]. Направленная на то, чтобы собеседник оказался в заблуждении, ложь выступает явлением и условием человеческого существования. Поскольку она проявляется в различных ситуациях, ложь трактуется неоднозначно. Целевые установки лжи у здорового человека детерминированы конкретными мотивами (внутренними/внешними, положительными/отрицательными) и направлены на достижение определенных результатов (социально- или личностно-значимых). В данной ситуации многие нравственные качества (честность, порядочность, добродушие, открытость, отзывчивость и т.д.) могут отсутствовать в поступках человека. Такие случаи часто диагностируются учеными как психическая патология. Однако данный диагноз носит относительный характер, потому что правдивых, ни разу не солгавших людей не существует; критерии разграничения лживых и нелиживых людей условны и всегда требуют ситуационного анализа [3–5].

Ложь всегда существует как инструмент воздействия на другого человека с целью удовлетворения/реализации желаний/интересов. Поэтому в соответствии с желаниями и интересами говорящего можно выделить следующие функции лжи: 1) отстаивание своих интересов: желание при помощи лжи защитить человека, близких людей, материальные и духовные ценности от нежелательных изменений носит естественный характер и служит средством «выживания» (физического, социального, материального и др.); 2) приумножение материальных и духовных благ; 3) агрессия: с помощью лжи человек стремится подчинить другого человека, вынуждая его участвовать в реализации своих целей (даже если они расходятся с интересами, волей, моральными принципами жертвы агрессии), при этом может происходить демонстрация видимости угрозы для жизни и здоровья, что более эффективно позволяет влиять на сознание и поведение «жертвы» [4].

В сравнительном анализе с понятием «ложь» обман выступает как полуправда, «стимулирующая» человека делать не всегда объективные выводы на основе достоверной информации. В процессе сообщения неполного объема достоверной информации обманщик намеренно скрывает (удерживает) важные для понимания факты. Поэтому природа обмана сложна. Будучи философской категорией, он представлен двумя основными видами: 1) обман, в основе которого лежит полуправда; 2) обман, порожденный посредством правды [5].

Первая разновидность обмана (полуправда) предполагает сообщение собеседнику информации с той целью, чтобы он сделал ошибочные умозаключения (что соотносится с интенциями обманывающей стороны). Когда собеседник получает лишь часть достоверной информации, обманщик тем самым лишает его возможности понять суть дела в целом (или отвлекает от наиболее важных аспектов информации, фокусируя внимание на малозначительных деталях). Эффект успешного обмана базируется на принципе обманутых ожиданий. Принимая во внимание и обрабатывая полученную неполную достоверную информацию, человек (объект обмана) осуществляет прогнозирование развития

дальнейших событий в контексте фактической ограниченности, а обманывающая сторона совершает действия, не соответствующие ожиданиям жертвы обмана.

Второй вид обмана (обман, реализованный посредством правды) вербально оформляется таким образом, чтобы собеседник (объект обмана) не воспринимал его как достоверный факт. В повседневной коммуникации данный вид обмана реализуется в 2 ситуациях: 1) обманывающий убежден, что собеседник не верит ему и ожидает от него недостоверных фактов; 2) обманщик убежден, что именно достоверная информация покажется партнеру невероятной [5; 25–37]. Но обман не является единственным средством введения в заблуждение партнера в ситуации общения. Механизм введения в различные виды заблуждения может реализовываться и другими средствами: например, прием искаженного восприятия (следствием искаженного восприятия выступают когнитивные искажения) [1]: достоверная информация сообщается в таком контексте, который создает условия для порождения недоверия, которое модифицируется в искаженное восприятие фактов.

Современное определение обмана все больше ассимилирует с термином «ложь», ассоциируясь с умышленностью, преднамеренностью действий, направленность которых характеризуется введением партнера по общению в заблуждение. Интерес к теории обмана прослеживается в работах Д. И. Дубровского [10], который, анализируя мотивы обмана, вводит термин «непреднамеренный обман». В основе непреднамеренного обмана лежат благие, добрые намерения (в которых нет злого умысла, прагматических целей), направленные на помощь, защиту реципиента информации.

Необходимо отметить, что исследование мотивов ненамеренного введения в заблуждение и критериев истинности позволяет расширить границы концепта «обман». Каждая ситуация общения носит объективно-субъективный характер: человек, сообщаящий информацию (в ее достоверности он субъективно убежден), не соответствующую (частично соответствующую) действительности, потенциально выступает обманщиком в соответствии с критериями обманного поведения. Наряду с этим факты (в результате заблуждения) не всегда соответствуют действительности. Это может быть связано с когнитивными искажениями, влиянием разных видов психологической защиты (к которым прибегают партнеры по общению), другими факторами и условиями организации общения. Существенной и отличительной характеристикой обмана является отсутствие недостоверной информации, прямых искажений фактов. Тем не менее отрицательной характеристикой обмана остается сознательная интенция обманывающего субъекта скрыть от партнёра факты, необходимые для понимания причинно-следственных отношений в пространстве настоящего или будущего.

В процессе анализа обмана в формате коммуникативных актов нами была установлена возможность оперирования его категориальным аппаратом (который является объектом и предметом исследования практически всех областей знаний) в дискурсе педагогического общения (учебно-воспитательная среда средней школы). Это предполагает соблюдение междисциплинарных связей, например, исследование средств обмана базируется на существующих классификациях средств общения (классическая классификация: вербальные/невербальные средства коммуникации). Трактую обман как условие и явление общения, мы должны избегать негативных смысловых коннотаций на пути расширения содержания понятия «обман» (его отождествление с близкими по значению понятиями, например, надувательство, манипуляция и т.д.).

В педагогическом дискурсе учитель все чаще сталкивается с обманом коммуникативного характера, который (в образовательной среде) выступает как следствие коммуникативной беспомощности ребенка в ситуации учебно-неразрешимого когнитивного диссонанса. По своей природе дети (начиная с двух лет) стремятся во всем быть лидерами и достаточно серьезно сознают важность успеха в различных областях. Потребность (стремление) быть успешными, признанными, востребованными — все эти факторы вынуждают ученика прибегнуть к обману в учебной ситуации. Таким образом, обман в учебно-воспитательном процессе можно назвать коммуникативным обманом, т.е. явлением, возникшим в процессе двусторонней коммуникации между учеником и учителем, когда учащийся искажает (изменяет, модифицирует и т.п.) факты с целью улучшить свою успеваемость, завоевать расположение преподавателя, повысить социальный статус и т.п. Понятие коммуникативного обмана можно использовать в качестве термина, определяющего изменение фактов учащимся, выступающее как непреднамеренное желание обмануть (замена фактов по причине незнания какой-либо информации или низкого уровня сформированности определенной группы умений и навыков). Поэтому педагог, сталкиваясь с коммуникативным обманом, должен осознавать, что информация, которая воспринимается как осознанная «ложь», не всегда в действительности является таковой. Информация учащегося становится ложью только в ситуации, когда его цели носят корыстный характер. Также суще-

ствуется ряд причин, почему ученик может совершать обман в «бескорыстных целях». Это происходит тогда, когда ученик хочет и может реализовывать свою склонность к фантазированию, генерированию нестандартных (нереальных) идей. В образовательном пространстве школы ученик имеет возможность продемонстрировать диапазон своего воображения (исказить реальные факты) с тем, чтобы поднять свою самооценку, почувствовать восхищение со стороны одноклассников.

Когда учитель оказывается в педагогической ситуации, фактом или явлением которой выступает коммуникативный обман, выработка решений должна носить комплексный характер на фоне общей гуманизации образовательного процесса [9]: необходимо в действия учителя включить систему предупредительных мер, связанных с выявлением и искоренением внешних и внутренних факторов и условий, способствующих развитию у учащихся коммуникативного обмана в учебной деятельности. Таким образом, в соответствии со спецификой действий участников в педагогической ситуации нами были определены основные задачи упреждающего характера относительно обманного поведения учащихся: 1) идентификация, локализация и искоренение тенденции к обманному поведению у учащихся средней школы; 2) воспитание в ученических коллективах неприятия обманных действий сверстников (одноклассников, взрослых людей т.п.); 3) формирование у учащихся индивидуальной и групповой стратегии и тактики поведения, направленных на формирование культуры правдивого поведения (отказ от обманного поведения); 4) создание условий (использование ресурсного профилактического потенциала образовательной среды школы) для блокирования возможного проявления учащимися обманного поведения.

Эффективность разрешения педагогических ситуаций, в основе которых лежит коммуникативный обман, инициированный учащимися, во многом зависит от координации действий всех субъектов образовательной деятельности: коллективное решение данного типа педагогических ситуаций предполагает включенность педагогов, учащихся и их родителей. Вместе с тем проведение отдельных мероприятий не даст желаемого результата, если они будут реализовываться отдельно от других. Поэтому нами выделены этапы разрешения педагогических ситуаций, связанных с коммуникативным обманом, согласно различным видам социально-ориентированной деятельности.

Содержание первого этапа предполагает проведение диагностических мероприятий, направленных на выявление специфики коммуникативного обмана (причины, виды и условия его проявления), а также группы риска (учащиеся, которые обманывают, имеют предпосылки к коммуникативному обману). Методами диагностики учащихся, склонных к коммуникативному обману, на данном этапе будут наблюдение, анализ продуктов деятельности, тестирование, анкетирование субъектов педагогической деятельности.

Целью второго этапа выступает разработка плана работы: конструирование и проведение тематически и логически взаимосвязанных, индивидуальных и групповых, учебных и воспитательных занятий с учащимися, которые были выявлены как группа риска на первом этапе. Педагог должен уметь правильно осуществлять отбор, последовательность и сочетаемость форм и методов самостоятельной и групповой деятельности учащихся, склонных к коммуникативному обману. Методы, которые учитель может использовать в своей деятельности, включают метод научения, упражнение, проблемное обучение. Взаимосвязь метода научения с упражнением очевидна: основу научения составляет формирование у учащихся процессуальных аспектов взаимодействия в ситуации когнитивного диссонанса, а за счет упражнения учащиеся учатся придавать информации личностно-значимый характер (не прибегая к «коммуникативному мошенничеству»); с помощью метода упражнения подростки могут освоить практический опыт группового взаимодействия, а метод научения [11] обеспечит постепенную трансформацию поведения учащихся за счет накапливания коммуникативного опыта в образовательном пространстве (опыт обманного поведения и опыт обратной связи реципиентов на обманные действия).

На третьем (завершающем) этапе педагогической коррекции педагог организует различные виды и формы группового взаимодействия с учащимися, обязательным условием которых выступает новизна коммуникативных заданий и более сложный характер учебных задач, которые им необходимо решить. Также преподавателем проводится вторичная диагностика склонности учащихся к коммуникативному обману. Результатом педагогических коррекционных действий выступает снижение уровня (искоренение) коммуникативного обмана.

Тренинговые занятия являются обязательно формой специально организованного решения педагогической ситуации. Их эффективность основана на комплексном применении активных методов групповой работы по предупреждению коммуникативного обмана. В процессе тренинговых занятий

педагог успешно решает следующие задачи: 1) развитие личности учащегося (часто это педагогу не удается сделать в других форматах коммуникации); 2) учащиеся — участники тренинговой коммуникации осваивают новый опыт межличностного взаимодействия; 3) развитие коммуникативной компетентности (сотрудничая в тренинговой группе, учащиеся знакомятся/ овладевают разными стилями и сферами общения, осваивают и совершенствуют коммуникативные умения: организаторские, адаптационные, вспомогательные, гностические и др.). Конечной стадией тренинга выступает саморефлексия, в процессе которой учащиеся учатся анализировать и синтезировать свой коммуникативный «Я-образ», получая тем самым возможность осознать достоинства и недостатки деятельности. Важность саморефлексии определяется и тем фактором, что оценочные суждения подростков базируются на внешней оценке окружающих их людей, которая очень сильно влияет на их самовосприятие и самооценку.

Необходимо отметить еще одно достоинство тренинговых занятий: их структурно-содержательная специфика обеспечивает всех учащихся равными условиями общения. Педагогическое руководство носит скрытый характер, что проявляется в открытости общения, отсутствии навязывания точек зрения, когнитивных искажений, использовании копинг-стратегий. Коммуникативное поведение учащихся может корректироваться с помощью методов личностной аналогии, прямой аналогии, общественного мнения, инверсии, эмпатии.

В процессе тренинговых занятий также важно соблюдать принцип градации трудностей и соразмерности предъявляемых к детям требований. Еще К. Д. Ушинский отметил, что нужно приучать ребенка подчиняться «легким требованиям, не стесняя его самостоятельности ни множеством, ни трудностью их, и вы можете быть уверены, что оно будет легче подчиняться и новым вашим постановлениям. Если же, стеснив дитя разом множеством правил, вы вынудите его к нарушению того или другого из них, то сами будете виноваты, если прививаемые вами привычки не будут укореняться и вы лишитесь помощи этой великой воспитательной силы» [12; 397].

Не отрицается в ходе проведения тренинга и метод осуждения, реализация которого требует от учителя педагогической проницательности, целенаправленности действий, тактичности (подростки с неприязнью относятся к критике в свой адрес), умения организовывать обмен мнениями на основе аргументации своей позиции.

Наряду с групповыми формами работы педагогу рекомендуется реализовывать и индивидуальную коррекционную работу. Индивидуальная коррекция проводится в тех случаях, когда преодоление обманного поведения недостаточно в групповом формате. Как правило, основным методом индивидуальной коррекции выступает беседа.

Беседа (профилактическая) является популярным методом решения проблем по коррекции негативных проявлений в поведении учащихся. Индивидуальная вербализация проблемы позволяет учащемуся слушать (слышать) не только окружающих, но и самого себя. При организации беседы необходимо соблюдать следующие требования: установление эмоциональных контактов с учащимся (на основе проявления толерантности), идентификация проблемы, педагогического явления и фактов, конструирование новой модели поведения (которая позволила бы предупредить коммуникативный обман и негативное развитие событий), внутреннее принятие учащимся новой модели поведения в учебной ситуации и вера в успех.

Коррекционная беседа часто вызывает негативное отношение со стороны учащихся, особенно подростков. Целесообразность использования беседы обнаружена при взаимодействии с учащимися старшего школьного возраста (особенности их психических процессов позволяют поддерживать внимание и воспринимать большие по объему вербальные сообщения в течение длительного времени). Для учеников младшего школьного возраста рекомендуются непродолжительные по времени (10–15 мин) беседы, которые по своему формату напоминают ролевые игры или являются элементом дидактического тренинга. Лекция как специфическая форма воздействия на учащегося организовывается в формате «лектор-аудитория»: слушатели воспринимают информацию, которая не должна содержать факты дискуссионного характера, содержащие или стимулирующие обсуждение, порицание, высказывание критической оценки т.д.

Таким образом, ложь и обман могут вызывать различные проблемы в педагогической деятельности. Выступающий в качестве катализатора различных педагогических ситуаций коммуникативный обман — это явление, возникшее в процессе учебной коммуникации, заставляющее ученика искажать факты с целью улучшить успеваемость или повысить свой социальный статус. Искажение фактов со стороны ученика не носит преднамеренного желания обмануть, а связано с заменой фактов по при-

чине незнания какой-либо информации или низкого уровня сформированности определенных умений и навыков. Коррекция обманного поведения учащихся должна стать одной из воспитательных задач учителя, решение которой необходимо осуществлять в учебном процессе на основе организации целенаправленной педагогической деятельности. Разрешение педагогических ситуаций такого типа представляет собой систему мер, связанных с устранением внешних причин, факторов и условий, вызывающих обманное поведение у детей. Успешность системы детерминирована координацией усилий всех субъектов педагогического процесса на различных этапах коррекционной деятельности.

Список литературы

- 1 Егорова Н.А. Формирование методической грамотности будущего преподавателя иностранного языка посредством аутентичного кинотекста. — Барановичи: БарГУ, 2012. — 352 с.
- 2 Егорова Н.А. Профессионально-личностная самореализация преподавателя в готовности к принятию профессиональных решений // Актуальные проблемы лингвистики и языкового образования: материалы III Всероссийской науч.-практ. конф. с междунар. участием, г. Махачкала, 26 ноября 2015 г. / Дагестанский гос. ун-т; редкол.: Л.Г. Алахвердиева [и др.]. — Махачкала: изд. ДГУ, 2015. — С. 129–135.
- 3 Rowe D. Why We Lie. — New York: Fourth Estate, 2010. — 168 p.
- 4 Уолтерс С.Б. Правда про ложь. — М.: Эксмо, 2010. — 254 с.
- 5 Эрман П. Психология лжи. — СПб.: Питер. — 304 с.
- 6 Вайнрих Х. Лингвистика лжи // Язык и моделирование социального взаимодействия / Сост. В.М. Сергеева и П.Б. Паршина; общ. ред. В.В. Петрова. — М.: Прогресс, 1987. — 464 с.
- 7 Знаков В.В. Категории правды и лжи в русской духовной традиции и современной психологии понимания // Вопросы психологии. — 2005. — № 5. — С. 95–115.
- 8 Вагин И. Психология выживания в современной России. — М.: АСТ, Астрель, Люкс, 2004. — 352 с.
- 9 Сманцер А.П. Гуманизация педагогического процесса. — Минск: Бестпринт, 2005. — 362 с.
- 10 Дубровский Д.И. Проблема идеального. Субъективная реальность. — М.: Канон, 2002. — 368 с.
- 11 Егорова Н.А. Аутентичный текст как средство научения на опыте других // Межвуз. сб. науч. ст. молодых исследователей / Баранович. гос. высш. пед. колледж; под науч. ред. Л.Ф. Мирзаяновой. — Барановичи, 2004. — С. 39–43.
- 12 Ушинский К.Д. Проблемы педагогики: сборник / сост., отв. ред., авт. ст., коммент. и примеч. Э.Д. Днепров. — М.: Изд-во ун-та Российской акад. образования, 2002. — 591 с.

Н.А.Егорова

Оқушыларды коммуникативті алдаумен байланысты педагогикалық жағдайдың шешімі

Мақалада оқу-тәрбие ортасындағы педагогикалық жағдайдың пайда болу себептері келтірілген. Балаларды алдау мәселелері бойынша оқыту қажеттілігі негізделген. Алдау және өтірік мәселелерінің мәндік сипаттамасы педагогикалық құбылыстар мен фактісі ретінде көрсетілген. Коммуникативтік алдау және оның дамуына әсер ететін факторлардың анықтамасы берілген. Оқушылардың жағымсыз құбылыстарды кезең-кезеңмен түзетуге бағытталған шаралар кешенінде негізделіп, коммуникативті алдау мәселесі бойынша педагогикалық жағдайлар шешімінің құрылымдық-мазмұндық ерекшеліктері сипатталған.

N.A.Egorova

Solution of pedagogical situations, connected with communicative deception of pupils

The main reasons for the pedagogical situations emergence in educational environment are revealed. The need for children's lie studies is grounded. The basic features of the lie and deception standing out as the pedagogical phenomenon and fact are described. The reasons for children's deceptive behavior are found out. The definition of the term "a communicative lie" is put forward, the factors causing the lie syndrome evolution are singled out. The structure and content tips on problem solving connected with a communicative lie, basing on a set of measures aimed at stage-by-stage deceptive behavior prevention are on offer.

References

- 1 Egorova N.A. *Formation of methodical literacy of future teacher of a foreign language by means of the authentic film text*, Baranovichi: BarGU, 2012, 352 p.
- 2 Egorova N.A. *Actual problems of linguistics and language education: materials III of the All-Russian scientific and practical conference with the international participation*, Makhachkala, on November 26, 2015 / the Dagestan state university; editorial board: L.G. Alakhverdiyeva [etc.], Makhachkala: prod. DGU, 2015, p. 129–135.
- 3 Rowe D. *Why We Lie*, New York: Fourth Estate, 2010, 168 p.
- 4 Walters S.B. *The truth about lie*, Moscow: Eksmo, 2010, 254 p.
- 5 Ekman P. *Psikhologiya of lie*, Saint Petersburg: St. Petersburg, 304 p.
- 6 Vaynrikh X. *Language and modeling of social interaction* / Sost. V.M. Sergeyev and P.B. Parshin; general edition of V.V. Petrov, Moscow: Progress, 1987, 464 p.
- 7 Signs B.B. *Psychology Questions*, 2005, 5, p. 95–115.
- 8 Vagin I. *Survival psychology in modern Russia*, Moscow: AST, Astrel, Luxury, 2004, 352 p.
- 9 Smantser A.P. *A humanization of pedagogical process*, Minsk: Bestprint, 2005, 362 p.
- 10 Dubrovsky D.I. *Problem of ideal. Subjective reality*, Moscow: Canon, 2002, 368 p.
- 11 Egorova N.A. *The Interuniversity collection of scientific articles of young researchers* / Baranovich. state. high ped. college; a scientific editor L.F. Mirzayanova, Baranovichi, 2004, p. 39–43.
- 12 Ushinsky K.D. *Pedagogics problems: collection* / compiler, executive editor, Art. bus, comment. and note E.D. Dneprov, Moscow: Publ. house un-t Rossiyskaya akademiya obrazovaniya, 2002, 591 p.

М.Т.Бөдеев, М.С.Жанғабыл, У.А.Ахметжанова, Е.М.Алимжанов

Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
(E-mail: marat_sport@mail.ru)

Жоғары сынып оқушыларын әскери-патриоттық тәрбиелеудегі спорт үйірмелерінің маңызы

Мақалада оқушыларды патриотизмге тәрбиелеудегі дене тәрбиесі және спорт құралдарының маңызы қарастырылған. Қазіргі уақытта оқушыларды әскери патриотизмге тәрбиелеуде бірқатар қиындықтар бар. Авторлар аталған проблеманы зерттеген ғылымдардың ғылыми еңбектеріне талдау жасады, жоғары сынып оқушыларын әскери патриотизмге тәрбиелеудегі спорт үйірмелерінің маңызын қарастырды. Алынған мәлімет негізінде жоғары сынып оқушыларын әскери патриотизмге тәрбиелеудің жоба үлгісі құрылды. Білім беру мекемелерінде ұйымдастырылатын спорт үйірмелері жоғары сынып оқушыларының дене бітімдерін қалыптастырады, жұмыс істеу қабілеттерін арттырады, сонымен қатар олардың «патриотизм», «Отан алдындағы борыш», «әскери қызмет» секілді ұғымдарға деген көзқарастарын өзгертеді. Спорт түрлері бойынша жарыстар, денсаулық фестивальдары және әскери-спорттық ойындар оқушылардың патриоттық сезімдерін жоғарылатады.

Кілт сөздер: патриоттық сезім, спорт үйірмелерінің маңызы, әскери-патриоттық тәрбие, Отан алдындағы борыш, спорт мерекелері, денені шынықтыру.

Елімізде боп жатқан өзгерістер мен экономикалық жаңғырулар балалар мен жасөспірімдердің әлеуметтік тұрғыдан қалыптасуларына әсер етеді. Ол уақытта қоғамдық институттардың ықпал ету тиімділігі төмендеп, әлеуметтік ортаның теріс ықпалы арта түсетіні белгілі. Соның салдарынан жастардың арасында патриоттық рухтың, ұлттық сана-сезімнің төмендеуі, өз бойындағы рухани құндылықтарды дамытуға деген салғырттық белең алуда. Әрине, қазіргідей өтпелі кезеңде жастарды патриотизмге тәрбиелеу мақсатында жүргізіліп жатқан жұмыстар орасан зор. Алайда өскелең ұрпақты патриотизмге тәрбиелеу жұмыстарының рухани-адамгершілік негізі дұрыс құрылмаған болса, жүргізіліп жатқан реформалық өзгерістер өз жемісін бермейді.

Әлемде болып жатқан экономикалық дағдарыс және адамдардың өмір сүру деңгейінің төмендеп кетуі балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеу процесіне теріс әсерін тигізеді және сондай қысылтаяң уақытта патриотизмнің рөлі арта түспек. Себебі өз елінің, ұлтының тарихын, мәдениетін және саяси ұстанымын білмеген ұрпақ мемлекеттік деңгейдегі мәселелерді шешуге атсалысуы неғайбыл. Тағы айта кететін бір жайт, оған тек экономикалық және экологиялық ахуал, өмір сүру деңгейінің төмен болуы ғана емес, сонымен қатар аурудың алдын алуға, денсаулықты нығайтуға бағытталған емдік-профилактикалық, спорттық-сауықтыру жұмыстарының нашар ұйымдастырылуы да әсер етеді [1].

Сондықтан білім беру мекемелері мен спорттық бірлестіктер өз қызметтерін мақсатты әрі мазмұнды құрып, жастардың өмірге деген көзқарастарын, наным-сенімдерін қалыптастыруға ықпал етуі керек. Ол мекемелер өз қызметтерін дұрыс ұйымдастырса, бір жүйеге келтірсе, жастар қоғам өміріне белсене араласар еді, өз Отанының қорғаушы бола алар еді.

Әскери-патриоттық тәрбиенің негіздерін зерттеген еңбектер көптеп табылады. Олар өз еңбектерінде пән арқылы отансүйгіштікті дамыту, оны қалыптастыратын құндылықтарды анықтау және ұлы тұлғалардың жасаған ерлік пен қажырлы қайраты арқылы оқушылардың бойында патриотизмді тәрбиелеу жолдарын қарастырды [2–4].

Аталған еңбектерде оқушыларды патриотизмге тәрбиелеудің түрлі формалары, жолдары жан-жақты зерттелген, дегенмен сол еңбектердің ішінде жоғары сынып оқушыларын әскери патриотизмге тәрбиелеуде спорт үйірмелерін қолданудың педагогикалық шарттарын қарастырған, оның үлгісін құрған еңбектерді кездестірмедік. Сондықтан мақаламызда спорт үйірмелері арқылы оқушы жастардың әскери патриоттық тәрбиелерінің деңгейін жоғарылатудың жолдарын іздестіру мәселелерін қарастырамыз. Аталған проблеманы шешу арқылы патриоттық тәрбиенің теориясы мен практикасын ғылыми тұрғыдан саралап, олардың өзара тиімді қызмет етуін қалыптастыруға болады деген пікірдеміз.

Зерттеу жұмысымыздың нәтижесіне қол жеткізу үшін, алдымызға мынадай мақсат қойдық — жоғары сынып оқушыларын спорт үйірмелері арқылы әскери-патриоттық тәрбиелеудің тиімді педагогикалық шарттарын анықтау.

Алға қойылған мақсатқа сәйкес, келесі міндеттер құрылды:

1. Жоғары сынып оқушыларының патриоттық деңгейлерін анықтау және спорт үйірмелері арқылы әскери патриотизмге тәрбиелеудің үлгісін құру.

3. Жоғары сынып оқушыларын спорт үйірмелері арқылы әскери патриотизмге тәрбиелеудің тиімділігін анықтау және оқу-тәрбие үдерісіне енгізу.

Аталған мақсат-міндеттерді шешу үшін Қарағанды қаласындағы № 54 және 76 орта мектептерінде 2014–2015 оқу жылы педагогикалық эксперимент жүргізілді. Педагогикалық эксперимент кезінде № 54 және 76 орта мектептерінде ұйымдастырылған спорт үйірмелеріне қатысатын оқушылар президенттік сынақ бойынша қорытынды нормативтер тапсырды, сонымен қатар олармен тәрбиелік мәні бар, патриоттық тәрбие беретін мазмұндағы кештер, түрлі кездесулер ұйымдастырылды, сауалнамалар жүргізілді. Сынақ тапсырған оқушылар саны 44. Оның 21 эксперимент тобына, 23 бақылау тобына жатқызылды.

Жастармен әскери-патриоттық тәрбие жұмыстарын жүргізу әлеуметтік тұрғыдан алғанда маңызды да, өзекті мәселелердің бірі болып қала бермек. Қазіргі уақытта жастардың арасында өз әскери борышын өтеуге деген жауапкершілік және әскери өмірде кезігетін қиындықтарды жеңу қабілеттерін қалыптастыруға қажет әскери патриотизмнің өзектілігі арта түсуде. Әрине, баспасөз құралдары, теледидар мен радиодан түрлі бағдарламалар арқылы әскери қызметтің тиімділігі, сарбаздың өз Отаны алдындағы борышын насихаттайтын бағдарламалар баршылық.

Дене тәрбиесі және спорт денсаулық сақтаудың кепілі, бос уақытты өткізудің тиімді жолы, салауатты өмір салтын насихаттаудың құралы, адамның физиологиялық жетілуінің басты шарты болумен қатар, Қазақстан Республикасының болашақ қорғаушысын қалыптастыру секілді міндеттерді де шешеді. Сол арқылы болашақ Отан қорғаушысының тұлғасы қалыптасады, спорттық жетістіктерге жетеді, жігері шыңдалады, өз елінің туын биікке көтереді.

Үйретудің факультативтік түрі (спорт үйірмелері) міндетті болып табылмайды. Алайда оқушылар үшін білім беру мекемелерінде спортпен шұғылданудың маңызды екендігі белгілі. Бұл салаға балалар мен жасөспірімдердің спорт мектептері (БЖСМ), спорттық бағытта білім беретін мектеп-интернаттардың бағдарламалары бойынша жаттығу, сондай-ақ түрлі спорт үйірмелері және емдік дене шынықтыру топтарындағы шұғылдану үдерістері жатады.

Жоғарыда айтылған пікірді ескере отырып, спорт үйірмелері арқылы жоғары сынып оқушыларын патриотизмге тәрбиелеу үдерісін оңтайландыру мақсатында оны қалыптастыруға ықпал ететін жолдардың үлгісін құрдық. Спорт үйірмелерін осындай үлгімен құру арқылы оқушылардың патриоттық сезімдерін жоғарылатуға, жалпы әскери қызметке деген қызығушылығы арттыруға болады деп болжаймыз (сур. кара).

Сурет. Спорт үйірмелері арқылы жоғары сынып оқушыларының әскери-патриоттық сезімдерін қалыптастыру жолдары

Біздің көзқарасымыз бойынша, жалпы білім беру мекемелерінде ұйымдастырылатын спорт үйірмелерін тиімділеу арқылы дені мен жаны сау, жан-жақты дамыған болашақ Отан қорғаушының негізін қалыптастыруға болады.

Спорт үйірмелері арқылы оқушыларды әскери патриотизмге тәрбиелеу үшін оқу-тәрбие үдерісін дұрыс жоспарлап және ұйымдастыру мақсатында Қарағанды қаласының № 54 және 76 орта мектептерінде жоғары сынып оқушыларымен сауалнама жүргізілді. Сауалнама олардың отансүйгіштікке тәрбиелеудің құралдары мен әдістеріне деген көзқарастарын айқындау үшін, сонымен қатар мектептегі оқу-тәрбие процесінде қолданылатын әдіс-тәсілдер мен құралдардың мазмұны, тәрбие жұмыстарын жүргізу кезінде туындайтын қиындықтарды анықтау үшін жүргізілді.

Сұхбат түріндегі сұраққа оқушылар еркін түрде жауап қайтарды және сұрақ мәтіні мынадай: отансүйгіштікке тәрбиелеу дегеніміз не және ол ұғымды қалай түсінесіз? Оқушылардың 17 %-ы патриоттық тәрбие арқылы оқушыларды тәрбиелеу деп есептейді. Олардың ондай ұстаным-пікірлері оқу-тәрбие процесі барлық уақытта отансүйгіштікті тәрбиелеуді, яғни адамның өзі өмір сүріп жатқан еліне деген сүйіспеншілікті тәрбиелеуді, қарастыру керек деген пікірлерінен туындауы мүмкін. Оқушылардың 16%-ы отансүйгіштікті әскерде қызмет етумен және Отанды қорғаумен байланыстырады. Сауалнамаға қатысқан оқушылардың 7%-ы отансүйгіштік еңбек ету мен Отанның игілігіне қызмет етуін, өз елінің адамдарына қамқорлық жасаудан тұрады деген пікірді ұстанады. Оқушылардың 14%-ы берілген ашық сұраққа жауап бере алмады. Бұл жағдай ол оқушылардың отансүйгіштік ұғымының мәнін жете түсінбегендігін дәлелдейді, сонымен қатар әскери-патриотизмге тәрбиелеу жұмыстарын жалпы білім беретін мектептердің оқу-тәрбие процесінде дұрыстап қолға алу керек деген көзқарастың дәлелі бола алады.

Жоғарыда аталған сауалнама нәтижелері сарапталған соң, эксперимент тобының оқушыларымен өзіміздің құрған жоспарымыз бойынша әскери патриотизмге тәрбиелеу іс-шараларын жүргіздік. Осы мақсатта № 54 орта мектебінің 10 және 11 сынып оқушылары арасында түрлі спорттық іс-шаралар өткізілді, Ұлы Отан және Ауған соғысының ардагерлерімен және тылда еңбек еткен жұмыскерлермен, әскери комиссариат өкілдерімен, атақты спортшылармен кездесулер, семинарлар ұйымдастырылды. Нәтижесінде патриоттық тәрбие бойынша іс-шаралар ұйымдастыратын мемлекеттік органдар және қоғамдық ұйымдармен тығыз қарым-қатынас орнатылды. Аталған іс-шараларға өнер мектебі, балалар шығармашылығының орталығы және спорт мектептері қатыстырылды. Аталған мекемелер жастардың әскери-патриоттық сезімдерін тәрбиелеуге және патриоттық сана-сезімдерін қалыптастыруға қажет барлық жағдайды жасады және олардың әскери патриотизмді қалыптастыруда атқаратын рөлі ерекше.

Сабақтан тыс уақытта өткізілген экскурсия-жорықтар балалардың іздемпаздығын дамытып, туған жерінің сұлулығымен және байлығымен танысуға мүмкіндік берді [5].

Жастарды спорт арқылы әскери патриотизмге тәрбиелеудің барлық мүмкіндіктері бар. Дұрыс және ұтымды ұйымдастырылған дене дайындығы арқылы жастарды болашақта таңдайтын мамандығына және әскери қызметке жылдам бейімдеуге болады. Қазіргі таңда қандай мамандық болмасын, дене тәрбиесі және спортпен тығыз байланысқан. Жүру, жүгіру, шаңғы тебу, граната лақтыру, жүзу, ату және өрмелеу, көлік жүргізе білу мен атқа міне білудің қолданбалы маңызы бар екені сөзсіз. Алайда мектеп бағдарламасында аталған спорт түрлеріне аз көңіл бөлінген.

Зерттеу жұмысымыз әскери-қолданбалы бағыттағы дене тәрбиесі және спортпен жүйелі түрде шұғылдану жоғары сынып оқушыларының дене дайындығын жоғарылатуға, дене қасиеттерін дамытуға, әскер қатарында қызмет етуге ықпал ететіндігін көрсетті. Жүргізген кешенді жұмысымыздың нәтижелерін математикалық өңдеу барысында эксперимент және бақылау топтарының оқушыларының дене дайындық көрсеткіштерінде біршама айырмашылықтар бар екендігі анықталды. Оқу жылының басында және оқу жылының соңына қарай алынған қорытынды нормативтер екі топта түрлі болып шықты.

Эксперимент тобында дене дайындығын анықтау бойынша жүргізілген қорытынды сынақ нәтижелері мынадай: 100 м жүгіруде 0,7 с, бір орыннан ұзындыққа секіруде 22,4 см, жүгіріп келіп ұзындыққа секіруде 43,1 см, кермеде тартылу 2,1 есеге, граната лақтыруда 5,2 м, 3000 м жүгіруде 1 мин 20 с, 3×10 м алға-артқа жүгіруде 0,8 с жақсарды (1-кесте).

Ал бақылау тобында аталған көрсеткіштер көп өзгере қойған жоқ. Мысалы, 100 м жүгіру 0,3 с, бір орыннан ұзындыққа секіру 8,2 см, жүгіріп келіп ұзындыққа секіру 26 см, белтемірде тартылу 1,1 ретке, граната лақтыру 5,2 м, 3000 м қашықтыққа жүгіру 1 мин 36 с және 30×10 алға-артқа жүгіру 0,3 с ғана өзгерді. Аталған өзгерістерді оқушылардың ағзаларында болатын физиологиялық даму ерекшеліктерімен де байланыстыруға болады. Әрине, оған дәстүрлі дене шынықтыру сабағының көлемі де ықпал еткендігін теріске шығара алмаймыз, дегенмен қорытынды нормативтер тапсыру арқылы алған көрсеткіштер эксперимент тобымен салыстырғанда біршама төмен болып шықты. Эксперимент және бақылау топтарындағы оқушыларының дене дайындықтарының барлық көрсеткіштері статистикалық тұрғыдан ($P < 0,05$ -тен $0,001$ -ге дейін) дәлелді болып шықты.

Педагогикалық эксперимент кезінде эксперимент тобындағы 10-11 сынып оқушыларының дене дайындықтары көрсеткіштерінің өзгеру динамикасы

Дене дайындығы бойынша қорытынды сынақ түрлері	Дене дайындығының көрсеткіштері			
	Эксперимент басталғанда	Эксперимент соңына қарай	Өсім	P
	M ±m	M ±m		
100 м жүгіру	15,1 ± 0,24	14,4 ± 0,20	0,7	0,01
Бір орыннан ұзындыққа секіру	188,4 ± 0,86	210,8 ± 0,76	22,4	0,01
Жүгіріп келіп ұзындыққа секіру	387,2 ± 0,98	430,4 ± 0,93	43,1	0,01
Белтемірде тартылу	5,3 ± 0,30	7,4 ± 0,23	2,1	0,01
Граната лақтыру	25,6 ± 0,96	30,8 ± 1,10	5,2	0,05
3000 м жүгіру	18,30 ± 0,60	15,10 ± 0,58	3,20	0,05
30×10 м алға-артқа жүгіру	8,3 ± 0,16	7,5 ± 0,14	0,8	0,05

Эксперимент кезінде дене дайындықтары орташа, орташадан жоғары және жоғары деңгейлі оқушылар саны әлдеқайда артты. Эксперимент басталған кезде 16 оқушының дайындық деңгейлері орташадан төмен деңгейде болса, эксперимент соңына қарай ондай оқушылар мүлдем болған жоқ. Эксперимент соңына қарай 9 сынып оқушылары арасында дайындық деңгейі жоғары және орташадан жоғары деңгей 16 оқушыда, орташа деңгей 24 оқушыда анықталды (2-кесте).

2-кесте

Эксперимент тобы оқушыларың педагогикалық эксперимент басталғанға дейінгі және аяқталған кездегі дене дайындық деңгейлерінің көрсеткіштері

Дене дайындықтарының деңгейі	Эксперимент тобы (21 оқушы)			
	Эксперимент басталғанға дейін		Эксперимент аяқталған соң	
	Балалар саны, адам	%	Балалар саны, адам	%
Төмен деңгей	5	20	-	-
Орташадан төмен	8	40	-	-
Орташа	6	30	8	38
Орташадан жоғары	2	10	10	47
Жоғары деңгей	-		3	10
Барлығы	21	100	21	100

Әскерде қызмет етуге қажет дене қасиеттері мен адамгершілік-жігер сапаларын қалыптастыру мен жоғарылатуға сабақтан тыс уақытта ұйымдастырылған спорт үйірмелері ықпал етті. Спорт үйірмелері әскерге шақыруға дейінгі жас аралығындағы оқушылардың әскери-қолданбалы дене дайындықтары мен денелік, адамгершілік-жігер сапаларын жоғарылату мақсатында мынадай қимыл-қозғалыс түрлері қолданылды: өрмелеу, асып түсу түрлері; түрлі кедергілерден жүріп және жүгіріп өту; асылу, таяну, көтерілу, айналу, түрлі эстафеталар, әскери-патриоттық ойын түрлері және өзге де бұқара спорттық іс-шаралар.

Жоғарыда аталып өткен дене шынықтыру сабақтары мен сабақтан тыс уақытта қолданылатын дене тәрбиесінің әдіс-құралдары денелік, адамгершілік-жігер сапаларын тәрбиелеуге және жылдам жүгіру, секіру, жүзу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етті. Аталған әскери-қолданбалы дағдылардың оқушыларды әскер қатарында қызмет етуге даярлайтындығы сөзсіз.

Дене тәрбиесі және спорт құралдарын белсенді түрде қолдана отырып, орта сынып жасындағы оқушыларды патриотизмге тәрбиелеу жұмыстарын жүйелі түрде жүргізудің нәтижесінде әскерге шақыруға дейінгі жас аралығындағы оқушыларда әскерде қызмет етуге деген оң көзқарас қалыптасты. Эксперимент басталған кезде жалпы білім беретін мектептің оқушыларының 80 % әскер қатарында қызмет еткілері келмесе, 70 % әскерде қызмет етудің керегі жоқтығы туралы пікір білдірген болса, эксперимент соңына қарай олардың әскер қатарында қызмет етуге деген көзқарастары оң бағытта өзгерді.

Сонымен, жалпы білім беру мекемелері түлектерінің ішінде жоғары оқу орындарына түсіп, дене тәрбиесі және спортпен белсенді шұғылданатындар көптеп табылады. Ол мектеп түлектерінің

бойында патриоттық тәрбие негіздерін қалыптастыруға спорт үйірмелерінің тек оң бағытта әсер ететіндігін дәлелдейді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Саламатты Қазақстан 2011–2015: Қазақстан Республикасының денсаулық сақтауға арналған Мемлекеттік бағдарламасы. —[ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: adilet.zan.kz/kaz/docs/U1000001113
- 2 Утегенов Е. Педагогические условия воспитания будущего защитника Отечества в учебно-воспитательном процессе общеобразовательной школы: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. — Туркестан: МКТУ, 2006. — 130 с.
- 3 Дүйсенбаев А.Қ. Қазақ батырларының қаһармандық бейнесі арқылы оқушыларды отансүйгіштікке тәрбиелеудің педагогикалық шарттары: пед. ғыл. канд. ... дис. ... автореф. — Атырау, 2006. — 25 б.
- 4 Нурмукашева С. Развитие военно-патриотической воспитания старшеклассников в школах Казахстана (1960–1985): дис. ... канд. пед. наук. — Алматы, 1992. — 144 с.
- 5 Байманов К.Г. Музейно-следопытская работа как средство военно-патриотического воспитания учащихся и подростков (на материале общеобразовательных школ Таджикской ССР): автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.01. — Душанбе: ДПИ, 1985. — 21 с.

М.Т.Бөдеев, М.С.Жанғабыл, У.А.Ахметжанова, Е.М.Алимжанов

Значение спортивных секций в военно-патриотическом воспитании старшеклассников

В статье рассмотрено значение физической культуры и спорта в патриотическом воспитании учащихся. Авторами был проведен анализ научных трудов ученых, изучивших данную проблему, рассмотрены значения спортивных секций в военно-патриотическом воспитании старшеклассников. На основе полученных данных была разработана модель патриотического воспитания. Спортивные секции, организованные в образовательных учреждениях, формируют физическую основу, повышают работоспособность у учащихся, меняют взгляд на такие понятия, как «патриотизм», «долг перед Родиной», «военная служба». Доказано, что спортивные соревнования по видам спорта, фестивали здоровья и военно-спортивные игры повышают патриотические чувства учащихся.

M.T.Bodeyev, M.S.Zhangabyul, U.A.Ahmetzhanova, E.M.Alimzhanov

The value of sports sections in the military-patriotic educating high school students

The article describes the importance of physical culture and sports in the patriotic education of students. Currently, there are some difficulties in the military-patriotic education of students. The authors analyzed the scientific work of scientists who studied this problem, consider the value of sports sections in the military-patriotic education of high school students. Based on these results, a model of patriotic education was launched. Sports section, organized in educational institutions, forms the physical basis for performance-enhancing students' changing perspective on concepts such as «patriotism», «duty to the Motherland», «military service». Sports competitions such as, festivals, health, military and sports raise the patriotic feelings of students.

References

- 1 State program of development of health care of the Republic of Kazakhstan of «Salamatta Kazakhstan», [ER]. Access mode: adilet.zan.kz/kaz/docs/U1000001113
- 2 Utegenov E. *Pedagogical conditions of education of future defender Otechestva in teaching and educational process of comprehensive school*: yew.... cand. of ped. sciences: 13.00.01, Turkistan: MKTU, 2006, 130 p.
- 3 Duysenbayev A.K. *Pedagogical conditions of patriotic education of the Kazakh batyrs studying through the image of heroism*. synopsis. ... edging. of ped. sciences, Atyrau, 2006, 25 p.
- 4 Nurmukasheva S. *Development military patriotic education of seniors at schools of Kazakhstan (1960-1985)*: yew. ... edging. of ped. sciences, Almaty, 1992, 144 p.
- 5 Baymanov K.G. *Museum-Pathfinder's work as means of military patriotic education of pupils and teenagers (on material of comprehensive schools Tajik the Soviet Socialist Republic)*: synopsis. ... edging. of ped. sciences: 13.00.01, Dushanbe: DPI, 1985, 21 p.

Г.С.Тоқтыбаева, С.А.Қыпшақов

*Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
(E-mail: kipshakov@mail.ru)*

Білім бакалаврында студенттердің ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру «Инженерлік графика» пәні мысалында

Мақалада білім беру бакалаврдың ақпараттық және пәндік дайындықтың мазмұны қарастырылып, болашақ білім беру бакалаврдың ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігінің құрылымы ашылған. Авторлар ақпараттық-коммуникативтік технологияны инженерлік графика сабағында қолдану мүмкіндіктеріне көңіл бөлген. Кеңістіктегі пішіндермен байланысты, кеңістіктік үлгілердің графикалық анықтамасымен бірге, осы үлгідегі инженерлік тапсырмаларды шеше білу тәсілдері жазылған. Компьютерлік графика құрылғыларын қолдану арқылы, графикалық үлгілерді тұрғызу, сызбаларды орындау дағдыларын қалыптастыруда графикалық нысандармен жұмыс істеу әдістер мен тәсілдеріне талдау жасалған.

Кілт сөздер: құзыреттілік, инженерлік графика, графикалық кескіндер, мультимедиялық көрсетілім, ақпараттық технология, техникалық білім, графикалық білім, компьютерлік бағдарламалар, білім беру жүйесі, заманауи техника.

Ақпараттандыру заманында компьютерлік техниканы, интернетті, компьютерлік желіні, электрондық және телекоммуникациялық құралдарды, интерактивті құралдарды, электрондық оқулықтарды оқу үрдісіне тиімді пайдалану арқылы білім сапасын көтеру, ақпараттанған қоғам қажеттілігін қанағаттандыруда білім беру саласындағы басты міндеттер болып табылады. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында да еліміздің білім беру жүйесінің басты міндеттері атап көрсетілген. Онда білім беру жүйесін ақпараттандыру, білім беру саласында жаңа технологияны енгізу, бүкіләлемдік коммуникация желісіне шығу, жанаша оқыту үрдісін ақпараттандыру қазіргі қоғамды ақпараттандыру үрдісінің бағыты болып табылады. Барлық арнайы ақпараттық-техникалық құралдарды (ЭЕМ, аудио, бейнефильм, кино) қолданатын технологияларды тәжірибеде ақпараттық технологиялар деп атайды. Әрине, алдымен жаңа ақпараттық технологияларға көшпей тұрып, оқу-тәрбие үрдісінде білім беруді ақпараттандыру мүмкін емес.

Заманауи технологияларды білім беру жүйесінің сапасын арттыруда қолдану, бүгінгі болашақ жастардың оқу орындарының қабырғасынан бастап бәсекелестікке белсенді, өз бетімен шешім қабылдай алатын, өз тағдырына және отбасымен қоғамның алдында жауапкершілікті сезінетіндей тұлғаны дайындап шығару болып табылады.

Болашақ жоғары оқу орнын бітіруші түлек — құзыреттілік кілтіне ие тұлға. Бітіруші түлектің құзыреттілігін қалыптастыру — кез келген жоғары оқу орнының басты тапсырмасы. Сондықтан жоғары оқу орындарының оқытушылары тек қана дәстүрлі оқыту тәсілдерін қолданып қана қоймай, оның шешімін табуда, оқыту барысында ақпараттық-коммуникативтік технологияларды қолдану болып табылады [1].

Ақпараттық құзыреттілік — бір нәрсені меңгерген білімімен, жан-жақты ойлауымен таразылау. Бұл тұлғаның бірнеше сұрақтарға өмірлік ұстаныммен жетістікке жетуді меңгертеді.

Ақпараттық құзыреттілік кілті — кәсіби және кәсіби емес саладағы адамның жан-жақты қажеттілігін шешудегі жаңаша заманауи көзқараста оның «жетістікке жету кілті».

Жоғары оқу орындарында инженерлік графика сабақтарында студенттердің ақпараттық құзыреттілігін қалыптастыруда мынаған көңіл бөлу керек: студенттердің білім деңгейлерін шығармашылық деңгейге дейін жеткізу мақсатындағы іс-әрекеттердің бірі, графикалық тапсырмаларды бірізділікпен орындауды ойластыру; графикалық тапсырмаларды студенттердің қабілетіне, пәнге деген сүйіспеншілігіне байланысты оқуға қойылатын талаптарын басшылыққа ала отырып орындау; графикалық тапсырмаларды түрлендіре отырып, жеңілден күрделіге қарай, орындауға тиімді тәсілдерін үйрету; бір сабақтың өзінде бірнеше графикалық тапсырмаларды ұсынып, таңдап орындауды студенттің өз қалауына қалдыру; ең тиімді тәсілдердің бірі — тапсырмаларды жүйеге бөліп, студенттердің біліміне, қабілетіне байланысты ұсыну; дәстүрлі

техникада орындалған графикалық сызбаларды компьютерлік бағдарламалардың көмегімен (AutoCAD, Компас) графикалық сызба жұмыстарын байланыстыра орындауға баулу.

Инженерлік графика сабағында студенттердің ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруда ақпараттар арасынан керектісін іздеуге және сонымен өз саласында жұмыс істеуге бағытталған ақпараттық-білім беру ортасында тиімді пайдалана білуі қажет. Инженерлік графикадағы кәсіби ақпараттық бағдарламалар — кез келген маманның кәсіби талаптарын жүзеге асыра алатын, оның өз мәселелерін басқа бағдарламалармен (ArchiCAD, 3Dmax, CorelDrew) байланыстыра және талқылауына мүмкіндік беретін қазіргі компьютерлік техника және коммуникациялық байланыс құралдарына негіздей, графикалық жұмыстарды орындауға бейімдей отырып, студенттердің білімін, дағдысын және іскерлігін дамытады.

Инженерлік графика сабағында студенттердің ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігі — бұл ақпараттық технологиялардың көмегімен өз бетімен графикалық сызбалардың сауатты орындалуын іздену, сараптау, таңдау, өңдеу және қажетті ақпаратты беру.

Студенттің өзін-өзі дамыту құзыреттілігі бұл тұлғаның өзін-өзі басқару, дайындау қабілеттілігімен тікелей байланысты.

Студенттің білімін арттыру үшін сабақта жаңа технологияларды қолдана білу керек. Оқыту технологиясы мен әдістеме ғылымы бір-бірімен тығыз байланысты. Әдістеме ғылымы «Нені оқыту керек?», «Не үшін оқыту керек?», «Қалай оқыту керек?» деген сұрақтарға жауап іздесе, оқыту технологиясы «Қалай нәтижелі оқытуға болады?» деген мәселенің шешімін іздейді. «Технология» гректің «*techē*» — өнер, шеберлік және «*logos*» — ғылым деген сөзінен шыққан, яғни, «шеберлік туралы ғылым» деген мағынаны білдіреді [2].

Бүгінгі таңда болашақ мамандарға кез келген пәнді студенттердің ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруда пайдалана отырып оқыту — тиімді ұғындырудың бірі. Сонымен бірге студенттердің ақпарат құралдарымен сауатты түрде жұмыс істей білуіне назар аударған жөн. Студенттердің ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудағы оқыту технологиясының мақсаты: әрбір студенттің өзінің білім деңгейін теориялық және практикалық, студенттің оқытушымен өздік жұмыстарында, студенттің өздік жұмыстарында оқу материалдарын дәстүрлі техникаларды, компьютерлік бағдарламалар көмегімен ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыра отырып, бірізділікпен терең меңгергенін қамтамасыз етеді.

Заман ағымына қарай студенттердің техникалық білімдерін жетілдіруде оқу процесінде оқытудың озық технологиясын қолдану – бүгінгі күннің өзекті мәселесі. Сондықтан да оқытушылар үнемі ізденіс үстінде болуы тиіс. Бүгінгі таңда оқу процесінде оқытудың қалыптасқан негізгі әдістерімен қатар, оқытудың жаңа әдістері, яғни инновациялық әдістері де, жиі қолданылады. Олар заман талабына сай студенттердің техникалық білімін тереңдету үшін, инженерлік графика пәніне қызығушылығын арттыру үшін көп еңбек ету керек.

Техника тілін түсіну — қазіргі заман талабы. Әрбір оқытушы заман талабына сай білімнің сапасын арттыру үшін алға қадам жасауға, толыққанды білім алуға қол жеткізуге үлесімзді қосуымыз керек. Қазіргі нарықтық экономикадағы табыстар мамандардың біліміне, біліктілігіне байланысты. Сондықтан біздің негізгі мақсатымыз тек Қазақстанның ішінде ғана емес, әлем деңгейінде бәсекеге қабілетті жаңа мамандарды дайындай білуіміз қажет. Осы тұрғыда біліктілікті заман ағымының жаңа технологияларын белсенді түрде жете меңгерсек, жаңа егемен еліміздің ұрпағын жаңа білім нәрімен сусындатып, саналы тәрбие, сапалы білім алуына айқара жол ашамыз [3].

Инженерлік графика пәнінің басты талабы — сабақтың сапасын арттыра отырып, сабақ түрлері мен әдістерін танымдылық, білімділік деңгейге жеткізу. Осы мақсатта инженерлік графика пәні оқытушылары сабақ өту әдістерін толықтырып, әр уақытта ізденісте болады. Қазіргі уақыт талабына сай оқытушылар инновациялық технологияларды қолданып, аудиториялық сабақтарды жаңаша ұйымдастырып, өзіндік тың ізденістерге талпынып отыру керек. Сабақ өткізу барысында студенттерге дәстүрлі техникаларды заманауи техникамен алмастырып, студенттердің сабаққа қызығуын арттырып, сабақ беру әдісінің тиімді түрлерін пайдалану тиіс.

Инженерлік графика пәнін оқытуда компьютерлік бағдарламалар көмегімен көрнекті суретші, инженерлердің өмір жолдарын баяндауда мультимедиялық презентацияны қолдану баға жетпес дүние. Сабақта бейнефильмдер, көркем фильмдердің үзінділері боялған кестелерді қолдану арқылы студенттердің қызығушылықтарын арттыруға болады. Сонымен қоса сызба жұмыстарын орындауға арналған компьютерлік бағдарламалардың интерфейстерін, қажетті геометриялық құралдарын түсіндіруде өте қолайлы.

Әрине, инженерлік графикада графикалық кескіндердің бірнеше түрі бар. Графикалық кескіндерге суреттер, сұлбалар, карталар, диаграммалар және шартты белгілер де жатады. Қазіргі кезде өзінің кәсіби іс-әрекеті барысында графикалық кескіндерді пайдаланбайтын маманды атау қиын. Мәселен, дәрігердің өзі атласта келтірілген немесе әр түрлі медициналық аппаратураның экранында пайда болатын адамның ішкі органдарының кескіндерін түсінуі, рентген сәулесі арқылы алынған суреттерді талдай білуі керек.

Егер инженерлік графика пәнін оқытуда студенттердің ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру бұған дейін дәстүрлі қолмен сызуда тек плакаттар, әдебиеттермен негізделіп келсе, курсты қазіргі заман технологиялары тұрғысында дамыту үшін студенттерге инновациялық технологияларды қолдану бойынша оқытуды ұсынамыз. Инновациялық технологияларды студенттердің ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруда қолдану әдістері пән салалары бойынша нақты және жалпы мәліметтерді ұсыну конструкциялық құралы ретінде қарастырылады.

Жоғары оқу орындарында инженерлік графиканы оқыту үрдісінде студенттердің ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруда инновациялық технологияларды қолдану негізінде кәсіби оқыту іс-әрекетінің мазмұны студенттің графикалық танымдық және кеңістіктік іс-әрекетінің бөлінбейтін компоненті ретінде, ол мынадай іс-әрекеттің жинағы болып табылады:

- заттардың жазықтықта орналасуын анықтау;
- заттарды оқу және құрастыру;
- графикалық жұмысты орындауда қойылған мақсатқа жетудің көрсеткіштері мен деңгейлерін анықтау;
- тапсырманың әрбір кезеңінде сызбаны орындау түрлерін тиімді және жүйелі қолдану.

Инженерлік графика пәнін оқытуда студенттердің ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру, инновациялық технологияларды қолдану негізінде студенттердің кәсіби техникалық білімге бейімдей оқыту әдістемесінің негізгі мақсаты — олардың ақпараттық мәдениетін дамыту, болашақ мамандардың техникалық даярлығының кәсіби деңгейге жетуін қамтамасыз ету.

Қазіргі таңда инженерлік графика пәнін оқытуда оқытушының оқушыларға түсіндіретін тақырыбының толық меңгерілуінде инновациялық технологиялардың нақты деңгейін анықтау мақсатында инженерлік графика пәні оқулықтарына, оқу-әдістемелік құралдарға, инженерлік графика пәнін оқыту жүйесіндегі пәндердің бағдарламалары мен оқу, оқу-әдістемелік құралдарына талдау жасай отырып, компьютерлік бағдарламалардың қолданылуын сабақтың бірізділікпен көрсетілуіне негіздеп орындау.

Сонымен, инженерлік графика сабағында инновациялық технологиялардың қолданылуын *анықтау кезеңінде* мына міндеттердің шешімі іздестіріледі:

- графикалық тапсырманың мақсатын анықтау;
- графикалық тапсырманың тақырыбын таңдау және оны жүргізуді теориялық тұрғыда негіздеу;
- теорияда алынған мәселені графикалық сызба жұмыстарын орындауда практикамен ұштастыру;
- ақпараттық технология арқылы студенттердің тақырыпты түсінуін қадағалау;
- студенттердің білім деңгейін анықтауға қажетті әдістемелерді таңдау және оның тиімділігін тексеру;
- студенттердің графикалық білім деңгейлерін жетілдіруге байланысты дидактикалық кешенді мультимедиялық көрсетілім арқылы дайындау;
- сызбаның толық жетістігін беру нәтижесінде студенттердің кезең бойынша графикалық сызбаларды меңгеруде болған өзгерістерді, дәстүрлі оқыту түрімен салыстыра айырмашылығын анықтау.

Презентацияны *ұйымдастыру қызметі* келесідей болады. Оқытушы сабақ тақырыбын презентацияны қолданып түсіндіреді. Көбінесе презентация сабақтың тақырыбынан басталады, мысалы, «Сызбаларды безендіру», «Аксонметриялық проекциялар» және т.б. Көбінесе басты әріптер қолданылады. Сонымен қоса слайдтың фонын бір немесе екі түсті, фотографияларды, суреттерді, схемаларды, компьютерлік бағдарламалар көмегімен, кезең бойынша орындалған сызбалармен анықталған қатармен орналастырып құрастырады [4].

Презентацияны құрастыруда оқытушы сабақтың материалының сапасының өте жоғары талғамда болуын қадағалау керек. Сонымен қоса әр түрлі анимациялық эффекттерді қолдануға болады. Бұл

студенттердің көздеріне қуаныш сыйлап, олардың зеректілігін жоғарылатады. Сонымен қоса презентация студенттерге өткенді қайталау фрагменттерін еске түсіру, мысалы, тоқсан бойынша сабақ тақырыптарын қорытындылауда, слайд бөліктері сурет түрінде сақталады, оларға әр түрлі тапсырмалар беріледі, мысалы, «Проекциялау», «Перспектива» тақырыптарын меңгеруде қолданылады.

Инженерлік графика пәнін оқытуда студенттердің ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруда, компьютерлік техникамен сызуды оқыту үдерісіне пайдалануда, оқытудың мынадай жалпы ұстанымдарын қолдануға тура келеді:

- өзара тығыз байланыстағы материалдарды кезеңдерге бөлу (қадамдарға). Ал оқытушының оқу материалдарын тиянақты талдауды, кезең бөліктері арасындағы өзара байланыстың ерекшеліктері мен мазмұнын анықтауды талап етеді;
- заттардың сызбасын тұрғызу кезінде студенттердің белсенділігін арттыру, яғни студенттердің терең де, жан-жақты талдаулар машығын қалыптастыруға бағытталады;
- студенттің әрбір жауабына мұқият баға беру және ол жауаптың бағасын тез хабарлап, дұрыс жауап берген болса, келесі қадамға көшу;
- оқудың қарқыны мен мазмұнын арттыру, яғни оқу қарқынын дараландырып отыруды қамтамасыз ету;
- студенттердің кезең бойынша кеңістіктік графикалық ойлау қабілеттерін дамыту, сенімділігін тексеру, яғни әрбір студенттің мүмкіндігіне қарай тапсырманың қиындық дәрежесін реттеуді қарастыру.

Сызба жұмыстарын орындауда слайд-презентацияны қолдану студенттердің білім сапасын арттырады, көрнекі құралды пайдалана отырып, оқытушының жетегімен, студенттер өздігінен оңай қорытындылар жасай алады.

Оқылатын материалды слайд-презентацияны қолдану арқылы иллюстрациялау, студенттің санды үйренудегі бірінші адымы сурет қараудан басталғандай, студенттердің көз алдынан заттардың сызбасын бірізділікпен орындай отырып, логикалық ойлауларын дамытумен қатар, графикалық білімдерін, дағдыларын, іс-әрекеттерін қалыптастырады.

Инженерлік графикада графикалық кескіндерді рәсімдеу, орындау және айырып тану теориясының негізгі қағидалары және практикалық амалдары оқылатын оқу пәні. Сондықтан сызуды техника тілі ретінде ғана анықтау жеткіліксіз. Сызба білу, жаза және оқи білуден кейінгі екінші сауаттылыққа айналды. Олай дейтініміз, сызуды меңгерудің нәтижесінде ғана адам қағазда немесе дисплей экранында өз ойын (ойлап тапқанын) дұрыс кескіндей алады және басқалар орындаған немесе әр түрлі техникалық қондырғылар экрандарында пайда болған кескіндерді түсіне алады.

Студенттің ақпараттық құзыреттілік қабілеті дегеніміз — оның педагогикалық ықпал аясында білім алу әрекеті, жеке тұлғаны дамыта оқыту әдістері, оның шығармашылық қабілетінің дамуына әсерін тигізеді. «Қазақстан – 2030» атты еліміздің стратегиялық бағдарламасында ең негізділерінің бірі — жоғары интеллектуалды жастарды жан-жақтылыққа тәрбиелеу, олардың потенциалдық деңгейінің көтерілуіне үлес қосу [3]. Сондықтан осы ұстаным жоғары оқу орнының оқытушыларының қауымының алдына өте үлкен міндеті ретінде жүктелді. Инженерлік графика пәнін оқытуда студенттердің ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруды дамыту үшін оқытушылардың біліктілігін көтеру, ақпараттық кеңістікті құру, оқу үрдісіне жаңа ақпараттық оқыту технологияларын интеграциялау, мультимедиялық оқыту курстарын жасау мәселелері шешілуі тиіс.

Сонымен, инженерлік графика пәнін оқытуда студенттердің ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру пәннің тақырыптарының материалдарын игеру үшін ыңғайлы, уақытты ұтымды пайдалану үшін қажет. Инженерлік графика пәнін оқытуда студенттердің ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруда, оқытудың шетелдік және отандық тәжірибесі көрсеткендей, бүгінде оқыту сапа жағынан дәстүрлі оқытудан кем түспейтіні белгілі болып отыр.

Инженерлік графика сабағында инновациялық технологияларды қолдана оқытуда, білім беру тиімділігі АКТ-ның ішінде ақпаратпен ашық жұмыс жасау үшін, мультимедиялық оқыту жүйесіне оңтайлы қол жеткізу үшін интерактивті технологияны дәріптеу қажет.

Инженерлік графика сабағында студенттердің ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру болашақ ұрпақтың әлемдік ақпараттық бәсекелестік мәселелеріне және ақпараттық-телекоммуникациялық технологиялардың үнемі дамуына байланысты білім беруде студенттердің ақпараттық құзыреттілігін техникалық тұрғыда енгізу өте тиімді.

Жоғары оқу орындарында техникалық білім деңгейін көтеру және онда ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы оқу-тәрбие процесін тиісті деңгейге көтеру жоғары оқу орындарының оқытушыларының, басшыларының, педагогикалық ұжымның жүйелі басшылыққа алған бағыты деп есептейміз. Ақпараттық технологияларды қолдану негізінде инженерлік графика сабағында сызба-графикалық бағытының заманауи үлгіде оқыту сапасын арттырып, білім беруді ақпараттандыру жүйелі түрде іске асады деуге болады [5].

Жаңа технологиялар оқытушының жүйелі жұмыс істеуіне мүмкіндік береді. Қазіргі заман — ақпараттық технологияның өте жан-жақты тараған кезеңі. Техниканы оқытудың мазмұнын жүзеге асыру үшін жаңа технологиялар ауадай қажет. Бүгінгі күні ақпараттық технологияның озық жетістіктерін инженерлік графика сабағында студенттердің ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруда тиімді. Жаңа технологиялар студенттің шығармашылық белсенділігі мен өзіндік танымдық қызметін ұйымдастырушы бола алады.

Инженерлік графика сабағында студенттердің ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудың мақсаты — студенттің өзінше ойлау қабілетін арттыру және ақпараттық компьютерлік бағдарламалармен жұмыс істеуге үйрету.

Инженерлік графика сабағында студенттердің ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудағы негізгі талап — студенттердің сызба есептерін шығара білу жолдары мен тәсілдерін үйрету. Инженерлік графика сабағында студенттердің ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруда, сабақ барысында оқытушы мен студент арасында компьютерлік бағдарламаларды меңгеруге деген қызығушылықпен қоса, қарым-қатынас жүргізіледі. Мұнда компьютерлік бағдарламалар арқылы техника тілін меңгеруге ми қозғалысына қозғау салып, студенттердің құзыреттілігін дамытуға әсер етеді. Ең алдымен, студенттің кеңістіктік ойлау қабілеті мен білімін арттыруға үйретіледі. Сонан соң студент дәстүрлі техника мен заманауи техниканы бірізділікпен қолдана отырып, салыстырмалы түрде тани білуге тырысады.

Инженерлік графика сабағында студенттердің ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру арқылы орындалатын графикалық жұмыстар өзінің кез келген формасында тиімдірек орындалады, студенттің логикалық, графикалық, кеңістіктік, ақпараттық, визуалды ойлауларының дамуына әсерін тигізеді. Ақпараттық технологияның артықшылығы ойлау қабілетін дамытады, пәнге қызығушылығын арттырады, өз бетінше оқып-үйренуі жүзеге асады, нәтижесін бірден көруі, жіберген немесе дұрыс меңгермеген тақырыптарды қайтадан оқу мүмкіндігі, оқу үрдісін басқару мүмкіндігі, бұрын алған білімдерін кеңейтеді.

Қорыта айтқанда, инженерлік графика сабағында студенттердің ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру, өз бетімен іс-әрекет етуге бағытталған тапсырмалар саны көбейгенде ғана, өз пікірін айта алатын, оны дәлелдей білетін, өмірге деген өзіндік көзқарасы қалыптасқан, үнемі ізденіс үстінде болатын, қоғам дамуына үлес қоса алатын, жан-жақты жетілген жас ұрпақ өкілдерін дайындай аламыз. Демек, инженерлік графика сабағында студенттердің ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруда жаңа технологиялық әдіс-тәсілдерді пайдалану білім сапасын арттырудың бірден-бір жолы. Оқыту үрдісінде студенттердің білім қорын молайтуға, белсенділігін арттыруға, шығармашылық қабілеттерін жетілдіруге көмегі бар.

Көбіне бізге практика жүзінде қолмен сызу, сурет салу көрме ұйымдастыру керек болады. Сол себепті студенттердің ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырумен бірге жүріп отырған дұрыс деп ойлаймыз.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Педагогика. Дәріс курсы. — Алматы: Нұрлы Әлем, 2003. — 512 б.
- 2 Потемкин А.Е. Твердотельное моделирование в системе КОМПАС – 3D. — СПб.: БХВ-Петербург, 2004. — 512 с.
- 3 Гершунский Б.С. Компьютеризация в сфере образования: проблемы и перспективы. — М.: Педагогика, 1987. — 264 с.
- 4 Роберт И.В. Новые информационные технологии в обучении: дидактические проблемы, перспективы использования // Информатика и образование. — 1991. — № 4. — С. 18–25.
- 5 Токтыбаева Г.С. Оқытудың ақпараттық технологияларының білім жүйесінің шегінде жүзеге асырылуы. Wschodnie partnerstwo-2012: materialy VIII mezinarodni naukowi-prakticzejni konferencji. (07.05 wrzesnia 2012 roku). — Vol. 6: Pedagogiczne nauki. — Przemysl: Nauka I studia, 2014. — S. 41–44.

Г.С.Токтыбаева, С.А.Кыпшаков

Формирование информационно-коммуникативной компетентности бакалавра образования

На примере дисциплины «Инженерная графика»

В статье рассмотрено содержание информационной и предметной подготовки бакалавров образования, раскрыта структура информационно-коммуникативной компетентности будущих бакалавров образования. Авторами выделены возможности применения информационно-коммуникативных технологий на занятиях по дисциплине «Инженерная графика». Описаны способы получения определенных графических моделей пространства и умение решать на этих моделях инженерные задачи, связанные с пространственными формами и отношениями. Проанализированы приемы и методы работы с графическими объектами, которые шлифуют навыки выполнения чертежей и создания графических моделей с применением средств компьютерной графики.

G.S.Toktybaeva, S.A.Kipshakov

Forming of informatively-communicative competence of bachelor of education

There are the «Engineering graphic arts» on the example of discipline

In article the content of information and subject training of bachelors of education is considered, it is opened contents and structure of information and communicative competence of future bachelors of education. Authors is distinguished to possibility of application informatively-communicative to technology on employments on discipline the «Engineering graphic arts». The methods of receipt of certain graphic models of space are described, and to ability to decide on these models the engineering tasks related to the spatial forms and relations. Receptions and methods of work are analysed with graphic objects that is acquired skills of implementation of drafts and creation of graphic models with the use of facilities of computer graphics.

References

- 1 Pedagogics. Lecture course, Almaty: Nurly Alem, 2003, 512 p.
- 2 Potemkin A.Ye. *The hard bodies design in the system Compass – 3D*, Saint-Petersburg: BHV-Peterburg, 2004, 512 p.
- 3 Gershunskiy B.S. *Computerization in the field of education: Problems to bend prospects*, Moscow: Pedagogics, 1987, 264 p.
- 4 Robert I.V. *Informatics to bend education*, 1991, 4, p. 18–25.
- 5 Toktybaeva G.S. *Use informative to technology in the system of education. Wschodnie partnerstwo – 2012: материалы VIII mezinarodni naukowi - prakticznej konferencji.* (07.05 wrzesnia 2012 roku), 6: Pedagogiczne nauki, Przemysl: Nauka I studia, 2014, s. 41–44.

С.А.Одинцова, Е.А.Одинцова

*Карагандинский государственный университет им. Е.А.Букетова
(E-mail: o.svetla@mail.ru)*

Результативность экспериментального исследования сформированности правовых представлений младших школьников

В статье представлены результаты экспериментального исследования, проведенного с целью выявления сформированности правовых представлений младших школьников. Создание критериальной системы, включающей компоненты, критерии, показатели, уровни, позволило осуществить непосредственную оценку эффективности работы по сформированности правовых представлений младших школьников. Авторами проведено исследование в контрольном и экспериментальном классах. Результаты констатирующего и формирующего экспериментов отражены в таблицах и диаграммах. Существенная динамика произошла в отношении сформированности правовых представлений респондентов экспериментального класса.

Ключевые слова: исследование, эксперимент, контрольный и экспериментальный классы, младшие школьники, мотивационный, когнитивный, деятельностный компоненты, критерии, результаты.

В Законе РК «Об образовании» [1] подчеркивается ориентация современной системы образования на развитие общества, укрепление и совершенствование правового государства. Ведущим принципом государственной политики в области образования является «приоритет гражданских и национальных ценностей, жизни и здоровья человека, свободного развития личности; уважение прав и свобод человека» (ст.3). Законодательство формулирует социальный заказ на активную правовую подготовку подрастающего поколения.

Глава государства Н.А.Назарбаев обозначил долгосрочные приоритеты и задачи по направлениям. Одна из задач — создание атмосферы честной конкуренции, справедливости, верховенства закона и высокой правовой культуры [2].

В Конвенции о правах ребенка [3] отмечается необходимость всемерной поддержки государств, принявших ее, соблюдения всех выделенных прав и свобод несовершеннолетних, формирования у них представлений о своих правах и обязанностях.

Таким образом, в нормативных правовых документах указывается на необходимость воспитания личности, которая не только осознает наличие собственных прав и свобод, но и уважительно относится к правам других людей.

Актуальность правового воспитания определяется современным состоянием, проблемами и задачами развития казахстанского общества. Государству и обществу важно, чтобы подрастающее поколение было мобильным, способным к сотрудничеству, конструктивной деятельности, с развитым чувством ответственности за судьбу страны.

Современные школьники должны обучаться в духе терпимости, мира, равенства, уважения к человеческим правам и свободам. Начальная школа — это период формирования личности, когда закладываются не только основы знаний, но и нормы поведения, убеждения, привычки, потребности личности, призванной стать активным гражданином страны. Важнейшая задача школы — ознакомление младших школьников с основами конституционного строя Республики Казахстан, формирование у них патриотизма и гражданственности, усвоение норм и правил, образцов поведения, необходимых для развития положительных качеств личности. Выявленные особенности первичного опыта социально-правового взаимодействия учащихся позволили определить содержание и основные пути построения экспериментальной деятельности по формированию правовых представлений младших школьников.

Программа эксперимента предусматривала следующие этапы:

1) предварительный — разработка измерительных средств, необходимых для определения сформированности правовых представлений младших школьников;

2) констатирующий эксперимент по определению начальных показателей сформированности правовых представлений младших школьников;

3) формирующий эксперимент, связанный с оказанием специально организованных воздействий, направленных на формирование правовых представлений младших школьников;

4) завершающий — итоговая обработка, систематизация и обобщение полученных данных; педагогическая интерпретация полученных результатов и формулирование выводов экспериментальной части исследования.

Опытно-экспериментальная работа проводилась с учащимися начальных классов на базе общеобразовательных средних школ г.Караганды. Общее количество принимавших участие в эксперименте составило 116 человек. В соответствии с планом эксперимента вся выборочная совокупность учащихся была разделена на два класса: ЭК (экспериментальный) и КК (контрольный).

При комплектовании экспериментального и контрольного классов учитывалось следующее:

- репрезентативность, т.е. младшие школьники имели приблизительно одинаковый уровень сформированности правовых представлений;
- одинаковые по своему составу классы: возраст, количество учащихся, уровень их воспитанности, учебные возможности;
- равные условия работы (одна смена, примерно одинаковый порядок следования занятий по расписанию);
- проверка результатов эксперимента проводится на основе соблюдения установленных критериев.

Измерение интересующих нас параметров в контрольном и экспериментальном классах осуществлялось по единой методике через определенные промежутки времени. Достоверность результатов эксперимента обеспечивалась использованием комплекса методов описания педагогического объекта, количественных измерений, статистической обработки результатов, их анализом. Это позволило с высокой степенью достоверности и надежности фиксировать интересующие нас показатели. В ходе исследования формирования правовых представлений младших школьников перед нами стояла задача определить, что проверять и по каким признакам проводить классификацию зафиксированных изменений, т.е. требовали своего решения вопросы, связанные с критериями и показателями выявления эффективности проведенной работы.

В научно-педагогической литературе критерием называют признак, на основании которого производятся оценка, определение или классификация чего-либо; правило, согласно которому делается оценка или выбор после измерения [4, 5]. При определении критериев целесообразно придерживаться следующих требований: отражать основные закономерности формирования правовых представлений младших школьников; обеспечивать установление связей между всеми компонентами исследуемой системы; качественные показатели должны выступать в единстве с количественными.

Анализ, проведенный в ходе эксперимента, показал, что использование такого набора компонентов, как мотивационный, когнитивный, деятельностный наиболее полно отвечает задачам нашего исследования. Критерием мотивационного компонента является интерес младших школьников к изучению права; когнитивного компонента — правовая грамотность младших школьников; деятельностного компонента — правовое поведение младших школьников. Таким образом, мы выделили комплекс базовых критериев и показателей, которые, на наш взгляд, наиболее полно отражают сформированность правовых представлений младших школьников.

Сформированность интереса младших школьников к изучению права определялась показателями и уровнями, которые представлены в таблице 1.

Т а б л и ц а 1

Сформированность интереса младших школьников к изучению права

Показатели	Уровни		
	высокий	средний	низкий
1. Понимание значимости правовых знаний и умений (социальный мотив)	Учащиеся убеждены в необходимости получения правовых знаний и имеют потребность в правовом просвещении.	Учащиеся не в полной мере осознают значимость правовых знаний и умений.	У учащихся отсутствует мотивация к изучению права, так как они не понимают важность применения правовых знаний, умений на практике.
2. Интерес к получению правовых знаний (познавательный мотив)	Учащиеся активны, заинтересованы в получении правовых знаний и осознают их необходимость; стремятся к правовому самообразованию.	Учащиеся избирательно проявляют интерес к получению правовых знаний, не всегда стремятся овладеть дополнительными знаниями и умениями.	Учащиеся пассивны, не проявляют интереса к получению правовых знаний.
3. Отношение к нарушениям правовых норм и правонарушителям (прагматический мотив)	Учащиеся проявляют нетерпимость к любому нарушению закона, отрицательно относятся к правонарушителям; ориентированы на правомерное поведение.	Учащиеся отрицательно относятся к нарушениям правовых норм, ориентируются на правомерное поведение, однако не всегда их правовые убеждения устойчивы.	У учащихся отсутствует убежденность в необходимости соблюдения правовых норм. К нарушениям правовых норм и правонарушителям относятся либо безразлично, либо оправдывают их.

Констатирующий эксперимент позволяет установить фактическое состояние исследуемого объекта, констатировать исходные параметры. Его цель — зафиксировать реалии, которые будут исходными для формирующего эксперимента.

По сформированности интереса младших школьников к изучению права нами были получены следующие результаты:

– понимание значимости правовых знаний и умений (социальный мотив): контрольный класс (высокий — 16 чел. — 27,6%, средний — 20 чел. — 34,5%, низкий — 22 чел. — 37,9%); экспериментальный (высокий — 15 чел. — 25,9%, средний — 21 чел. — 36,2%, низкий — 22 чел. — 37,9%);

– интерес к получению правовых знаний (познавательный мотив): контрольный класс (высокий — 14 чел. — 24,2%, средний — 22 чел. — 37,9%, низкий — 22 чел. — 37,9%); экспериментальный (высокий — 16 чел. — 27,6%, средний — 19 чел. — 32,8%, низкий — 23 чел. — 39,6%);

– отношение к нарушениям правовых норм и правонарушителям (прагматический мотив): контрольный класс (высокий — 15 чел. — 25,9%, средний — 21 чел. — 36,2%, низкий — 22 чел. — 37,9%); экспериментальный (высокий — 15 чел. — 25,9%, средний — 20 чел. — 34,5%, низкий — 23 чел. — 39,6%).

По результатам данного исследования определены уровни сформированности интереса младших школьников к изучению права, которые представлены в таблице 2.

Т а б л и ц а 2

**Уровни сформированности интереса младших школьников к изучению права
(констатирующий эксперимент)**

Уровни	Экспериментальный класс		Контрольный класс	
	Кол-во уч-ся	%	Кол-во уч-ся	%
Высокий	15	25,9	15	25,9
Средний	20	34,5	21	36,2
Низкий	23	39,6	22	37,9

По данным таблицы 2 построена диаграмма (рис. 1).

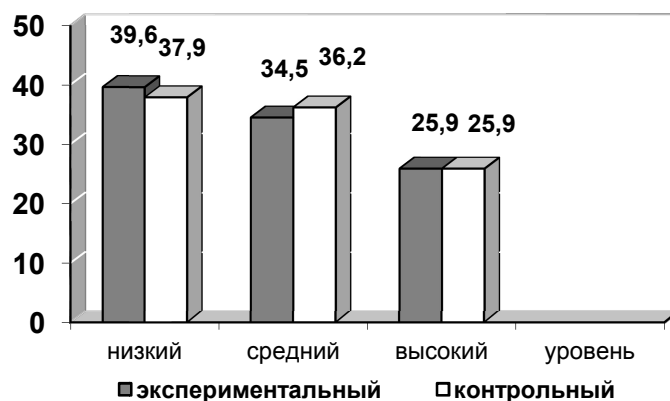

Рисунок 1. Уровни сформированности интереса младших школьников к изучению права (констатирующий эксперимент)

Правовая грамотность младших школьников определялась показателями и уровнями, которые представлены в таблице 3.

Т а б л и ц а 3

Правовая грамотность младших школьников

Показатели	Уровни		
	высокий	средний	низкий
1. Знание сущности правовых норм и понятий	Учащиеся знают юридические понятия, источники права, отрасли права.	Учащиеся знают основные юридические понятия и нормы права, но затрудняются объяснить их значение.	У учащихся отсутствуют знания из области государства и права, не сформирован понятийный аппарат.
2. Знание содержания Всеобщей Декларации прав человека, Конвенции о правах ребенка	Учащиеся знают содержание Всеобщей Декларации прав человека, Конвенции о правах ребенка, могут назвать отраженные в документах права.	Учащиеся имеют общее представление о Всеобщей Декларации прав человека, Конвенции о правах ребенка, но не в полной мере могут раскрыть их содержание.	У учащихся отсутствуют знания о международных документах – Всеобщей Декларации прав человека, Конвенции о правах ребенка и их предназначении.
3. Знание Устава школы, правил поведения в школе и в общественных местах, норм этикета	Учащиеся знают Устав школы, правила поведения в школе и в общественных местах, нормы этикета.	Учащиеся знают Устав школы, нормы этикета, но в поведении эпизодически наблюдаются отрицательные действия и поступки.	Учащиеся не соблюдают правила, установленные Уставом школы, нарушают общественный порядок и нормы этикета.

Результаты по второму критерию уровни сформированности правовой грамотности младших школьников сведены в таблице 4.

Т а б л и ц а 4

Уровни сформированности правовой грамотности младших школьников (констатирующий эксперимент)

Уровни	Экспериментальный класс		Контрольный класс	
	Кол-во уч-ся	%	Кол-во уч-ся	%
Высокий	12	20,7	11	18,9
Средний	15	25,9	15	25,9
Низкий	31	53,4	32	55,2

Как показали результаты констатирующего эксперимента, младшие школьники имели примерно одинаковый уровень знаний правовых норм и понятий. По результатам сформированности правовой грамотности младших школьников построена диаграмма (рис. 2).

Рисунок 2. Уровни сформированности правовой грамотности младших школьников (констатирующий эксперимент)

Правовое поведение младших школьников определялось показателями и уровнями, которые представлены в таблице 5.

Т а б л и ц а 5

Правовое поведение младших школьников

Показатели	Уровни		
	высокий	средний	низкий
1. Умение анализировать и оценивать конкретные правовые ситуации, возникшие в школе, на улице, в семье и т.п.	Учащиеся обладают способностью ориентироваться в правовой действительности, умеют анализировать и оценивать правовые ситуации.	Учащиеся обладают способностью ориентироваться в правовой действительности, но затрудняются находить пути разрешения правовых ситуаций и делать соответствующие выводы.	Учащиеся не ориентируются в правовой действительности, не реагируют на возникающие ситуации, так как не обладают умениями, необходимыми для анализа и оценивания.
2. Умение применять свои знания в различных жизненных ситуациях, действовать в соответствии с требованиями законодательства	Учащиеся умеют принимать решения и совершать действия в соответствии с законодательством.	Учащиеся обладают некоторым объемом правовой информации, но применить на практике имеющиеся правовые знания эффективно не могут.	В ситуациях, требующих применения правовых знаний, ведут себя неадекватно, в основном интуитивно.
3. Умение обосновывать свою точку зрения в случае нарушения прав и критически оценивать противоположную	Учащиеся умеют находить недостатки в своем поведении, исправлять их, формулировать и отстаивать собственную правовую позицию.	Учащиеся умеют находить недостатки в своем поведении, но не исправляют их, так как правовые знания и умения не стали для них необходимыми и лично значимыми в полной мере.	Учащиеся не требовательны к себе и окружающим, могут легко попасть под отрицательное влияние.

Результаты по третьему критерию — правовому поведению младших школьников:

— умение анализировать и оценивать конкретные правовые ситуации, возникшие в школе, на улице, в семье и т.п.: контрольный класс (высокий — 12 чел. — 20,7%, средний — 16 чел. — 27,6%, низкий — 30 чел. — 51,7%); экспериментальный (высокий — 12 чел. — 20,7%, средний — 17 чел. — 29,3%, низкий — 29 чел. — 50%);

— умение применять свои знания в различных жизненных ситуациях, действовать в соответствии с требованиями законодательства: контрольный класс (высокий — 10 чел. — 17,2%, средний — 15 чел. — 25,9%, низкий — 33 чел. — 56,9%); экспериментальный (высокий — 10 чел. — 17,2%, средний — 15 чел. — 25,9%, низкий — 33 чел. — 56,9%);

– умение обосновывать свою точку зрения в случае нарушения прав и критически оценивать противоположную: контрольный класс (высокий — 10 чел. — 17,2%, средний — 16 чел. — 27,6%, низкий — 32 чел. — 55,2%); экспериментальный (высокий — 10 чел. — 17,2%, средний — 14 чел. — 24,2%, низкий — 34 чел. — 58,6%).

В таблице 6 представлены результаты по сформированности правового поведения младших школьников.

Т а б л и ц а 6

**Уровни сформированности правового поведения младших школьников
(констатирующий эксперимент)**

Уровни	Экспериментальный класс		Контрольный класс	
	Кол-во уч-ся	%	Кол-во уч-ся	%
Высокий	11	18,9	11	18,9
Средний	15	25,9	16	27,6
Низкий	32	55,2	31	53,5

Из приведенной таблицы видно, что большинство учащихся находятся на низком и среднем уровне сформированности правового поведения. По данным таблицы 6 построена диаграмма (рис. 3).

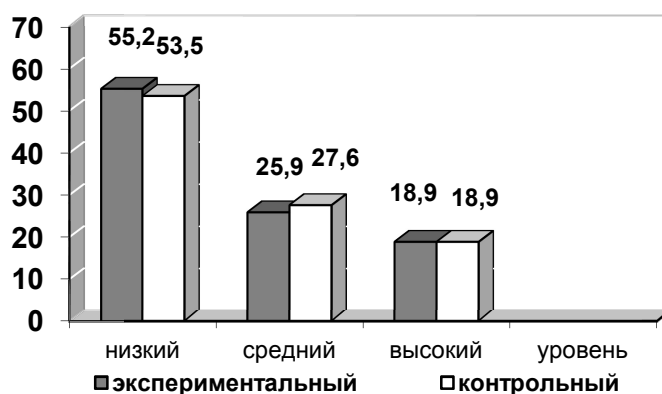

Рисунок 3. Уровни сформированности правового поведения младших школьников
(констатирующий эксперимент)

На этапе констатирующего эксперимента по результатам бесед, анкетирования и тестирования было выявлено, что младшие школьники обладают низким уровнем сформированности правовых представлений. Это проявляется в том, что учащиеся слабо владеют правовой информацией, отсутствуют интерес и потребность в правовых знаниях, они не владеют способами защиты своих прав, интуитивно действуют в правовых ситуациях, недостаточно осведомлены о своих правах и обязанностях.

Формирующий эксперимент в педагогическом исследовании используется для глубокого изучения педагогического процесса и особенностей формирования личности, а также для апробации новых методик обучения и воспитания, технологий или программ. Нами были разработаны и внедрены в воспитательный процесс начальной школы: программа по правовому воспитанию «Страна «Зако-ния» для учащихся 1-4 классов, программа для ЭВМ «Знатоки права», направленные на формирование правовых представлений младших школьников и являющиеся естественным дополнением к комплексному воспитанию личности. В процессе внеклассной воспитательной работы реализовывались задачи, которые способствовали формированию у учащихся знаний о жизни в демократическом обществе на основе принципов уважения прав человека, толерантности, культуры мира; свободного и ответственного самоопределения в сфере правовых отношений с обществом.

В таблице 7 представлены результаты формирующего эксперимента по сформированности интереса младших школьников к изучению права и правовой грамотности младших школьников.

Таблица 7

Уровни сформированности интереса младшего школьника к изучению права и сформированности правовой грамотности младших школьников (формирующий эксперимент)

Показатели	Сформированность интереса младших школьников к изучению права				Сформированность правовой грамотности младших школьников			
	ЭК		КК		ЭК		КК	
Уровни	Кол-во уч-ся	%	Кол-во уч-ся	%	Кол-во уч-ся	%	Кол-во уч-ся	%
Высокий	28	48,3	18	31	35	60,3	15	25,9
Средний	19	32,8	21	36,2	16	27,6	16	27,6
Низкий	11	18,9	19	32,8	7	12,1	27	46,5

Достаточно хорошая динамика наблюдается в экспериментальном классе по сформированности правового поведения младших школьников. На рисунке 4 отражены результаты сформированности правового поведения младших школьников в контрольном и экспериментальном классах.

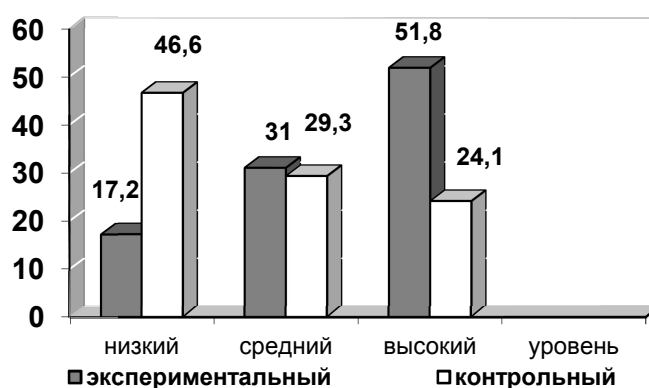

Рисунок 4. Уровни сформированности правового поведения младших школьников (формирующий эксперимент)

Для проверки достоверности различий результатов в контрольном и экспериментальном классах использовали критерий t-Стьюдента, при вычислении которого нами применялся пакет «Statistic of Windows». Экспериментальные данные сведены в таблице 8 и представлены на рисунке 5.

Таблица 8

Уровни сформированности правовых представлений младших школьников

Класс	Эксперимент					
	констатирующий (%)			формирующий (%)		
	Уровни					
	высокий	средний	низкий	высокий	средний	низкий
Контрольный	22,4	29,3	48,3	27,6	31	41,4
Экспериментальный	22,4	27,6	50	53,4	31	15,5

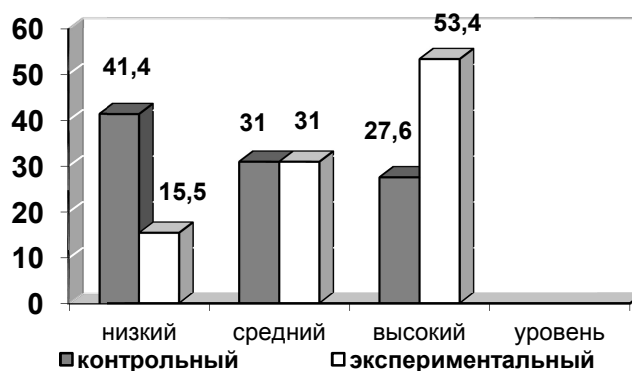

Рисунок 5. Уровни сформированности правовых представлений младших школьников

Динамика формирования правовых представлений младших школьников свидетельствует о том, что в экспериментальном классе количество младших школьников с низким уровнем уменьшилось, а с высоким — увеличилось. В контрольном классе также произошли положительные изменения, но результаты оказались ниже по сравнению с экспериментальным.

Уровень сформированности правовых представлений младших школьников в экспериментальном классе возрос на 17,2% по сравнению с контрольным. Сравнение результатов в экспериментальном классе дает основание констатировать устойчивую положительную динамику сформированности правовых представлений младших школьников. Полученные результаты в экспериментальном классе (по сравнению с итогами контрольного класса) доказывают эффективность работы по формированию правовых представлений младших школьников.

Список литературы

- 1 Закон РК «Об образовании» от 27.07.2007г. — Правовой справочник «Законодательство». — Астана: Изд-во «Юрист», 2015.
- 2 Послание Президента Республики Казахстан Н.А.Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь – 2050»: Единая цель, единые интересы, единое будущее» от 17.01.2014 г. — [ЭР]. Режим доступа: http://www.akorda.kz/en/addresses/addresses_of_president/page_215752_
- 3 Конвенция о правах ребенка от 20.11.1989. — Правовой справочник «Законодательство». — Астана: Изд-во «Юрист», 2015.
- 4 Шкутина Л.А., Плотников В.М., Егоров В.В. Основы исследовательской работы в профессиональной педагогике. — Алматы: Ғылым, 2000. — С. 188.
- 5 Тюмасева З.И., Богданов Е.Н., Щербак Н.П. Словарь-справочник современного общего образования: акмеологические, валеологические и экологические тайны. — СПб.: Питер, 2004. — С. 204.

С.А.Одинцова, Е.А.Одинцова

Кіші мектеп оқушыларының құқықтық түсініктерінің қалыптасуын эксперименттік зерттеудің нәтижелілігі

Мақалада кіші мектеп оқушыларының құқықтық түсініктерінің қалыптасуын анықтау мақсатында жүргізілген эксперименттің зерттеу нәтижелері берілген. Компоненттер, өлшемдер, көрсеткіштер, деңгейлерден тұратын өлшемдік жүйе құру төменгі мектеп оқушыларының құқықтық түсініктерінің қалыптасуы бойынша жұмыс айқындығын тікелей бағалауды жүзеге асыруға мүмкіндік берді. Авторлар бақылау және эксперимент сыныптарында зерттеулер жүргізген. Анықтау және қалыптастыру эксперименттерінің нәтижелері кестелер мен диаграммаларда көрсетілген. Құқықтық түсініктерінің қалыптасуына байланысты елеулі өзгеріс эксперимент сыныптарында болды.

S.A.Odintsova, Ye.A.Odintsova

The results of experimental research of formation of primary school students' legal representations

The article presents the results of experimental research conducted for the purpose of identification of formation of primary school students' legal representations. Working out of the criteria system including components, criteria, indicators, levels allowed to carry out a direct assessment of working efficiency on formation of primary school students' legal representations. Authors conducted research in control and experimental classes. The results of the ascertaining and forming experiments are presented in tables and charts. Respondents of the experimental class showed the essential dynamics of formation of legal representations

References

- 1 Law of the Republic of Kazakhstan «About education», 27.07.2007, Legal reference «Legislation», Astana: Publ. house «Lawyer», 2015.
- 2 Address of the President of the Republic of Kazakhstan N.Nazarbayev to the nation «Kazakhstan's way – 2050: common aim, common interests, common future» January 17, 2014, [ER]. Access mode: [http://www.akorda.kz/en/addresses/ address-es_of_president/page_215752_](http://www.akorda.kz/en/addresses/address-es_of_president/page_215752_)
- 3 The United Nations Convention on the Rights of the Child, 20.11.1989, Legal reference «Legislation», Astana: Publ. house «Lawyer», 2015.
- 4 Shkutina L.A., Plotnikov V.M., Egorov V.V. *Basis of research in professional pedagogics*, Almaty: Gylm, 2000, p. 188.
- 5 Tyumaseva Z.I., Bogdanov E.N., Shcherbak N.P. *Dictionary of the modern general education: akmelological, valeological and ecological secrets*, Saint Petersburg: St. Petersburg, 2004, p. 204.

M.A.Zhetpisbayeva, D.S.Yaganshina

*Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: fabygirl@mail.ru)*

Forming of basic listening and speaking skills in English at primary school

The article actualizes the problem of studying English at primary school. The principles of forming basic listening and speaking skills in English at primary school are considered. It was noticed that initial communicative skills are being formed with a help of enrichment of vocabulary, pronunciational skills and realization of speaking skills in elementary situations of communication in the context of definite thematic minimum. The samples of exercises and game communicative situations that are directed on the forming of basic listening and speaking skills are presented.

Key words: Early English learning, communicative principle, listening and speaking skills, theme of inter-course, communicative situation, systematic exercises, development games.

Early English learning is one of the priority directions in educational policy of Kazakhstan. At the same time nowadays two stages of early English learning are neatly determined: pre-school education (from 5 till entering the school) and early school education (primary school). On the majority experts' opinion, the foundation of language and speaking skills of children that are necessary for studying of foreign language is laid exactly at this stage. Investigators made a purposeful analysis of availability of schools to the systematic organization of early English learning that revealed the number of reasons of insufficient efficiency of teaching process of English language at primary school [1]. The mentioned reasons include the following:

- teachers have insufficient knowledge about age-related peculiarities of the students. In this case teachers perform the lesson like the usual one, without sufficient amount of games, songs and etc. As a result children are not interested in learning language;
- low, unsatisfying level of foreign language assimilation by students in accordance with requirements of communication (students don't have an opportunity to use language as means of communication).

Renovated State obligatory standard of primary education is directed on the forming of basis of communicative competence through the development of 4 types of speech activity (listening, speaking reading and writing). In general educational program of English language that was worked out for pilot schools for approbation of renovated State obligatory standard, the forming of initial communicative skills for exchanging of information, understanding the meaning of phrases and expressing and using them in the definite situations is determined as one of the main goals of English teaching at primary school [2].

For successful solving of communicative problems during the English learning at the initial stage of learning, general educational program performs definite themes for communication in educational aims. Within the limits of communication students acquire skills of listening and speaking with a help of appropriate language materials. Themes for communication reflect the sphere of vital activity and interests of students that predetermine the content and volume of communication on the definite stage of learning. Set of themes, their character and volume depends on the age of junior students, their interests and language possibilities for exposure of the theme. The content of the communicative themes develops in the form of helical progression. For example, the development of one of the communicative themes is constructed in following consequence:

The 1st grade — «Objects around me»

The 2nd grade — «My house»

The 3rd grade — «World around me»

The 4th grade — «My country».

In elementary communicative situations initial communicative skills are formed with a help of enrichment of vocabulary, pronunciational skills and realization of speaking skills in elementary situations of communication in the context of definite thematic minimum.

Expected results of the subject «English language» are determined in accordance with learning course of European system of levels of language acquirement that supposes elementary level A (Basic User), A1 (Breakthrough) at primary school. Thus, in the process of listening the students understand the main content

of short-termed conversation with familiar thematic content, identify the sounding of familiar words and phrases; understand short questions about colors and numbers; use context hints for prediction of content and meaning of brief conversation with familiar thematic content, understand the general meaning of short stories, that are sounded slow and distinctly. In the process of speaking the students formulate the main affirmations and statements about themselves, construct questions, answer the questions, pronounce main words and phrases during the describing of objects and events with correct intonation and stress, express feelings about what they like and what they don't [3; 6]. Thus succession of not only the content of language education but processual aspects of English learning are envisaged [4].

For attaining of expected results of the subject «English language» at primary school it's necessary to be guided by the following methodical principles, that are actualized through the minimization of learnings material and planning of educational process: communicative principle of learning, situational- thematic principle of material representation, functional principle, principle of integration, differential principle, principle of concentricism [5; 4].

Communicative principle is actualized through the using of role plays in the everyday situations, that are directed on the solving of communicative tasks, with a help of special prescribed language sources — active speech and active grammar material.

In accordance with the functional principle the language system is presented not as a lineal, but as maintaining the definite theme of microsystem of English language sources in different levels — lexical and syntactical. (through this framework — phonetic, word-forming, morphologic).

Principle of integration is actualized in the aspect of interconnected learning with the types of speech activity. Whereas separate types of speech activity are presented in close connection, methodists came to the well-formed conclusion about prospectively of interconnected learning of listening, speaking, reading and writing.

The presence of correlating abilities that are necessary for reception and productive speech, and also community of mechanisms that are serving types of speech activity played an essential role in the reasoning and formation of methodology of interconnected learning. At the same time interconnected learning doesn't exclude the learning that is directed on the development of the separate types of speech activity. Thus in accordance with general educational program of English language at primary school learning of listening and speaking is started at the 1st grade (on the principle of oral forestalling, acquaintance with English alphabet is started at the second semester, listening, speaking, reading and writing — 2nd — 4th grades

In the theory and assembled practice of foreign language teaching, interconnected learning is understood as learning that is directed on the collateral forming of 4 essential types of speech activity in the context of definite time — consequence correlation on the basis of general language material and with a help of series of special exercises.

Differential principle supposes the methods of functional- semantical presentation of new words of the one theme, that are distributed into microthemes, settings for visual sources, activation of new words (active forms in the context of one thematic field) in the student's speech at the beginning of vocabulary enrichment. The stage of enrichment of grammar system of the speech is characterized by methods of situational using of the most active types of elementary statements, spreading the basis of the sentence by concretized components (secondary members of the sentence); combining of two simple sentences in one complex. At the stage of development of dialogical communication abilities the methods of bedrock on the speech situations, activation of etiquette formulas are used; at the stage of development of monological speech the methods of bedrock on the expected structures of given texts for the definite theme.

Principle of concentricism during the teaching of English language at the primary school is actualized through the definite minimums for each grade: thematic and situational minimums, minimums of speech intensions, lexical and grammar minimums, dialogical and monological minimums (the content of each minimums for each grade is prepared in accordance with principle of succession).

One of the essential principles is communicative principle that is actualized through the using of role plays in the everyday situations that are directed on the solving of communicative tasks with a help of specially given language sources — active lexis and active grammar material. Иными словами, осуществляется приобщение младших учащихся к новому социальному опыту за счет проигрывания на английском языке различных ролей в игровых ситуациях, типичных для семейного, бытового, учебного общения.

The basis of any process of learning is communication. Nevertheless this communication is not usual educational one, but organized and managed in special way. In the scientific-methodical literature several

definitions of the «method of learning» notions are existed. They were determined by I.F. Harlamov, U.K. Babanskiy, A.I. Ilina, I.Y. Lerner and others. Generalizing all the notions that were given by these researchers we can determine «method of learning» as a system of regulative principles and rules of organization of pedagogical purposeful interaction between teacher and student that is used for the definite numbers of tasks of learning, development and education.

One of the most effective methods of foreign language teaching is communicative that is presented as teaching organized on the base of communicative tasks. In the theory of methods of communicative teaching the following regulations are mentioned:

- communicative direction of teaching of every type of speech activity and language sources;
- stimulating of intellectual students' activity;
- individualization of learning;
- situational organization of the learning process;
- informativeness of educational material (I.L.Bim, E.I. Passov).

Given regulations can be added by other peculiarities of communicative learning that pay attention to the content and meaning of the statement. Speech context acquires particular meaning, grammar and fluency of expressing thoughts are developed, group works of performing the tasks are preferred, involuntary memorization is stimulated, personal content of learning communication is encouraged, the student is in the center of attention [6].

At the beginning of early English learning is oral speech (pronounced and perceived on hearing) as an object of investigation, inasmuch as perception precedes reproduction, understanding precedes speaking, speaking precedes writing.

Teaching to the listening should be realized in accordance with level of knowledge, interests, and necessity of students: short fairy-tales, brief stories, the description of animals, captivating stories and etc. The length of the text should be approximately 1 minute, the amount of listening — 2–3 times [7; 37].

Teaching to the speaking supposes the development of abilities of dialogical and monological speech: development of ability to perform a dialogue in etiquette form, dialogue — questioning, dialogue — inducement to the action, dialogue — exchange of opinions.

The development of monological speech at this stage of education is directed on the forming of abilities to construct elementary statements in the context of definite thematic situations: to introduce yourself, to give brief information about members of family, friends, animals and plants of the country. (day at work, hobbies, studying at school and etc.) [7; 37].

For teaching of listening at the beginning stage of English learning the system of exercises that includes the following regulations was worked out:

- preparatory exercises for the recognition of phonetical units;
- preparatory exercises for the recognition of lexical units;
- preparatory exercises for development of abilities of probabilistic forecasting;
- exercises for recognition of grammar elements, speaking exercises, accomplished in the process of listening, speaking exercises, accomplished after listening of the text [8].

For forming of elementary skills of listening at primary school the following exercises were chosen:

I. Preparatory exercises for the recognition of phonetical units:

1. To listen sounds and define (to give sign, to raise a hand, to show the card) vowel and consonant sounds:

[r], [a:], [h], [t], [m], [ʔ], [u], [i:], [ʌ], etc.

2. To listen and define the amount of:

dog, doctor, farmer, cunning, bicycle, fat, etc.

3. To listen and define the syllable under the stress, to pronounce the syllable and the word:

Ugly, cunning, doctor, tomato, etc.

II. Exercises for physical minute:

1. To listen the word and raise hands, if you listen the letter [n] in the pronounced word by teacher, to squat, if there is no such sound;

2. To listen words and define the endings of each word [d] or [t]:

stopped, played, worked, opened...

3. To listen and select the nouns, that have endings of plural number:

Monkeys, pigs, hen, boy, farms, trousers, skirt, shoes etc.

III. Preparatory exercises for the recognition of lexical units:

1. To listen sentences and color the objects in appropriate colors: The lamp is yellow. cat is black. dog is black.
2. To listen the set of separate words and construct sentences from the words: The forest, monkey, live, in. — Monkey lives in the forest.
3. To listen the story and define the speaker:
I am big and strong. I am brown. I live in the forest. I like honey. (A bear).

IV. Preparatory exercises for development of abilities of probabilistic forecasting:

1. To listen the beginning of the word and pronounce it fully, to finish the word: Beauti... ful, eleph... ant, interes... ting, marne... lade, mush... room etc.
2. To listen the phrase and add one more to the given phrase, to choose with right meaning: Look at this boy. He is my friend. Или His name is Dick. (thus the story can be made)
3. To listen the beginning of the sentence and finish it, with a help of conjunctions and conjunctional words: He is at home now, because... (he is ill).

V. Exercises for recognition of grammar elements:

1. To listen the sentence and define the type of the (affirmative, negative, interrogative), to show the signal card « + », « - », « ? ».
2. To listen the question and choose the short answer in appropriate grammar form (with a help of visual material): he/she is. you play tennis? Yes, he/she can., he/she has., he/she does.
3. To fulfil the table (graph, cluster) with necessary information after listening the dialogue.

VI. Speaking exercises, accomplished after listening of the text:

(directed on the controlling the understanding and involving the students in the process of creative activity)

1. Exercises — tests TRUE — FALSE;
2. Answer the questions;
3. To evaluate the actions of characters.

The process of learning of listening and speaking for children is composed from communicative situations, that are differed by the types of activity, type of communication, using of visual or audio sources (especially visual sphere has a big potential) by roles and behavior of the participants по ролям и поведению коммуникантов. The drama of educational communication requires carefulness in choosing and using the speech samples (in accordance with age, interests, the degree of students' activity and etc.).

Students study to name actions accomplished by the person, animal; to inform about location of an object, toy, person; to inform about yourself, members of family, friend (name, activity of the person, description of the person); to describe the things (name, color, size, the purpose), define the time of action (time of year, month, day); to find the information about what it is, who it is, the age, what kind of person. The content of learning is actualized through the playing atmosphere in the way to stimulate the motivation for using of foreign language, to develop verbal, literary creation, to promote the forming of abilities of the communicative - equally behavior in children' collective.

Communicative situations are created in playing form. It is the most effective way of involving students in the communicational process. For developing listening and speaking skills during the foreign language learning of students from the 1st till the 4th grades the following games were chosen:

1. «*Introductions*». Teacher offers to everybody to sit in a circle and explains, that students should make an acquaintance: «Introduce yourselves to one another, and give yourselves numbers. Say, I am Victor, number one, I am Katya, number two, and so on». Students sit down and start to introduce themselves. One of the students is left without a chair — he is a leader. He walks around and talks with players:

It: Number 3. Number 3: I am Lena.

It: Number 3, sit down. Number 10. Number 10: I am Kolya.

It: Number 10, sit down.

When the leader blunts the students' watchfulness, he says: «Number 11, number 6 — change places». Called students execute the command and the leader tries to sit on the someone's place. The player that is left without chair is the next leader [8; 15].

2. «*Guess the voice*». Misha comes to the blackboard and turns his back upon a class. Teacher with gesture points at Katya and she says: «Good morning, Misha». Misha should guess whose voice was it. «Good morning, Katya», he answers. Katya comes to the blackboard. Students can change their places around the class and change their voices. Students uses the forms of greetings: How do you do, Good afternoon, Good morning, Good evening, Good-bye [8; 17].

3. «*We Can Eat Bread*». «Look, this is bread. I can eat it», says the teacher, put it into the mouth and eat it. Teacher can do the same with cheese. Then the teacher takes a pen and plays as she tries to eat it, repeating one sentence: We can eat a pen». «No», say students all together. Then the teacher gives counters to every student and says that when she says about eatable thing students should raise their hands, and if students raise their hands when teacher says about not eatable things, they should return their counters.

Teacher: We can eat butter. We can eat jam. We can eat chalk. Oh, Andy, give me your counter, please [8; 18].

4. «*Simon Says*». Once upon a time, a little funny man appeared in the teacher's hands.

Children, look at this man. His name is Simon. And he is a teacher now. You must obey only his commands. Simon says, «Stand up!» Good! Simon says, «Hands up!». Good! Sit down! Why did you sit down? Simon did not say, «Sit down». Remember — Simon is a teacher. Students should execute the command, only I the case when teacher says: "Simon says". The student that makes a mistake is out of a game. The winner is a student that won't make a mistake.

5. «*Draw a House and Colour It Brown*». «Children, take sheets of paper and coloured pencils and listen to my commands». Commands were recorded in advance: Draw a small house in the middle. Colour the house brown Colour the roof red. The house has 2 windows and a door. You can see flowers in one of the windows. Draw a tree to the right of the house. Draw a bird flying over the house. Sign your name. Give the pictures to me [8; 19].

At this stage it's necessary to insert the exercises that require to listen and to choose the right answer for the question or statement from one or two variants. Listening of dialogues is also necessary at this stage of learning. They contain all types of sentences, questions, answers, commands, requests, advices that are samples of everyday life. Well-constructed dialogue is an illustration of language structures and includes the material of contrystudial character.

At early school age mechanical memory works to the utmost, specific and creative thinking with bright emotional coloring is prevalen; rich presentation, as knowledge, are chaotic and insufficiently realized. Dissatisfaction of all these demands leads to the fatigability and loss of the interest in a lesson. Thereby it's purposeful to use visual aids, communicative games that allow imitating what students saw, behaviors of people, to change the methods of learning and include the methods of learning that concentrate the students' attention in the process of forming the conversation. This age phase is connected with imitation, learning the material by heart or the reproduction the material close to the material. Therefore at the beginning of learning process small dialogues with the main task to reproduct i.e. repeating after teacher. Gradually dialogues with the sounds of natural, live and real conversation with repetitions, interjections, abbreviations, pauses and hesitations that can be in real conversations with natural noises are introduced. The concluding phase of working with dialogue is its staging and presentation [9; 178].

Effectiveness of exercises for partial controlled learning of listening depends on the repeatability of separate technics and methods that is very important at the beginning of the language learning: involving of the listening analyzer along with others, especially with visual one; steady attention and the presence of creative predictive intellectual activity. As a result of performing of given exercises definite adaptation to the conditions of text presentations, adjustment to the established regime of listening and sustained working capacity occur. In regard to the visual aids, using them should be considered as not only the element of managing, but as a source of individualized learning.

Thus the forming of elementary listening and speaking skills should provide the successful communicational process, develop students' ability to speak and understand foreign language. Inasmuch this process is hard and difficult thus a big attention should be paid to this aspect of learning at schools.

References

- 1 Жетписбаева Б.А., Шелестова Т.Ю. Difficulties of implementation of Primary English Education in the Republic of Kazakhstan: Language Teachers' Views. — Review of European Studies. — Vol. 7. — No. 12, 2015. — P. 13–20.
- 2 Государственный общеобязательный стандарт начального образования: Приложение к постановлению Правительства Республики Казахстан от «25» апреля 2015 года № 327. — [ЭП]. Режим доступа: <http://nis.edu.kz/ru/edurenew/eduinside/>
- 3 Иностранный язык: Учебная программа для 1–4 классов уровня начального образования. — Астана: НАО им. И.Алтынсарина, 2013. — 20 с.
- 4 Жетписбаева Б.А., Шелестова Т.Ю. Early English Language teaching as a problem of pedagogical science of education in Kazakhstan. — Вестн. Карагандинского ун-та. Сер. «Педагогика». — 2014. — № 4 (76). — С. 148–152.

- 5 Бельгибаева Д.А. Принципы коммуникативного обучения иностранным языкам // Вестн. КАСУ. — 2005. — № 2.
- 6 Елухина Н.В. Устное общение на уроке, средства и приёмы его организации // Иностранный язык в школе. — 1993 — № 2.
- 7 Об особенностях преподавания основ наук в общеобразовательных организациях Республики Казахстан в 2015–2016 учебном году. Инструктивно-методическое письмо. — Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2015. — 234 с.
- 8 Гез Н.И. Типология упражнений и организация обучения аудированию // Иностранные языки в школе. — 1985. — № 5.
- 9 Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранному языку: лингводидактика и методика: учеб. пособие для студ. лингвистических ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений. — М.: Изд. центр «Академия», 2004.

М.А.Жетписбаева, Д.С.Яганшина

Бастауыш сынып оқушыларының ағылшын тіліндегі тыңдау және сөйлеу қарапайым дағдыларын қалыптастыру

Мақалада ағылшын тілін ерте жастан мектепте оқыту мәселесі өзектілігі жайлы айтылған. Сондай-ақ бастауыш сынып оқушыларының ағылшын тіліндегі тыңдау және сөйлеу қарапайым тілдік дағдыларын қалыптастыру принциптері қарастырылған. Белгілі бір тақырыптық минимум аясында сөздік қорын байыту, айтылу дағдыларын дамыту және сөйлеу ниетін жүзеге асыру арқылы қарапайым жағдайларында бастапқы коммуникативтік дағдылар қалыптасатыны көрсетілген. Тыңдау және сөйлеу қарапайым дағдыларын қалыптастыруға бағытталған ойын коммуникативтік жағдайлар мен жаттығулар үлгілері берілген.

М.А.Жетписбаева, Д.С.Яганшина

Формирование элементарных навыков аудирования и говорения на английском языке учащихся начальных классов

В статье актуализирован вопрос о раннем школьном обучении английскому языку. Рассмотрены принципы формирования элементарных языковых навыков аудирования и говорения на английском языке учащихся начальных классов. Выделено, что в элементарных ситуациях общения формируются первоначальные коммуникативные умения посредством обогащения словарного запаса, развития произносительных навыков и реализации речевых намерений в рамках определенного тематического минимума. Представлены образцы упражнений и игровых коммуникативных ситуаций, направленных на формирование элементарных навыков аудирования и говорения.

References

- 1 Zhetpisbaeva B.A., Shelestova T.U. *Difficulties of implementation of Primary English Education in the Republic of Kazakhstan: Language Teachers' Views, Review of European Studies*, 7, 12, 2015, p. 13–20.
- 2 State obligatory standard of primary education: Enclosure to the ordinance of government of Kasakstan Republic from «25» april 2015, № 327, [ER]. Access mode: <http://nis.edu.kz/ru/edurenew/eduinside/>
- 3 Foreign language: syllabus for the 1–4 grades 9 primary education), Astana: NAE named after Y. Altynsarin, 2013, 20 p.
- 4 Zhetpisbaeva B.A., Shelestova T.U. *Vestnik of Karaganda University, Series «Pedagogics»*, 2014, 4 (76), p. 148–152.
- 5 Belgibaeva D.A. *Vestnik of KAFU*, 2005, 2.
- 6 Eluchina N.V. *Foreign language at school*, 1993, 2.
- 7 About peculiarities of the teaching of the base of science in comprehensive organisations of Kazakhstan Republic in 2015–2016 academic years. Instructively — methodical letter, Astana: National Academy of Education named after Y. Altynsarin, 2015, 234 p.
- 8 Gez N.I. *Foreign languages at school*, 1985, 5.
- 9 Galskova N.D., Gez N.I. *Theory of foreign language learning: linguodidactic and methodology*. Teaching aid for students of linguistic universities and foreign languages faculty of institutions of higher education, Moscow: Publ. center «Academy», 2004.

Yu.V.Astafyeva, E.F.Gerfanova

*Sh.Ualikhanov Kokshetau State University
(E-mail: yuliya.astafyeva@mail.ru)*

Dialogic and cooperative learning in teaching English

The article dwells upon the importance of the dialogic and cooperative learning in teaching students the English language at the university. The theoretical material used as a basis for writing the article was taken from materials which were studied during the training courses for teachers within the Program of additional professional education of graduate students at higher educational institutions. The article presents the results of using active methods of teaching English during the practical training session at the Chair of the English language and methods of teaching at Shokan Ualikhanov Kokshetau State University.

Key words: dialogic and cooperative learning, investigative conversation, objectives of the lesson, group work, listening and speaking skills, teaching and learning, questions of high and low order, dialogue, mental map.

Nowadays new ways of teaching are becoming more and more popular. This fact should not be surprising for new ways of teaching are more effective and creative than traditional ones. The roles of teachers and students in class have also been revised.

A great many teachers considered the importance of dialogue in class. For example, Mercer and Littleton (2007) in their work showed that the use of dialogue contributes to the intellectual development of students. Integrated discussion allows students to express their opinion, teaches them to accept points of view of other people, develops the ability to speak in favor of their ideas, allows teachers to understand at what stage students are in their understanding of the topic [1; 126]. The development of these skills is a key factor of such children becoming successful learners. We agree with Alexander (2004), who claims that a conversation is not a one-way process, but a mutual one, which implies an exchange of views. In this process there is no best or worst, each participant of the conversation is equal [1; 126].

The aim of the series of consecutive lessons was identified as follows «What is the peculiarity and originality of Englishmen's lives?» To help students to answer this question in detail, we tried to engage them in conversation, asking and answering questions, they not only showed their awareness on the subject, but could logically build their own statements, argue their points of view, could listen to and accept the view of another student. This goal was realized step by step at each lesson, choosing a particular method of learning, from simple to complex. Thus, we wanted to give students the ability to ask questions first, of a low order, and then questions of high order, and their ability to participate first, in a dialogue and then to participate in an investigative conversation. And since our students study English, dialogic learning promotes the development of their speaking and listening skills.

As the objective of the first lesson on the theme sounded this way «Why is London the capital of Great Britain?» the students were not only to answer this question, but they were as well asked to support their points of view by different facts. During this lesson four students worked in pairs, i.e. in two groups. Relying on their knowledge about London, on the basis of texts which have been read and different videos which have been viewed beforehand, they had to make up dialogues on the theme «Tell a tourist from Kazakhstan about London». The students coped with the set task: two pairs presented their dialogues for up to 1 minute long in front of the whole group. All four students spoke English. The way the students presented the results of their cooperative work should be analyzed. As a matter of fact, their dialogues were short with a number of grammar and pronunciation mistakes; one group read the dialogue from the sheet of paper, whereas the other group managed to present the dialogue without any visual support; and a lot of interesting information about London was not mentioned by the groups.

The theme of the second lesson was «How do the English spend their weekdays and weekends?» After looking through the texts the students had read before, the students working again in two groups prepared poster presentations on the theme «How do the English spend their weekdays?» and «How do the British spend their weekends?». The presentations were followed by questions which the other group was to answer. If to consider the question whether dialogue learning was used in this type of class activity, the answer is positive. It was used because the students asked questions and gave full answers.

The third lesson on the theme «What is the most common topic for conversation among the English and how does it characterize them?» was organized completely in the form of conversation. At the beginning of the class, the students read the text prepared by the teacher on the following topic «Weather in England is changeable». Thus, in addition to the information available in the textbook, the students learned more information to be able to choose the most interesting fact and tell their group mates about it. Later the students were informed about the algorithm and rules for conducting «an investigative conversation». One of the students was to act as an expert: the student watched the discussion and participation of each student in it. Overall, students mastered this approach: each student took an active part in the conversation, each was given time to speak, and they could talk about any fact of the English weather, then classmates in turns asked each other the questions prepared, the participants asked and explained what was said, and everyone's ideas were valuable for the whole group. At the end of the lesson the students were able to come to an agreement and easily answer the question of the lesson [2; 238]. Thus, the goal was achieved.

Analyzing the investigative conversation, whether it was successful or not, we believe that we should consider the efficiency of applied pedagogical approaches. So, at the first lesson, four students took part in a dialogue: two pairs presented their dialogue on the theme «Tell a tourist from Kazakhstan about London» before the whole group. At the second lesson students were divided into two groups, and upon completing their presentations «How do the British spend their weekdays and weekends?» the students in each group asked each other questions about their speeches. At the third lesson the students were involved in the research conversation.

What was the purpose of the students making up dialogues? First, we wanted to focus on developing speaking and listening skills. This was achieved because the students both talked and listened to each other. Secondly, we wanted to check whether the students have mastered the topic. This was also achieved, because an oral performance of the students gives us a good opportunity to understand how well the students have understood the topic. However, the dialogues were short and not complete; the students did not mention any interesting facts about London in their dialogues. We think that this is due to the fact that the students acted out the dialogue in front of the group and felt embarrassed and constrained.

What was the purpose of the students of each group asking each other questions concerning their topics? First, the development of speaking and listening skills. Secondly, before asking a question, every student was required to listen to the other group's presentation and to focus on some fact that he/she wanted to clarify or to get more information on the topic. Third, the ability to ask questions and wait for a response teaches students to be tolerant to each other and to accept the point of view of another person.

Why should we use an investigative conversation in class? We would like to clarify the fact that we did not just mean to organize this investigative conversation. What is more valuable to us as teachers was that the result of the investigative conversation was to help the students understand the topic more deeply. At first, when the first student spoke on the topic chosen, and it was time for questions and clarifications, there was an awkward silence in class. Then we realized that we need provide support to students and thereby motivate other students to participate in the investigative conversation. We acted as moderators. This helped students to move in the right direction without shifting their focus. As this type of the conversation is unnatural for students, and we used it in class for the first time, we believe that we succeeded in showing our students the value of working together: students not only talked throughout the lesson, they demonstrated their knowledge of new information, but also listened to each other, asked questions, asked for details, justified. Also it should be noted that the students did not feel embarrassed during the conversation because due to the joint efforts a comfortable collaborative environment was achieved.

Having analyzed the introduction of dialogic learning in educational process, we realized that this is difficult because often students can't ask questions of a high order due to the lack of experience and awareness in one area or another; moreover, they are not used to ask questions of this kind; and what is more – they don't have enough vocabulary to do this. So we should pay attention to these facts in our further work with students. It should also be noted that the dialogue increases students' self-esteem, provides them with possibility of learning something new from each other.

Group work is an effective form of work when it is planned and organized in the right way. But to get a positive result, classes with group work require more preparation from teachers while planning class activities.

Group work shows us what is good and also what should be corrected in class. The aim of using group work in class was to teach students to cooperate, to choose the necessary information, analyze it and be able to present it.

It is worth noting that the lesson that is organized with the use of group work method, runs at a fast pace; the focus is shifted from teaching to learning; the lesson turns out to be interesting, because it is not based on single type of activity, but on a number of them [3; 147].

The objectives' realization was carried out from lesson to lesson. So, at the lesson on the theme «Why is London the capital of great Britain?» after reading the text and watching the video, the students were asked to work in pairs and prepare dialogues on the topics «Tell a tourist from Kazakhstan about London»; one pair prepared a mental map «Why is London the capital of Great Britain?» We would like to note that the development of the mental maps and its presentation by the students was more successful and creative than the dialogue presentation. The students who made up the dialogues, were not entirely responsible, although they could show that they are well aware of the vocabulary of the lesson and know information about country-studying in the proper amount. At this lesson the realization of learning objectives was partially achieved by the students: cooperation took place, although not all the students were able to analyze information and choose necessary information for their dialogues.

The lesson on the topic «How do the English spend their weekdays and weekends?» involved the activities that were carried out in 2 groups. After revising the texts, the students of these groups prepared presentations on the theme «How do the English their weekdays?» and «How do the English spend their weekends?» Besides, the students prepared questions for the students from the other group. We were pleased to notice that the groups did not only limit themselves to information on the subject they knew, but they also used new information. Disappointing was the fact that during the presentation of the group work, there were students who simply remained silent and did not help their group mates to present the poster. Was the goal achieved? It was achieved but partly. Cooperation was achieved by the students at the preparatory stage of the presentation, however, was not fully realized at the stage of poster presentation.

At the lesson on the theme «What impact do the English traditions and holidays have on their lives?» the students first worked independently, studied additional material, then worked using the method «each student teaches another one». Each student was to tell another student what he/she had learned during the preparatory stage. Then the students worked in two groups where they had to analyze all the information, choose and display it on the poster «What impact do the English traditions and holidays have on their lives?» Analysis of the previous classes showed that there are students who participate in the group work, but in the process of the presentation they are silent, gave us the idea to give them the role of speakers. It is worth noting that students were able to protect and present the work of their group adequately. Analysis of the information by the students is not effective, because they are aware of the necessary information, but can not use it in the right way.

Every lesson showed that the students' activity interest and level of acquired knowledge in class increased. Changing the members of the groups does not affect the quality of their work. In their reflective journals, students noted that group work helped them to understand and apply the knowledge on the topic. Analysis of the lessons has allowed us to see that group work is necessary to be used in class. However, we should consider what strategies we can use to help students analyze information, because they do not know this information and cannot use it.

References

- 1 Руководство для студента. — Астана: АОО «Назарбаев интеллектуальные школы» ЦПМ, 2015. — С. 126.
- 2 Раздаточный материал 1-го этапа «Лицом к лицу» 1 неделя. — Астана: АОО «Назарбаев интеллектуальные школы» ЦПМ, 2015. — С. 238.
- 3 Руководство по групповой работе. Раздаточный материал 1-го этапа «Лицом к лицу» 1 неделя. — Астана: НИШ, 2015. — С. 147.

Ю.В.Астафьева, Э.Ф.Герфанова

Ағылшын тіліне диалогтық және топтық оқыту

Мақалада жоо-дағы ағылшын тілін оқытудағы топтық және диалогтық оқытудың маңыздылығы баяндалған. Қолданылған теориялық материал жоо-дағы студенттерге қосымша білім беру бағдарламасы бойынша педагогтарды дайындаудағы тренерлердің біліктілігін арттыру курсынағы материалдардан іріктеліп алынған. Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетіндегі ағылшын тілі және оқу-әдістемелік кафедрасындағы жоо-да іс-тәжірибе жинақтау кезінде қолданылған ағылшын тілін оқытудағы белсенді әдістердің апробациясының нәтижелері көрсетілген.

Ю.В.Астафьева, Э.Ф.Герфанова

Диалогическое и групповое обучения английскому языку

В статье рассмотрена важность диалогического и группового обучения английскому языку студентов в высшем учебном заведении. Теоретический материал, взятый за основу, был отобран из материалов при прохождении курсов обучения тренеров по Программе дополнительного профессионального образования студентов выпускных курсов высших учебных заведений, осуществляющих подготовку педагогических кадров. Приведены результаты апробации активных методов обучения английскому языку во время периода практики в вузе, которая проходила на кафедре английского языка и методики преподавания в Кокшетауском государственном университете имени Ш.Уалиханова.

References

- 1 Guidance for the student, Astana: «Nazarbayev intellectual schools» Center of Excellence, 2015, 126 p.
- 2 Handouts of the 1st «face to face» stage, Week 1, Astana: «Nazarbayev intellectual schools» Center of Excellence, 2015, 238 p.
- 3 Group work Guidance. Handouts of the 1st «face to face» stage, Week 1, Astana: NIS, 2015, 147 p.

БІЛІМ БЕРУДЕ ИННОВАЦИЯЛАР МЕН ДӘСТҮРЛЕР ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ TRADITION AND INNOVATION IN EDUCATION

ӘОЖ 316.6:37

Н.Ш.Алметов, Л.А.Булетова, А.А.Сулейменова

*М.О.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, Шымкент
(E-mail: kalubekov@list.ru)*

Қазіргі қоғамда этносаралық қатынастарды нығайтудың әлеуметтік-психологиялық және білімдік тетіктері

Мақалада этносаралық қатынастардың мәселелері, проблематикасы, кезеңдері, зерттеу әдіснамасының теориялық-тұжырымдамалық сипаттамасы қарастырылған. Қазіргі оқушы-жастардың этносаралық қатынастар мәдениетін қалыптастырудың жаңашыл тәсілдері мен әдістері анықталған. Авторлар қалыптасу тетіктері және көріністері әсер ететін факторлардың этносаралық қатынастар динамикасын мен сипатын ашқан. Әлеуметтік-психологиялық феноменнің этносаралық қатынастардың бейнелейтін мазмұны және динамикасының рөлі мен маңызы көрсетілген.

Кілт сөздер: этносаралық қатынастар, әлеуметтік-психологиялық тетіктер, тәрбиелік тетіктер, нығайту, төзімділік, қазіргі қоғам, инновациялық тәсілдер, көпэтносты қоғам, көпконфессиялы қоғам.

Этносаралық қатынастарды нығайту мәселелеріне тоқталып, Елбасы Н.Ә.Назарбаев: «...Ұлт мәселесін шешуде әмбебап тәсілдердің жоқ екенін көрсетті», — деп атап өтеді [1; 112]. Этносаралық қатынастарды нығайту үнемі ізденуді, оны шешудің жаңа, тиімді амалдары мен тәсілдерін анықтауды қажет етеді.

Қазіргі кезеңдегі этносаралық қатынастарды нығайту мәселесінің өзектілігі мына факторлармен анықталады:

- 1) қоғамның қарқынды дамуы, ХХІ ғасырдың жаһандық сын-қатері;
- 2) этноаймақтық жағдайлар, этносаяси ахуал;
- 3) этносаралық толеранттылық пен қоғамдық келісімнің қазақстандық үлгісінің ұдайы жетілдірудің қажеттілігі;
- 4) этносаралық қатынастарды тиімді қалыптастыруға ықпал ететін институттардағы өзгерістері.

Этносаралық қатынастарды нығайтудың тетіктерін зерделеу, оларды тиімді пайдаланудың тәсілдерін анықтау өскелең ұрпақты ел бірлігі мақсаттарында тәрбиелеудің өте өзекті бағыты деу мүмкін. Осы тұрғыдан этносаралық қатынастарды нығайтудың білімдік тетіктерінің рөлі ерекше.

Бүгінгі таңда отандық тәжірибеде этносаралық қатынастарды нығайтудың мынадай тетіктері қалыптасқан:

- заңнамалық, құқықтық-нормативтік;
- қоғамдық-саяси;
- мәдениеттанымдық;
- экономикалық-қаржылық;
- әлеуметтік-психологиялық;
- білімдік /тәрбиелік.

Этносаралық қатынастарды нығайтудың әлеуметтік-психологиялық тетіктеріне:

- этносаралық қатынастар саласындағы қоғамдық пікір, көңіл-күй;
- еңбек ұжымдары (көпэтносты құрамды);
- этникалық қауымдастықтардың прогрессивті өкілдері, бірлестіктері;
- интернационал отбасылар жатады.

Отандық білім беру жүйесіндегі оқушы-жастардың этносаралық қатынастардың мәдениетін нығайту тәжірибесін талдау негізінде келесі *білімдік тетіктер* анықталды:

- білім беру мазмұны және үрдісі;
- педагогтардың ұлтаралық қатынастар саласындағы құзыреттіліктері;
- педагогикалық қауымдастықтың ұлтаралық қатынастарды нығайтудағы белсенділігі;
- педагогикалық менеджмент;
- оқушы-жастардың әлеуметтік тәжірибесі;
- ата-аналардың, ересектердің үлгілі мінезі мен тәрбиелік ықпалы.

Жалпы білім беретін мектептерде, колледждерде және жоғары оқу орындарындағы білім беру бағдарламаларында этносаралық қатынастарды нығайту мәселелері қаншама көрініс тапқандығын зерттеу педагогикалық теория мен білім беру тәжірибесінің өзекті мәселелерінің бірі болып калуда. Мысалы, мектеп оқулықтарын даярлауда олардың ұлтаралық қатынастар мәселелеріне кері әсер етпеу талабы қойылады. Біздің пайымдауымызша, оқулықтарда, әсіресе гуманитарлық пәндердің бағдарламалары мен оқулықтары мазмұнында этносаралық қатынастар мәдениетін қалыптастыру міндеттерін арнайы көздейтін тақырыптар болуы өте маңызды. Мектеп оқушылары Қазақстан тарихын Қазақстан халықтары бірлігі мен ынтымақтастығы тарихи ретінде оқып үйренсе, аса пайдалы болар еді.

Білім беру үрдісінде этносаралық қатынастардың мәдениетті тәрбиелеудің тәсілдеріне:

- мемлекеттік тілді оқыту құралы ретінде пайдалану аумағын кеңейту;
- тілдерді меңгертудің тиімді тәсілдері;
- мәдениеттерді меңгертуде білім алушының белсенділігін арттыратын әдістер;
- білім алушыларды мәдениетаралық үнқатысуға кірістірудің педагогикалық технологияларын кірістіру мүмкін.

Атап айтқанда, оқушылардың этносаралық қатынастар мәдениетін нығайтуда педагогтардың ұлтаралық қатынастар саласындағы құзыреттіліктері деңгейі ерекше орын алады. Педагог мамандардың этносаралық қатынастар саласындағы кәсіби-тұлғалық құзыреттіліктері құрамына кіретіндер:

- ұлтаралық қатынастар саласындағы біліктілік;
- оқушыларды мемлекеттік тілді, Қазақстан этностары мәдениетін меңгеруге қызығушылықтары мен ұмтылыстарын күшейтуге қабілеттілік;
- ұлтаралық қатынастар мәдениетін қалыптастырудың тиімді әдістерін пайдалану икемділігі.

Педагогикалық қауымдастықтың ұлтаралық қатынастарды нығайтудағы белсенділігі этносаралық қатынастарды нығайтудың тиімді әлеуметтік-психологиялық және білімдік тетіктерінің қатарына кіреді. Бұл механизмді этносаралық қатынастарды нығайту мақсаттарында пайдалану үшін:

- Қоғамдық педагогтарды (ағартушыларды) ұлтаралық қатынастарды нығайту саласына кеңінен тарту;
- педагогикалық баспасөздің ұлтаралық қатынастарды нығайтудағы рөлін күшейту керек, деп ойлаймыз.

Педагогикалық менеджмент — этносаралық қатынастарды нығайтудың, оқушы жастардың ұлтаралық қатынастар мәдениеті мен толеранттылық сапаларын тәрбиелеудің, мұғалімдердің осы бағыттағы педагогикалық іс-әрекеттегі шеберлігін дамытудың маңызды тетігі болып табылады.

Этносаралық қатынастарды нығайту бағытындағы педагогикалық менеджмент мектеп әкімшілігінің ұлтаралық қатынастардың мәдениетін тәрбиелеудегі жауапкершілігі мен ұйымдастырушылық-педагогикалық жұмыстарын, мектепшілік іс-шаралар, әр түрлі тілдерде оқытатын мектептер аралық байланыстарды жоспарлау және ұйымдастыруды болжайды.

Оқушы-жастардың әлеуметтік тәжірибесі – этносаралық қатынастарды нығайтудың тиімді әлеуметтік психологиялық және білімдік тетігі. Аталмыш тетік: дүниетанымды қалыптастыруды; адамгершілікке тәрбиелеуді күшейтуді; өзге этностар өкілдерімен шынайы қарым-қатынас

тәжірибесін қалыптастыруды; интернет желісінің кері әсерлеріне «иммунитетті» қалыптастыруды; ұлттық мәдениеттерді меңгеру бойынша қызықты, әсерлі іс-әрекет түрлеріне кірістіруді (ойындар, ұжымдық шығармашылық жұмыстарды) болжайды.

Сондай-ақ ата-аналар, ересектердің үлгілі мінезі мен тәрбиелік ықпалында біз этносаралық қатынастар мәдениетін нығайтудың мәнді әлеуметтік-психологиялық тетігі ретінде ажыратып көрсетеміз. Бұл тетік ата-аналардың ұлтаралық қатынастарды нығайту саласындағы көзқарасын, жауапкершілігін, тәрбиелеуші икемділіктерін дамытуды, түрлі этностар өкілдерінің отбасылық достасуын көздейді.

Этносаралық қатынастарды нығайтудың білімдік тетіктерін пайдалануда:

- тар мектепшілік тәсілдермен шектелмеу;
- этносаралық қатынастар саласындағы қоғамдық көңіл-күйлерді сергек сезіну;
- жас ұрпақтың көпэтносты қоғамға бейімделуі мәселелеріне көбірек зейін бөлуі, ондағы қиындықтарды жеңуде қамқорлықпен қолдау көрсету;
- ұлтаралық қатынастар мәдениетін қалыптастырудың функционалдық бағытталғандығына қол жеткізу талап етіледі.

Бүгінгі таңда жалпы білім беретін мектептер мен басқа да оқу орындарында оқушылардың этносаралық қатынастар мәдениетін қалыптастыру бағытында іс-шаралар жиі өткізілгенімен, олардың қоғамдық ұйымдар, мысалы, аймақтық Қазақстан халқы Ассамблеясы ұйымдарымен өзара әрекеттестігі эпизодтық сипатта екендігі айқын байқалады. Тек тар педагогикалық тәсілдермен оқушылардың көпэтносты және көпконфессиялы қоғамға әлеуметтік бейімделуі мүмкін еместігін тәжірибе дәлелдейді. Әсіресе моноэтностық ортада қалыптасатын оқушылар тұлғасының көпэтносты ортаға әлеуметтік бейімделуіндегі қиындықтар айқын көзге көрінеді. Мемлекеттік тілді, ұлтаралық қатынастар тілін жете білмеу, өзге этностар өкілдерімен тиімді мәдениетаралық диалог құру дағдыларының жетіспеуі моноэтностық ортада өскен аз санды ұлт өкілдерінде жиі байқалады.

Этносаралық қатынастар саласындағы қоғамдық көңіл-күйлерді зерттеу Қазақстан халқы Ассамблеясының аймақтық бөлімшелері ғылыми-сараптамалық топтары, әлеуметтік зерттеулер орталықтары, жоғары оқу орындарының қоғамдық пәндер саласындағы өкілдері, «Қазақстан халқы Ассамблеясы» кафедралары профессор-оқытушылары тарапынан жүргізіледі. Мұнда этносаралық қатынастарды зерттеудің заманауи әдіснамалары мен әдістемелерін пайдалану ерекше маңызға ие. Әрбір зерттеу нәтижелерінен тәжірибелік маңызды қорытындылар шығару, уәкілетті органдарға арналған ұсыныстар жасау талап етіледі.

Әйгілі педагог-ғалым, Қазақстан Республикасы Педагогика ғылымдары академиясының академигі, педагогика ғылымдарының докторы, профессор Асма Ахметқызы Қалыбекованың жетекшілігімен Оңтүстік Қазақстан облысы Қазақстан халқы Ассамблеясының ғылыми-сараптамалық тобы этносаралық қатынастарды нығайту саласындағы жаңа ғылыми білімдерді өңдеу, сонымен қатар оны кең жұртшылыққа насихаттау, оқушы-жастардың бойына сіңіру бабында елеулі жұмыстар жүргізуде. Мысалы, Оңтүстік Қазақстан облысы Қазақстан халқы Ассамблеясының ғылыми-сараптамалық тобы Оңтүстік Қазақстан облысы Тіл басқармасы мен бірлестікте тіл қоғамдық келісім мен қазақстандық патриотизмді қалыптастырудың факторы бағытында аналитикалық материалдар даярлады.

Ғылыми-сараптамалық топ Оңтүстік Қазақстан облысындағы этносаралық қатынастар мәселелері бойынша социологиялық зерттеулер жүргізеді, оның нәтижелері бойынша облыстың мемлекеттік және мемлекеттік емес құрылымдарына қажетті ұсыныстар береді. Оңтүстік Қазақстан облысындағы бұқаралық ақпарат құралдары бейнелеген этносаралық қатынастар мәселелері материалдарына жүйелі мониторинг (контент талдау) жүргізеді.

Бүгінгі таңда Оңтүстік Қазақстан аймағының этноконфессионалдық картасы жасалынууда. Ғылыми-сараптамалық топ Қазақстан халқы Ассамблеясы жанындағы кітапхана үшін мәліметтердің ақпараттық-аналитикалық базасын жасауға атсалысуда (ғылыми-сараптамалық топ мүшелері өздерінің кітаптарымен кітапханаға алғашқы үлесін қосты).

Оңтүстік Қазақстан облысы Қазақстан халқы Ассамблеясының ғылыми-сараптамалық тобы және М.О.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университетінің «Жалпы педагогика және этнопедагогикасы» кафедрасы ұжымы, жалпы білім беретін мектептер, Оңтүстік Қазақстан облысының этномәдени орталықтары қатысуымен республикалық «Ұлтаралық қарым-қатынастар мәдениетін қалыптастырудың тәжірибесі, мәселелері және болашағы» атты республикалық ғылыми-

тәжірибелік конференцияны ұйымдастырды. Конференцияда қоғамдық келісімді нығайтуға ықпал ететін, оқушы-жастар тәрбиесімен байланысты бірқатар мәселелер талқыланып, солардың ішінде:

- мемлекеттік тілді дамыту мәселелері;
- ұлттық мектепте үштілді оқыту жүйесі;
- ұлтаралық қарым-қатынастар мәдениетін қалыптастырудағы этномәдени орталықтар, оқу орындары және басқа да әлеуметтік институттардың тәжірибелері мәселелері бойынша 80-нен астам баяндамалар талқыланды.

Аталмыш конференция аясында қарастырылған негізгі мәселелердің бірі — қазіргі қоғамда этносаралық қатынастарды нығайтуда білім беру ұйымдары мен қоғамдық ұйымдардың өзара әрекеттесуі мәселесі. Осы тұрғыда оқушы-жастарда «Мәңгілік Ел» құндылықтарын, әсіресе толеранттылықты қалыптастыруда жалпы білім беретін мектептерге қоғамдық ұйымдардың берері мол екендігіне назар аударылды. Мысалы, этномәдени орталықтардың аймақтағы этносаяси, этноәлеуметтік ахуалдың тұрақтылығын қамтамасыз ету, этникалық топтардың өзара қатынастарын, мәдениетаралық ұнқауды нығайту, Қазақстан этностарының тілі, мәдениеті, салт-дәстүрлерін сақтау және дамытудағы тәжірибелері мол. Сондықтан жалпы білім беретін мектептің барлық буындары оқушыларымен ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру бағытындағы жұмыстардың функционалдық бағыттылығын, шынайы тиімділігін қамтамасыз етудегі этномәдени бірлестіктер мен мектептің ынтымақтастығы маңызды роль атқарады. Мектептердегі тәрбие жұмыстарын жоспарлауда этномәдени бірлестіктер, аймақтық қоғамдық келісім қорымен бірге кейбір жұмыстардың жоспарлануы да жақсы нәтижелер береді.

Оңтүстік өңірде мемлекеттік тілде оқытатын мектептермен қатар, өзбек тілінде және тәжік тілінде білім беретін жалпы орта білім беру ұйымдары қызмет жасайды. Тек өзбек тілінде 80 мыңдан астам оқушылар 140-тан астам бір тілді, аралас мектептерде білім алады. Бұл мектептер оқушыларының қазақ тілін меңгеру деңгейі, мемлекеттік тілі, қазақтың салт-дәстүрлерін игеруге деген ұмтылыстары жоғары екендігін ерекше атап өту керек. Тіпті, ҰБТ нәтижелері бойынша, өзбек тілінде оқытатын мектептер бітірушілерінің қазақ тілінен білімдері көрсеткіштері қазақ тілінде оқытатын мектептердегі құрдастарынан аз еместігін атап өту керек. Дер кезінде, тіл меңгерумен қатар, әр түрлі ұлт өкілдерінің мәдениетаралық ұнқатысуларын ұйымдастырудың да маңызы жоғары екенін айту қажет. Біздің көпэтносты елде ешбір этнос балалары басқа этностар, бірінші кезекте қазақ ұлттық мәдениетіне кірігуінсіз дамуы мүмкін емес. Мәдени бөлектеніп (оқшауланып) қалу көпэтносты елде еш бір этносты дамытпайды.

Кенес дәуіріндегі аға ұрпақ қазақ жерінде қазақ тілін меңгермей мектепті оқыды, бітірді. Бұл қателікті этностардың қазіргі ұрпағы қайталамайды. Қазақстанның болашағы, Елбасы айтқандай, қазақ тілінде екендігін, біздің қазақи болмысымыз, болашағымызды ескеретін болсақ, онда бір ғана тіл меңгерту емес, балаларымыздың түрлі этнос өкілдерімен тиімді мәдениетаралық диалогта болуына мүмкіндік жасауымыз керек.

Этносаралық қатынастарды нығайтудағы әлеуметтік-психологиялық және білімдік тетіктер қатарына ауыл жерлердегі ақсақалдар кеңестері, ата-аналар қауымдастығы рөлін ерекше атап өту керек. Бүгінгі таңда Оңтүстік Қазақстан облысының көптеген ауыл аймақтарында ақсақалдар кеңестері, сондай-ақ ата-аналар кеңестері жұмыс істеп отыр. Аталар сөзі, бабалар өсиеті оқушы-жастар үшін әрқашанда өте эмоционалды әсерлі тәрбие құралы болып келген. Соғыс, соғыстан кейін қиындықтарды көрген, егемен ел болуды армандаған, тың игерген, зауыттар құрған, ұрпақ тәрбиелеген, біздің Тәуелсіз Еліміз қалыптасқан заманда өмір сүру бақытына ие болған аталарымыз бізге ұлтаралық келісім, бірлік пен татулықтың үлгісін өздерінің өмірлік жолы, үгіт-насихаттарымен бере алады. Зейнетке шыққан, бірақ тәжірибесі, жастарға берер рухани байлығы мол аталарымыз мен әжелеріміз аз емес. Олардың арасында басшы қызметкерлер, педагогтар, қоғам қайраткерлері көптеп кездеседі. Аталар мен әжелер мектебі оқушы-жастарды қазіргі жаһандану үрдістерінің, ақпараттық ағымдардың келеңсіз тәрбиелік әсерлеріне халқымыздың ғасырлар бойы жаңалықтарға, саяси қатыгездіктерге, сырттай және іштей ықпалдарға шыдам беріп, сақталып келген педагогикалық мәдениеті арқылы тәрбиелеуге оңтайлы мүмкіндігі деп қарауымыз керек.

Білім беру мекемелері басшылары Аталар мен әжелер мектептерінің жандануына қажетті ұйымдастырушылық жағдайлар жасауы қажет деп білеміз. Педагогика тарихынан мәлім көне дәуірлердегі қариялардың балаларға өзіндік өмірлік тәжірибесін беруі үлгілері қазіргі білімдік, тәрбиелік міндеттер мен жетістіктер аясында жаңа көрініс табады. Аталар мен әжелер тәжірибесі мектепте тәрбие жұмысын ұйымдастырудың жаңашыл формалары шеңберінде ұйымдастырылады.

Мұнда оқушы-жастарды тәрбиелеудің жаңашыл құралдары қалыптасады. Осы кезекте Шымкент қаласындағы № 107 Юсуф Сареми атындағы мектеп-лицейінің Ата-аналар университеті жұмысын ерекше атап өтуге болады. Мыңнан астам ата-аналар әр тоқсан сайын бір рет қатысатын, сынып ата-аналарымен семинар-тренинг формасында өткізілетін Ата-аналар университеті сабақтарын тәжірибелі сынып жетекшілері ғана емес, өмірлік тәжірибелері мол оқушылардың аталары, әжелері де жиі өткізеді.

Оқушы-жастар тәрбиеленетін ортаны «этнопедагогтандыру» (этнопедагогизация) да оқушы-жастар тәрбиесіне оң әсерін тигізеді. Бала үйінен шығып мектепке келгенше ауладағы адамдар, заттар, жазулар, әлеуметтік және табиғи ортаның бала санасына қаншама күшті әсерін тигізетіндігін педагог-мамандар жақсы біледі, бірақ тәжірибеде іске асырмайды. Дегенмен мектеп микроауданының бала тәрбиесіне әсерінің педагогикалық мақсатқа сай болуы бір ғана мектеп басшылығы, педагогтардың қолынан келмейді. Мектеп микроауданының педагогикалық тұрғыдан қалай екендігі балалардың адамгершілік, экологиялық, құқықтық, эстетикалық санасы қалыптасуына айтарлықтай әсерін тигізеді. Этносаралық қатынастар мәдениеті де одан тыс емес. Сондықтан педагогикалық қауымдастық осы мәселеге де арнайы зейін бөлуі қажет.

Жас ұрпақтың көпэтносты қоғамға бейімделуі мәселелеріне көбірек көңіл аударуы, ондағы қиындықтарды жеңуде педагогикалық қауымдастықтың рөлі ерекше болуы тиіс. Оқушы және студент жастардың қазақ тілін, орыс тілін меңгеруі, академиялық топтарды ұйымшыл тәрбиелеуші ұжымдар ретінде қалыптастыру, әрбір оқушы мен студентті мейлінше қоғамдық пайдалы жұмыстарға тарту, түрлі этнос өкілдерінің жоспарлы әрі тиімді мәдени ұнқатысуға бағыттау — әрбір педагогикалық ұжымның тәрбиелік қызметінің міндетті құрамдастарына айналуы керек.

Осы тұрғыдан Оңтүстік Қазақстан облысы Қазақстан халқы Ассамблеясының оқушы-жастардың этносаралық мәдениетін қалыптастырудағы кең ауқымды жұмыстарын мысал ретінде келтіру болады. Шымкент қаласы мен аудан мектептерінде аталмыш қоғамдық ұйым тарапынан өткізілген бірқатар іс-шаралар ұлтаралық келісім мәдениетін нығайтуға жұртшылықтың елеулі әсерінің үлгісі бола алады. Мысалы, Шымкент қаласындағы Р.В.Пак жетекшілік ететін № 45 мектеп-гимназияда «Біздің мемлекеттің көпэтностығы — біздің байлығымыз, біздің мақтанышымыз» тақырыбындағы өткен көшпелі семинарда оқу үрдісі орыс тілінде жүргізілетін, оқушылар құрамы көптеген этностардың балаларынан тұратын бұл мектептің оқушы-жастардың этносаралық мәдениетін қалыптастырудағы озық педагогикалық іс-тәжірибесі кеңінен қарастырылды. Панорамалық сабақтар мен тәрбиелік іс-шаралардың үзінділері көрсетілді. Оңтүстік Қазақстан облысы этностары салт-дәстүрлері тұрғысынан оқушы-жастарда ұлтаралық келісім мәдениетін қалыптастырудың жаңашыл формалары мен әдістері туралы жоғары оқу орындары профессор-оқытушыларының баяндамалары тыңдалды. Семинарда Қазақстан Республикасы Парламентінің депутаты Шалатай Мырзахметов, Қазақстан халқы Ассамблеясының мүшесі және Парламент депутаты Людмила Хочиевалар жастарда этносаралық қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырудың өзекті мәселелері туралы педагогтар, оқушылар және ата-аналармен ой бөлісті.

«Оңтүстік Қазақстан облысы жалпы білім беретін мектептерінде ұлтаралық қатынастар мәдениетін қалыптастыру» тақырыбындағы дөңгелек үстел бірқатар әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық мәселелерді талқылап, қажетті қорытындылар мен ұсыныстар жасауға мүмкіндік берді. Дөңгелек үстел қатысушылары мына сұрақтар аясында пікір алысты:

- оқушылардың ұлтаралық қатынастар мәдениетін қалыптастыру бойынша оқу-тәрбие жұмыстарының жүйесі;
- қоғамдық ұйымдар, бұқаралық ақпарат құралдарының ұлтаралық қатынастар мәдениетін қалыптастырудағы рөлі.

Осы бағыттағы жұмыс тәжірибелерімен Шымкент қаласындағы № 45 және 8 мектеп-гимназия директорлары, Сайрам ауданындағы өзбек тілінде оқытатын Ю.Сареми атындағы № 1 мектеп-гимназия директорлары бөлісті. Сондай-ақ қоғамдық ұйымдар, бұқаралық ақпарат құралдарының ұлтаралық қатынастар мәдениетін қалыптастырудағы рөлін арттыру туралы облыстық «Южный Казахстан» қоғамдық-саяси газетасының редакторы Н.О.Казорина, Оңтүстік Қазақстан облысы этномәдени орталықтарының торағалары сөз сөйледі. Дөңгелек үстел қорытындысы бойынша мемлекеттік органдар, этномәдени орталықтар, БАҚ, жалпы білім беретін мектептердің қоғамдық келісімді, оқушы-жастардың ұлтаралық қатынастар мәдениетін қалыптастырудағы нақтылы іс-әрекеті туралы ұсыныстар жасалынды.

Қазақстан этностары тілдеріндегі басылымдардың этносаралық қатынастарды нығайтудағы қызметі ерекше. Оңтүстік Қазақстан облысы әкімшілігінің «Жанубий Қозоғистон» газеті жергілікті этностық қауымдастықтар арасында Елбасы саясаты, мемлекеттік дамудың өзекті бағыттары, сондай-ақ жастарды қазақстандық патриотизм, этносаралық келісім рухында тәрбиелеу бағытындағы мақалаларды көптеп жариялайды. Этностық тілді, мәдениет мен салт-дәстүрлерді насихаттау жалпықазақстандық «Мәңгілік Ел» құндылықтарын кеңінен насихаттаумен ұштасады. Газет редакциясы ұжымы этнос өкілдері ықшам (компактный) тұратын тұрғын үй алабтары, ауылдық жерлер тұрғындарымен ұлтаралық келісім, бірлікті нығайтуға арналған баспасөз конференциялары, кездесулерді өткізеді. Оқушы-жастар арасында Қазақстан этностары тілдеріндегі журналистиканы дамыту, оны қоғамдық келісім мақсаттарына сай бағыттауда да редакция өкілдерінің белсенділігін атап өту керек.

Оқушы-жастарда этносаралық қарым-қатынастар мәдениетін қалыптастыру мен дамытуда болашақ педагог-мамандардың этномәдени құзыреттіліктерін қалыптастырудың рөлі де жоғары. Жоғары оқу орындарында болашақ мұғалімдерді этномәдениет және оның негізінде тәрбиелеу бағытында жоспарлы жұмыстар жүргізілуде. Мысалы, «Этнопедagogика», «Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі» пәндері, педагогикалық іс-тәжірибе барысында студенттер оқушыларды этникалық мәдениет, этносаралық қарым-қатынас пен толеранттылық рухында тәрбиелеу бағытындағы білімдер, іскерліктер мен дағдыларды игереді. Бұл жұмысқа қоғамдық ұйымдардың да атсалысуы жақсы нәтижелер береді. Осы тұрғыдан ОҚМУ-нің «Қазақстан халқы Ассамблеясы» кафедрасы студенттермен өткізген «Болашақ маманның этносаралық қатынастар мәдениетін қалыптастырудың жолдары» тақырыбындағы дәріс білім алушыларда үлкен әсерлер қалдырды. Дәріс сұхбат түрінде өтті. Студенттер білікті мамандар, сарапшылардың осы мәселе төңірегіндегі пікірлерін тыңдап, өздерін қызықтырған сұрақтарға жауаптар алды. Әлемдегі этносаяси ахуал, елдегі этноәлеуметтік үрдістер, білім саласында қызмет бабында кездесетін этномәдени қатынастармен байланысты мәселелер, олардың шешімдері туралы жанды пікір алысу кең форматта өтті. Сұхбат соңында педагог-мамандардың этносаралық қатынастар саласындағы біліктілігі олардың оқушы-жастарды тәрбиелеуде қоғамдық ұйымдармен өзара тиімді әрекеттесуінің маңызды шарты деген қорытынды жасалынды. Студенттер өз халқымен қатар, көрші этностардың тілі, мәдениеті, салт-дәстүрлері, психологиясы туралы түсініктердің болуы, әр түрлі этностар балаларының қарым-қатынастарын педагогикалық мақсаттарға дұрыс бағыттау тәсілдерін меңгеруге ерекше мән беру керектігін ұғынды.

Ұлтаралық қатынастар мәдениетін қалыптастырудың функционалдық бағытталғандығы бір ғана қоғамдық бірлік мен төзімділік туралы түсініктерді қалыптастырумен шектелмеуді талап етеді. Этносаралық қатынастар саласындағы білімдер жүйелі түрде тәжірибеде қолданылуына қол жеткізілуі, сондықтан оқушыларды тиімді мәдениетаралық ұнқатысуға нақыты іс-әрекеттер көмегімен тарту аса маңызды.

Этносаралық қатынастарды нығайтудың әлеуметтік-психологиялық және білімдік тетіктері пайдалану жүйелілік, кешенділік, өзара ынтымақтастық, сабақтастық принциптеріне негізделуі қажет.

Қорыта келе, жаңа Қазақстанда этносаралық қатынастарды нығайтудың әлеуметтік-психологиялық және білімдік тетіктерін зерделеу, оның негізінде аталмыш механизмдердің тиімді жұмысын қамтамасыз ету бүгінгі таңда өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Білім беру ұйымдары, әсіресе жалпы білім беретін мектеп, колледж, жоғары оқу орындары оқушы жастарда ұлтаралық қатынастар мәдениетін қалыптастыруда орталық орын алғанымен, кең педагогикалық жұртшылықтың қатысуымен іске асатын этносаралық қатынастарды нығайтудың әлеуметтік-психологиялық және білімдік тетіктерінің қызметінсіз елеулі нәтижелерге қол жеткізу мүмкін емес. Мемлекеттік органдар, қоғамдық ұйымдар, білім беру ұйымдарының педагогтық ұжымдары, ата-аналар қоғамдық бірлікті, этносаралық қатынастар мен төзімділіктің жоғары дәрежедегі мәдениетін қалыптастырудың белсенді субъектілеріне айналады. Қазіргі оқушы-жастардың этносаралық қатынастар мәдениетін қалыптастыру оқушы-жастар тәрбиесінен мүдделі болған барша тараптардың біріккен әрекетін, ынтымақтастығын, жаңашыл идеялар, тәсілдерді пайдалануын қажет етеді.

Әдебиеттер тізімі

1 Нұрсұлтан Назарбаев. Бейбітшілік мен қоғамдық келісім идеясы / Е.Л.Тоғжанов, Ә.Ә.Әбдікімов т.б. — Астана: Ақарман-Медиа, 2010. — 254 б.

Н.Ш.Алметов, Л.А.Булетова, А.А.Сулейменова

**Социально-психологические и образовательные механизмы совершенствования
межэтнических отношений в современном обществе**

В статье дано теоретико-концептуальное описание проблемы межэтнических отношений, предмета, проблематики, периодизации, методологии исследования. Выделены инновационные подходы и методы формирования культуры межэтнических отношений у современной учащейся молодежи. Авторами раскрыты механизм формирования и проявления факторов, оказывающих влияние на характер и динамику межэтнических отношений. Показаны роль и значение социально-психологических феноменов, адекватно отражающих содержание и динамику межэтнических отношений.

N.Sh.Almetov, L.A.Buletova, A.A.Suleimenova

**Socio-psychological and educational tools improvement
ethnic relations in modern society**

In article the teoretiko-conceptual description problems of the interethnic relations, a subject, a perspective, a periodization, research methodology are considered. Highlighted innovative approaches and methods of formation of culture of interethnic relations at the modern student-youth. Are opened by authors the mechanism of formation and manifestation of the factors exerting impact on character and dynamics of the interethnic relations. The role and value of the social and psychological phenomena which are adequately reflecting contents and dynamics of the interethnic relations is shown.

References

1 Nursultan Nazarbaev. *The idea of peace and social harmony* / E.L.Togzhanov, A.A.Abdikimov et al., Astana: Akarman-Media, 2010, 254 p.

L.A.Shkhutina, L.Zh.Bimagambetova, N.T.Mun

*Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: natalyamun@mail.ru)*

Communication as a Means of Realizing Relationships Among Staff Members

This article covers communication as a means of realizing relationships among staff members. Communication is considered as a vital condition of shaping and developing a society and personality and the way of realizing social relationships. The mutual informing of communication subjects implies the adjustment of collective activity in terms of which there may be completely specific communicative barriers of social and psychological nature. The authors consider some certain forms of communication, functions and types of communication, means and styles of communication, mechanisms and forms of conveying information.

Key words: relationship, communication, society, activity, interaction, personality, behavior, information, language, mutual understanding.

A human being is an original element of any social community. The need in communication is innate in his nature. Most of them actively look for relationships with other people. In numerous cases contacts with other people are short-term and insignificant. However, if two, three or even more persons constantly spend a lot of time together, they gradually begin to realize each other's existence at the physiological level. Social and physiological community is created in this way. The time required from such a realization and the degree of realization depend on the situation and relationship nature of persons to a larger extent. But as a rule the result of such realization is always just the same. People's awareness of other people's expectations and opinions about them makes them change their behavior attesting that relationships exist [1].

Relationships are realized and manifested in the process of communication that present its motivation-need range, from one hand, and they are modified, developed, shaped depending on the peculiarities of its going [2].

Communication is such a people's connection that is observed and visible. Attitude and relationship are communication sides. A relationship is realized in communication and through communication. Meanwhile, a relationship affects communication and serves a specific content of the latter [3].

The category «communication» is one of the central categories in psychological science along with such categories as «thinking», «behavior», «personality», «relationships».

The main meaning of the communication problem is becoming clear if we pay our attention to the following definition given to the notion of interpersonal communication: «... is the process of interaction, at least of two persons, that is aimed at the mutual cognition, establishment and development of relationships. That is the process which implies a mutual influence on the states, opinions, behavior and regulation of collective activity by the participants of this process» [4].

Communication is a multisided process of developing contacts among people that is bred by the needs of collective activity (the definition was given by A.V. Petrovsky) [5].

Communication is a specific form of the person's interaction with other people as the members of family. In communication people's social relationships are realized (the definition was drawn by L.D. Stolyarenko) [6].

Communication is a condition that is required to shape and develop a society and personality by means of realizing social relations. Communication being a certain type of human activity that is connected with material transformation of the environment and its cognition, comes up in its realization to the level of individual and social existence as a necessary functional mechanism. It is featured by the following:

- productiveness;
- wholeness;
- activeness;
- goal-orientation;
- subject-orientation.

Communication is the people's collective activity that is conducted as an interaction through sign systems and is aimed at changing the attitude to the subject of communication [7].

The organization of collective activity is the most important function of communication in the process of which the mutual exchange of information takes place, as well as planning and coordination of collective actions, stimulation and behavior control [8].

In communication there are three interconnected sides:

- *perceptive* side of communication implies the process of communication partners' perceiving each other and maintaining a mutual understanding on this ground;
- *communicative* side of communication involves information exchange among people (while communicating, people treat a language as one of the main means of communication);
- *interactive* side infers organizing interaction among people, e.g., it is necessary to harmonize actions, distribute functions or to influence mood, behavior, convictions of the interlocutor.

Describing the communicative side of communication, it is necessary to clarify all the problematic points and find the specificity in the process of information exchange itself when it takes place in case of communication among people.

Firstly, communication cannot be considered only as sending of information by some transmission system and as its receiving by another system because unlike simple «movement of information» between devices, we deal with two individuals and each of them is an active subject: their mutual informing implies maintaining a collective activity. It means that each participant of communicative process infers activeness in his partner. Therefore, in communicative process we do not see only the movement of information but at least active exchange of information [9].

The main «adding» in the specifically human exchange of information lies in the fact that the significance of information plays a specific role for each participant of communication because people not only exchange information but, as A.N. Leontyev notes, they also tend to figure out the common sense. It is possible to reach if information is not only received, but it is also understood and it sinks into our minds. The essence of the process is not only mutual informing, but it is a collective understanding of a subject. Therefore, in every communicative process activity, communication and cognition are given in unity [10].

Secondly, the nature of information exchange between people, not between cyber devices, are determined by the fact that partners can influence each other by means of sign system. In other words, such an exchange of information is supposed to affect the partner's behavior, i.e. a sign is able to change the state of the participants of communicative process. The effectiveness of communication is measured namely by the degree it was possible to influence. Hence, while exchanging information, two-direction process is being carried out — changing the type of relationship itself between communication participants, maintaining (or non-maintaining) of trust between people, and it does not happen in purely informative process.

Thirdly, a communicative influence as a result of information exchange is possible when a person sending his information (communicator) and a person receiving it (recipient) have one and similar system of codification and decodification. In case of sound speech, participants of communication must have identical lexical and syntactic systems and common understanding of communication situation. It is possible to reach in case of including communication into some common system of activity.

Fourthly, in terms of human communication there may be completely specific communicative barriers of social and psychological character. In contemporary social psychology the issues of lie (Ehkman) and trust (Skripkina) are being worked out [11].

The information itself springing from the communicator may be of two types: imperative and stative. Imperative information may be given in orders, advice, requests. It aims at stimulating some action. Stimulation in its turn may be different as well. First of all, it can be a kind of activation, i.e. encouragement to act in a set direction. Then, it is an interdiction, i.e. encouragement that does not allow vice-versa definite actions, prohibition of adverse types of activity. Next, goes destabilization — disharmonization or breach of some autonomous forms of behavior or activity. Stative information is given in the form of message. It occurs in different educational systems and does not imply any direct changes in behavior, although it contributes to that in an indirect way [9].

There are verbal and non-verbal types of communication that use different sign systems. Verbal communication uses human speech as a sign system.

We refer the following to the means of communication:

1. Language is a system of words, expressions and rules of their joining in thought statements used for communication.
2. Intonation, emotional expressiveness that is able to give a different meaning to the same phrase.

3. Facial expressions, posture, an interlocutor's look can strengthen, add or reject the meaning of a phrase.

4. Gestures as means of communication may be both commonly accepted, i.e. they may have their own meanings, and expressive, i.e. they may convey a bigger expressiveness of speech.

5. Space that conversation partners use depends on cultural, national traditions, the degree of trust.

The following sciences investigate non-verbal means of communication:

- kinestics (gestures, facial expressions, posture);
- paralinguistics and extralinguistics (intonation, volume, tone, pauses, sigh, laughter, cry, i.e. intonation characteristics of voice);
- skin reactions (reddening, appearance of sweat);
- proxemics (orientation, distance, i.e. space organization of communication);
- tactile and kinesthetical means (physical influence — leading a blind person holding his hand, contact dance, etc.; takesika — shaking hands, patting on the shoulder) and olfactorious ones (pleasant and unpleasant smells of the environment, natural and artificial smells of people) [12]. Non-verbal communication is valuable as it appears as a rule in a spontaneous and automatic way. It is stipulated by the impulses of our sub-consciousness, i.e. the absence of the possibility to imitate such impulses allows us to trust this language more than the verbal canal of communication;
- visual communication (system of eye contact) [4].

In social psychology the issue of communication structure takes a special place. One can consider this issue from different angles. It is possible to see it by means of pointing out analysis levels of this phenomenon and also by calling out its main functions. There are usually three levels of analysis (B.F. Lomov) [13]:

1. Macro level: the individual's communication with other people is considered as the most important side of his lifestyle. At this level the process of communication is studied at the intervals of time that correspond to the durability of human life and focus on the analysis of the individual's psychic development. In this case communication is presented as a complicated developing net of the individual's interactions with other people and social groups.

2. Mesa level (average level): communication is considered as a changing range of target-oriented logically completing contacts or situations of interaction where people find themselves in the process of current life activity at the certain time intervals of their life. When investigating this level of communication, the content components of communication situations are of great interest — «Why» and «What is the purpose». Within this nucleus of the theme, a subject of communication, the communication dynamics is revealed, applied means are analyzed (verbal and non-verbal means). Also the same is done with phases, stages of communication in the course of which the exchange of ideas and feeling is happening.

3. Micro level: the analysis of elementary units of communication as adjacent acts or transactions is of great importance. It is crucial to underline that the elementary unit of communication is not a change of interleaved behavioral acts of its participants but it is their interaction. It involves not only the action of one of the partners but the coaction connected with him or counteraction of another partner (e.g. «question — answer», «encouragement to action — action», «giving information — attitude to it» etc.) [4].

From the point of interactive side of communication there are three main styles of action: ritual, manipulative and humanistic.

The ritual style is usually featured by some culture. Its purpose is not to change another partner in communication but to confirm his presence in this culture, this situation, to state his competence in it, e.g. the style of greetings, questions asked during meetings, nature of answers expected.

As to the usage of manipulative style of interaction, the purpose of its usage is to manage, educate, to influence, to impose his/her opinion. To manipulate, one may apply a wide range of means such as distraction, grasp of initiative, «exploitation» of manipulation object's personal qualities. Everybody knows the phenomenon «a foot at the door» when the influence on the partner is given in portions: first of all he is offered to give up in some unimportant matters, then he is imposed somebody's opinion without realizing it [14].

Humanistic style is seen when the purpose of interaction is not to change another person but to change both partners' ideas about the object of interaction. In this respect support is a purpose too. Humanistic style implies a proper understanding and even experiencing a situation of interaction [9].

The main mechanisms of mutual understanding in the course of communication are identification, empathy and reflexion. Moreover, we refer causative attribution to this process too. The term «identification»

has several meanings in social psychology. In the problematic field of communication identification is the thinking process of somebody's modeling to the partner of communication with the purpose of understanding his thoughts and ideas. Empathy is seen as the thinking process of somebody's modeling to another person but with the purpose of «understanding» another person's feelings and worries. The word «understanding» here is used in a metaphoric sense – empathy is «affective understanding».

Due to the definitions we may note that identification and empathy are close to each other in their content, and in psychological literature the term «empathy» often has an extended interpretation — it implies the process of understanding as well as thoughts and feelings of a communication partner. Besides, speaking about the process of empathy we should take into account unconditionally positive attitude to the personality. It means the following points:

- acceptance of human personality in wholeness;
- own emotional neutrality, absence of evaluative judgments about perceived things.

Reflexion in the problem of understanding each other is realizing by the individual how he is seen and understood by the communication partner. In the course of mutual reflecting communication partners, reflexion is a kind of feedback which contributes to shaping and behavior strategy of communication subjects, correction of their understanding peculiarities of each other's inner world.

Causative attribution means the process of adding another person some reasons of his behavior in the case when the information about these reasons is not available. The need to accept the reasons of the partner's behavior in interaction arises as one has a desire to interpret his deeds.

Interpersonal attraction is another mechanism of understanding in communication. Attraction is the process of shaping a person's attractiveness for a recipient, its result is shaping interpersonal relationships. Nowadays the extended interpretation is being drawn for the process of attraction as a formation of emotional and evaluative ideas about each other and about their interpersonal relationships (both positive and negative ones) as a kind of social setting with domination of emotional and evaluative component [15].

The culture of behavior in any respect cannot exist without following rules of verbal etiquette that is linked with forms and manners of speech, command of words, i.e. with the whole style of speech adopted in human communication.

Giving information may have a different form. It can be a talk, conversation, argument, and even a lecture. Therefore, types of verbal communication are rather different. The choice of this or that means depends on the aims of an utterance, number of participants.

Communicating with each other, we interact, do a collective activity. Activity is a factor of personality development, the active form of the subject's attitude towards the object. If the object of situation is another subject, this situation is called communication and its form of its design is behavior. Types of activity (cognitive, labour, art types, etc.) except communication always result in a product: learnt poems, cleaned floor etc. Hence, these types of activity are adopted to call as subject activity. Communication is not accompanied by the subject result. The value of communication in communication itself, in that complete satisfaction which gives a mutual transmission «I» of two subjects: to exchange smiles, to share your opinion, to listen to another person's impression. Communication takes place where there are minimum two «I» and where a free mutual transmission of these different «I» is present. Yet, there is no communication where there is just one «I» that suppresses another «I», gives his opinion and feelings, states his will doing harm to the another subject's personality. Communication is a special type of activity, it accompanies all its types, it covers activity in a direct and indirect way (when reading a book, we communicate with its author). In psychology the idea of unity between communication and activity is accepted. Such a conclusion logically springs from understanding communication as a reality of human relations suggesting that any forms of communication are included into specific forms of collective activity: people do not simply communicate in the process of fulfilling various functions by them but they always communicate in some activity, «because of» it. Therefore, it is the activity person who always communicates: his activity is inextricably connected with the activity of other persons [16]. But it is the intersection of activities that creates some certain relations of activity person towards not only the subject of his activity but also towards other people. Communication may be interpreted as a special type of activity. According to this point of view there are two varieties: the first variety implies the communication that is understood as communicative activity or activity of communication which is independent at the definite stage of ontogenesis. Another one means communication in general that is seen as one of the types of activity (we mean here speech activity) and relatively all the elements cannot be found that are peculiar to the activity in general: actions, motives, etc. [17]. It is necessary to note that in most of psychological interpretations given to activity, relationships «subject – object» is a ground of its definitions and

category-notion apparatus. Such relationships cover only one side of human social existence. With this respect there is a need to work out a communication category that reveals another one that is significant too in terms of human social existence, namely the relationships «subject – subject(s)» [4]. Here we can give V.V. Znakov's opinion that reflects existing ideas about the category of communication in the contemporary domestic psychology: «I'm going to call communication such a form of subjects interaction that is originally motivated by their desire to single out psychic qualities of each other, and in the course of which interpersonal relationships between them are shaped...». Collective activity involves the situations in which interpersonal communication of people is obedient to the common aim — to solve a concrete problem [18].

It infers a feature of subject-orientation of collective activity. That fact lets us single out interconnected spheres of group activity inside, that differ in their object of its final enclosing. The former includes those various forms of relationships, the object of which is members of this group. The continuum of such relationships forms the sphere of interpersonal or subject-subject activity in a team. The intention and effect in the near future of subject-subject activity is the transformation of interpersonal relations in the field of communication. The latter sphere of group activity inside is formed by means of range of operational, communicative and other acts that are oriented at the target of collective activity. Such forms of activity aim at the transformation of subject characteristics of activity even though they are realized to a larger extent by means of interindividual relations. In general they may be called the sphere of subject activity in staff. The acts of subject activity, that are genetically primary for a labor team, form a definite «basis» of its life activity, and in the end they define the state of developing interpersonal relationships in a team [19].

When taking a part in communication, each of us interacts with other people and is not able to live without it.

Hence, the analysis of the notion «communication» as a complicated, multisided process shows us that its certain forms may be quite different. We have considered the notion «communication», functions and types of communication, means and style of communication, mechanisms and forms of conveying information.

References

- 1 [ЭР]. Режим доступа: <http://partnerstvo.ru/lib/up/node/10>
- 2 Коломинский Я.Л. Психология взаимоотношений в малых группах (общие и возрастные особенности): учеб. пособие — 2-е изд., доп. — Мн.: Тетра Системс, 2000. — 432 с.
- 3 [ЭР]. Режим доступа: http://www.erudition.ru/referat/ref/id.34902_1.html
- 4 [ЭР]. Режим доступа: <http://www.5ka.ru/68/39765/1.html>
- 5 Психология: словарь / Под ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Политиздат, 1990. — 495 с.
- 6 Психология делового общения и управления: учеб. пособие, под ред. Л.Д. Столяренко. — Ростов н/Д.: Феникс, 2001. — 507 с.
- 7 Бокалов Ж. Предмет общения и диалектика его развития: автореф. дис. ... канд. психол. наук, 1983.
- 8 [ЭР]. Режим доступа: <http://yurpsy.fatal.ru/help/xrest/text/kommunik/03.htm>
- 9 Социальная психология: учебник для высших учебных заведений, под ред. Г.М.Андреева. — 5-е изд., испр. и доп. — М.: Аспект Пресс, 2004. — 365 с.
- 10 Деятельность. Сознание. Личность: научное издание, под ред. А.Н.Леонтьева. — М.: Политиздат, 1975. — 304 с.
- 11 Психология доверия: учеб. пособие для вузов, под ред. Т.П.Скрипкиной. — М.: Академия, 2000. — 204 с.
- 12 [ЭР]. Режим доступа: <http://fotosports.narod.ru/obshenie1.htm>
- 13 Психологические исследования общения: науч. изд., под ред. Б.Ф.Ломова. — М.: Наука, 1985. — 344 с.
- 14 Социальная психология: учебник, под ред. Майерс С.Д. — 2-е изд., испр. — СПб.; М.; Харьков; Минск: Питер, 1999. — 684 с.
- 15 Социальная психология: Курс лекций / Под ред. В.Г. Крысько. — 3-е изд. — М.: Омега - Л, 2006. — 352 с.
- 16 Абульханова К. Личность в условиях дефицита общения: Психологический аспект // Воспитание школьников, 2000. — № 10. — С. 4–8.
- 17 Леонтьев А.А. Психология общения. — СПб.; М.: Смысл, 1997. — 256 с.
- 18 Знаков В.В. Понимание в познании и общении. — М.: ИП РАН, 1994. — 315 с.
- 19 Донцов А.И. Психология коллектива (Методологические проблемы исследования). — М.: Наука, 1984. — 206 с.

Л.А.Шкутина, Л.Ж.Бимагамбетова, Н.Т.Мун

Тілдесу әріптестермен қарым-қатынасты іске асыру құралы ретінде

Мақалада тілдесу әлеуметтік қарым-қатынасты жүзеге асыру әдісі арқылы қоғам мен тұлғаның қалыптасуы және дамуы ретінде зерттелді. Өзара қарым-қатынас субъектілерін ақпараттандыру бірлескен қызметті дұрыстауды негіз етеді, себебі соның салдарынан қарым-қатынаста өзіндік әлеуметтік және психологиялық тұрғыдағы кедергі тууы мүмкін. Авторлар тілдесудің нақты түрлерін, қарым-қатынастың түрлері мен қызметтерін, тілдесу құралдары мен стильдерін, ақпарат берудің түрлері мен механизмін жан-жақты талдады.

Л.А.Шкутина, Л.Ж.Бимагамбетова, Н.Т.Мун

Общение как средство реализации взаимоотношений в коллективе

Статья посвящена проблеме общения как средству реализации взаимоотношений в коллективе. Общение рассмотрено как необходимое условие формирования и развития общества и личности, способ реализации социальных отношений. Взаимное информирование субъектов общения предполагает налаживание совместной деятельности, в условиях которой могут возникать совершенно специфические коммуникативные барьеры социального и психологического характера. Авторами приведены конкретные формы общения, функции и виды коммуникации, средства и стили общения, механизмы и формы передачи информации.

References

- 1 [ER]. Access mode: <http://partnerstvo.ru/lib/up/node/10>
- 2 Kolomisky Ya.L. *Psychology of relationships in small groups (common and age peculiarities)*: Academic book — second edition, added., Minsk: Theatra Systems, 2000, 432 p.
- 3 [ER]. Access mode: http://www.erudition.ru/referat/ref/id.34902_1.html
- 4 [ER]. Access mode: <http://www.5ka.ru/68/39765/1.html>
- 5 Psychology: dictionary / under editorship of A.V. Petrovsky, M.G. Yaroshevsky, second edition, revised and added, Moscow: Politizdat, 1990, 495 p.
- 6 *Psychology of business communication and management*: Academic book, under editorship of L.D. Stolyarenko, Rostov-na-Donu: Feniks, 2001, 507 p.
- 7 Bokalov Zh. *Subject of communication and dialectics of its development*. Abstract of dissertation by Candidate of Psychology, 1983.
- 8 [ER]. Access mode: <http://yurpsy.fatal.ru/help/xrest/text/kommunik/03.htm>
- 9 *Social psychology*: Academic book for higher institutions, under editorship of G.M. Andreev, fifth edition, revised and added, Moscow: Aspect Press, 2004, 365 p.
- 10 *Activity. Consciousness. Personality*: scientific edition, under editorship of A.N. Leontyev, Moscow: Polizdat, 1975, 304 p.
- 11 Psychology of trust: Academic book for universities, under editorship of T.P. Skripkina, Moscow: Academy, 2000, 204 p.
- 12 [ER]. Access mode: <http://fotosports.narod.ru/obshenie1.htm>
- 13 *Psychological research: scientific book*, under editorship of B.F.Lomov, Moscow: Nauka, 1985, 344 p.
- 14 *Social psychology*: textbook, under editorship of Mayers S.D., second edition, revised, Saint Petersburg; M.; Harkov; Minsk: Peter, 1999, 684 p.
- 15 *Social psychology: course of lectures* / under editorship of Krysko V.G. — third edition, Moscow: Omega - L, 2006, 352 p.
- 16 Abulkhanova K. *The education of schoolchildren*, 2000, 10, p. 4–8.
- 17 Leontyev A.A. *Psychology of communication*, Saint Petersburg; Moscow: Smysl, 1997, 256 p.
- 18 Znakov V.V. *Understanding in cognition and communication*, Moscow: IP RAN, 1994, 315 p.
- 19 Dontsov A.I. *Psychology of a team (Methodological problems of research)*, Moscow: Nauka, 1984, 206 p.

K.G.Kozhabaev, R.S.Gabdullin

*Sh.Ualikhanov Kokshetau State University
(E-mail: Labdid_2008@mail.ru)*

Educational and developmental goals are important component for mathematics teaching process

This article presents the goal-setting problem of teaching. Modern research shows that in the real learning process the goal has the fundamental place, so called «core» around which the teacher combines all the pedagogical means into the system locating each of them. Humanization of Education promoted the educational and developmental goals to the foreground, but few knows the differences in goals of education and development. The authors propose a model of educational and developmental learning, where the teacher comes to goal-setting process with the responsibility. The attention of teacher in the learning process is aimed at identifying the individual capabilities and interests of each student.

Key words: Educational and developmental goals, learning process, education, development, personality, interest, educational and developing model, educational activity.

The problem of education goals is relevant at all times, and deserves close attention. After all, the goal is a fundamental element of the learning process.

The value of the goal from a psychological and pedagogical point of view is that it organizes and mobilizes the creative power of the teacher. The goal provides assistance in the selection and choice of the most effective content, methods and forms of work.

It is possible to see the different approaches to defining the goals of teaching mathematics in the methodological and pedagogical literature. Teachers, scientists and relevant education authorities are defining a system of mathematics teaching goals that guided by the specifics of the discipline, as well as their views on the need to study mathematics in the conditions of modern society.

The purpose of the learning process is always connected with education, development, learning of a student, with his improvement.

Education and development is an ongoing process that happens regardless of whether the teacher is making efforts or not. It depends on the teacher how manageable the process will be.

In most cases the teacher wants to form the new developmental and educational aspects for each lesson, forgetting that the development and education of the child is much slower than the process of learning, that the independence of education and development is relative and that they are carried out to a large extent as a result of properly organized learning.

This implies that the same educational and especially developing aspect of the lesson goal can be formulated for a few lessons, and sometimes for the whole section.

Many teachers unconsciously remain in the content of their subject forgetting that the educational and developmental goals are the backbone to the goals and tasks of education.

Humanization of the school education involves a different hierarchy of the educational process goals at the lesson. Humanization requires different choices preferred by the students themselves and realization of their needs and their chances to succeed in the chosen directions. The focus of the teacher is to identify individual capabilities and interests of each particular student. The teacher relying on humanistic position in the process of learning must provide a complete education and development of the student, in accordance with their capabilities and needs. With this construction of the educational process the main role is given to the student, the teacher acts as a kind of consultant, a man ready to help at any moment. The teacher should pay special attention to the identification of individual capabilities and interests of each student. In the past first priority was always given to the educational goals, but today the foreground occupied by the educational and developmental goals, thus the educational content is enhanced with the moral and ethical aspects.

Therefore, humanization of education predetermined the primary importance of the educational and developmental goals in learning. We will consider them in the unity of both educational and developmental learning goals.

Professional experience and the study of psycho-pedagogical and methodological literature allowed us to build a model of the learning process that implements the educational and developmental function of the

mathematics in school. This model includes the following: didactic conditions, actualizing educational and developmental teaching mathematics functions; learning goals, with a priority to educational and developmental functions of the educational process; learning content, adequate leading types of mathematical activity, describing the essence of the mathematics subject, its leading ideas and methods of reality cognition, revealing the structure of mathematical objects; educational methods and modes for the promotion of students cognitive-motivational activities, forming the basic mental operations and student reflective activity; learning aids, organically included in the structure of the educational and developmental process, providing search and creative activity of students in the educational process.

Therefore, educational and developmental education is characterized by the stress not on the learning knowledge, skills and experience, but on the development of the personality, achieved by means of learning mathematics. For these purposes, it is necessary to overcome the contradiction between the declaration of educational and developmental learning and practical knowledge and skills learning. It is known that the implementation of any goal occurs only as a result of activities. This being said, fulfillment of goal for each student should dominate on every lesson, and this should distinguish each mathematics lesson in educational and developing learning.

The lesson has a unique chance to impact upon the formation of many personality qualities. Educational and developmental aspect should include the use of the educational material content, learning technologies, forms of cognitive activities organization in their interaction for the formation and development of moral, labor, aesthetic, patriotic, environmental, and other student personality qualities. It should be aimed at learning the correct attitude to human values, and a high sense of civic duty.

The terms of these relations are quite wide. Therefore, educational and developmental goal of mathematics lesson will simultaneously cover a variety of these relations. But these relations are mobile enough: from lesson to lesson, referring to one of educational and developmental goals, the teacher solves various educational and developmental tasks.

Mathematics as a subject in school is promoting this to a greater extent. It promotes the development of imagination and logical methods, which are the basis for the justification of the truth or falsity of observation.

The mathematics and mathematical language are necessary for student as in the study of related subjects, as well as for continuing education, because without mathematics skills it is almost impossible to plan and organize their activities. On the other hand, when the student mastering certain mechanisms of thinking (logical, deductive, abstract, critical thinking, divergent and convergent thinking), developing qualities, that are used in any mathematical operations, such as attentiveness, accuracy, precise wording, validity of assumptions and conclusions, he/she forms the foundation for his mathematical culture. Furthermore, for integrating into society and ensure social mobility graduates need the flexibility of thinking, the ability to implement a mental experiment and skills of conducting research.

The thinking development is one of the most important goals for teacher. It is known, that the development of student's thinking can only be based on a thorough analysis of mathematical concepts origin and theory and practice mutual impact. Teacher should always take care that the spoken and written language of students reflects a deep understanding of the concepts, terminology and symbols. Moreover, work on the development of mathematical thinking and speech of students should be according to their ability and age characteristics. For example, in the IV–V form on the basis of specific examples consideration, students should be able to apply the definitions and rules for the common cases, and in VI–VIII form students should understand the role of definitions, axioms and theorems, and be able to prove the statements that are available to this age. Many mathematical problems can be used as a tool for the development of student's thinking.

Learning to solve problems of increased difficulty or finding yourself theorem prove depends primarily on the art of the teacher, as well as the content of the material, as the desire to learn, as a rule, is inherited by all children. The only thing necessary is to organize learning in such a way so that students will learn willingly.

However, there are few ways in a methodical science to spark interest in learning. There are few children who are interested in mathematics. To increase their number, it is necessary to make the mathematic problems more attractive for students to read and solve. Who can find interest in traditional boring problems such as «pedestrian walked from point A to point B?»; «Two tubes are filling a swimming pool?»; «Find», «Calculate» and so forth. More effective way of learning process makes the student experience deep emotions for the events set forth in the text of the new material. The material that is emotionally presented will be absorbed and reproduced better. Due to insufficient balanced organization of educational process the stu-

dents lost interest in learning. It is necessary to pay attention to the feasibility of the material. The new material must be presented so that the students hear it and see the formula. This requires the provision of mathematical interest to the material, so that the student will not deviate from the goal and remember to achieve it.

An important characteristic of the personality is the personality cognitive interest. Cognitive interest is a steady condition of a person, expressed in its targeted active-cognitive activity in relation to any object of importance. The issue of cognitive interest is one of the central problems in modern teaching technologies. A. Leontiev [1], analyzing the structure of educational activity, showed the necessity of education for specific attitude towards knowledge and motives, due to which the knowledge and skills acquired for student's personal meaning, become their inner property. The particular material of school mathematics does not always stimulate cognitive interest. To do this, the teacher must find materials that enhance interest of students in mathematics. The materials that show the novelty of the subject being studied; practicability and the necessity to introduce new theoretical material to solve a particular problem; the history of the mathematical concepts and laws; practical importance of mathematical knowledge, etc.

Among all subjects Mathematics occupies a special place in the logical reasoning formation, mathematics has a great potential for the development of mental operations: comparison, analogy, classification, specification, generalization. It should be noted that the operations mentioned above are interrelated in a certain sense.

One should take into account the peculiarities of mathematical knowledge. Remarkable qualities of the personality, emerging in the process of learning mathematics, are mastering the ability to simulate real processes, which are described by means of mathematics: theories, concepts, attitudes, and language. Also mathematics has excellent opportunity to demonstrate the role of theoretical knowledge.

The study of mathematics helps to simulate real processes through the use of language and conceptual instrument of the discipline itself. The Goals of school mathematics course, which are aimed at the development of thinking and education of the student in the learning process, must fully comply with the course content. Thus, when the goals are achieved the important principles for the selection of the material content of and structuring should be followed. This issue is addressed in the article by G. Dorofeev «On the principles of the content selection in school mathematics education» [2], in which the author named two leading socio-conditioned principles: the information capacity and social efficiency. The principle of information capacity involves getting all the students the necessary knowledge, sufficient for the realization of the mathematics education goals. The principle of social efficiency suggests that learning in school should provide workforce for the society in all areas that require mathematical knowledge and intellectual culture. Moreover, a combination of two of these principles, that reflects the relationship «school – society» has a distinct character of optimization.

Lomonosov also noted the importance of mathematics education in mental development: «One should learn mathematics only because it puts the mind in order». And this depends on the orientation of education, teaching method. It is possible to teach mathematics so that, even at the optimum content, the students head filled with a large number of formulas and calculations without understanding their meaning and purpose. As a result of such teaching the students do not get the basic components of mathematical knowledge. And will not form their personality. At best, the children will gain knowledge without adequate mental development. Only by learning cognitive activity of students we will realize the possibility of mathematics to educate thinking personality.

The main device of thinking culture formation in the context of mathematics education is the educational activity, adequate and creative mathematical activity. A necessary development condition is the student activity in the learning and cognitive process, the inside activity, making the student the subject of activity. This requires, first and foremost, ensuring the proper interest in mastering mathematical material, and it must be feasible for the student, and the digestion of the material should be properly organized through the work of students with a new knowledge. As L. Vygotsky [3] rightly confirms, the knowledge can only be digested if the student work with that knowledge. The Learning process, according to L. Vygotsky, creates the zone of immediate development, it brings to life the internal processes of development: that the child at this stage of learning will do under the guidance and with the help of an adult, he will do it himself. After the problem is introduced to the child, it moves from the zone of immediate development in the actual development zone. Thus, the learning should lead the development, and be «ahead» of development. «Pedagogics should focus not on yesterday, but on the next day of the child development. Only then we will be able to bring in the developmental processes that are currently lying in the zone of immediate development» [3; 381].

It is established by psychology and methods of teaching mathematics that in the study of Mathematics, the student must learn not only the content of knowledge, but also the methods of knowledge reception. Psychologists say that the education and learning forms the developing person, including, if the teacher is organizing the student activities for digestion of new knowledge. To do this, the teacher must create during the learning process the pedagogical situations that stimulate the opening of students. The importance of this educational process organization is confirmed by V. Davydov, «The student performs cogitative activities that are appropriate by the historically developed products of spiritual culture» [4; 147].

Thus, the activity approach promotes learning not only for prepared knowledge but also the acquisition of a new mathematical knowledge, methods of reasoning used in mathematics to prove theorems and solve problems. Speaking about the importance of the independent activity of students, professor I. Depman noted: «The power of mathematics is not only in memorizing theorem proof, but also in heuristic rediscovery of the facts. Realization of the fact that these truths are not only an exercise in logic, but they also represent the true tools for nature study, that gives lessons in mathematics high educational character» [5; 150].

Students who are able to independently acquire a minimum of knowledge on the level of the active creative application will always be in a better position than the students that superficially mastered a large volume of learning material. Therefore, there are still problems with the student personality education, such as cognitive independence, the development of interest, etc.

Knowledge of the students, as a rule, is directly dependent on the volume and regularity of independent cognitive activity. In this regard, A. Disterveg wrote: «The development and education cannot be given or conveyed to a person. Anyone who wants to develop his personality should achieve this by his own activities, their own strain. A person can only get the excitement from outside... So independent activity is an instrument and at the same time the result of education» [6; 118]. To make the student search the knowledge, we need to organize these search, manage and develop their cognitive activity. School Mathematics provides a great opportunity for the organization of such activities.

The student activity organization is more important for the student's personality than mathematical knowledge acquired in the course of this activity.

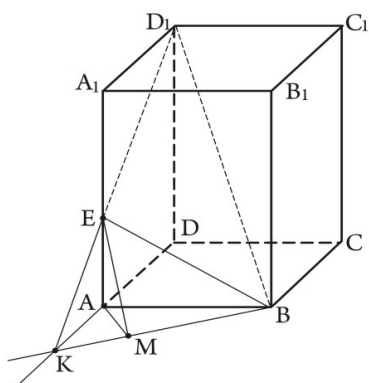
Therefore, from the point of view of educating and developing mathematics teaching in the aspect of «Mathematics for Everyone», the mathematical knowledge is the basis for the organization of full developing activities.

Implementation in practice of the stated position is justified by a significant shift in focus from «Mathematical Education» to «development with the help of mathematics», which allows to form the student personality more efficiently, his moral and intellectual potential, and prepare creative thinking member of society.

Psychologists proved that the children are not developing with the same type of easy tasks; they develop with overcomable difficulty tasks because too easy and too difficult tasks have no developmental effect. In addition, the easy tasks create imaginary impression of easy learning, and difficult tasks are frustrating, and in the end the student loses interest in learning.

Experience of many teachers, including our experience, shows that finding different ways of solving the problems is the most important thing to develop the creative thinking of students. Ability to solve problems in different ways is one of the hallmarks of a good mathematical training.

For example, the following task designed to differentiate the level of preparation was proposed to the students: «In the regular shaped quadrangular prism $ABCD A_1 B_1 C_1 D_1$ the side of the base is equal to 3, and the lateral edges are equal to 4. On the edge AA_1 point E is marked, so that $AE : EA_1 = 1 : 3$. Find the angle between the planes ABC and BED_1 ». This problem was solved in 3 ways. We will not keep the strict record of solving the problem.

Method I

Line D_1E crosses line AD in the point K . The planes ABC and BED_1 cross at the line KB . From E we drop a perpendicular EM on the line KB , then segment AM (projection EM) is perpendicular to the line KB . Angle AME is the linear angle of the dihedral angle, created by planes ABC and BED_1 .

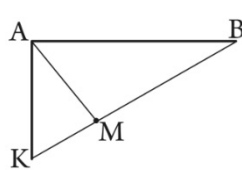
Let $\angle AME = \alpha$. Let's find α from rectangular $\triangle AEM$ ($AE \perp AM$).

$$\operatorname{tg} \alpha = \frac{AE}{AM}.$$

By condition $AA_1 = 4$; $AE : EA_1 = 1 : 3$, then $AE = 1$; Let us consider the rectangular ΔKD_1D and ΔKEA .

ΔKD_1D is similar to ΔKEA with acute angle D_1KD . $\frac{D_1D}{AE} = \frac{DK}{AK}$; $\frac{4}{1} = \frac{AK+3}{AK}$; $AK = 1$

From rectangular ΔKAB let us calculate hypotenuse KB by the Pythagor theorem.

$$KB = \sqrt{AK^2 + AB^2} = \sqrt{1^2 + 3^2} = \sqrt{10}; \quad AM = \frac{AK \cdot AB}{BK}; \quad AM = \frac{1 \cdot 3}{\sqrt{10}} = \frac{3}{\sqrt{10}};$$

$$\operatorname{tg} \alpha = \frac{1}{\frac{3}{\sqrt{10}}}; \operatorname{tg} \alpha = \frac{\sqrt{10}}{3}. \text{ Answer: } \operatorname{arctg} \frac{\sqrt{10}}{3}.$$

Method II

Let us use the following statement: the area of the polygon orthogonal projection onto the plane is equal to the product of the area of a polygon on the cosine of the angle between the planes of the polygon and its projection.

ΔABD is orthogonal projection ΔBED_1 on the plane ABC .

$S_{ABD} = S_{BED_1} \cdot \cos \alpha$, where α – te angle between ΔABD и ΔBED_1

ΔABD — rectangular ($AD \perp AB$); $S_{ABD} = \frac{1}{2} \cdot AD \cdot AB = \frac{1}{2} \cdot 3 \cdot 3 = \frac{9}{2}$.

Let us find S_{BED_1} . From rectangular ΔAEB : $BE = \sqrt{AE^2 + AB^2} = \sqrt{1^2 + 3^2} = \sqrt{10}$.

From rectangular ΔEA_1D_1

$$D_1E = \sqrt{EA_1^2 + A_1D_1^2} = \sqrt{3^2 + 3^2} = \sqrt{18}; \quad BD_1 = \sqrt{3^2 + 3^2 + 4^2} = \sqrt{9 + 9 + 16} = \sqrt{34};$$

$$S_{BED_1} = \frac{1}{2} \cdot BE \cdot ED_1 \cdot \sin \angle E; \quad S_{BED_1} = \frac{1}{2} \cdot \sqrt{10} \cdot \sqrt{18} \cdot \sin \angle E.$$

Let us calculate by the cosine theorem $\cos \angle E$ from ΔBED_1 : $\cos \angle E = \frac{18 + 10 - 34}{2\sqrt{18} \cdot \sqrt{10}} = \frac{3}{\sqrt{180}}$.

$$\sin \angle E = \sqrt{1 - \frac{9}{180}} = \sqrt{\frac{171}{180}} = \sqrt{\frac{19}{20}}$$

$$S_{BED_1} = \frac{1}{2} \cdot \sqrt{10} \cdot \sqrt{18} \cdot \frac{\sqrt{19}}{\sqrt{20}} = \frac{3}{2} \cdot \sqrt{19}$$

$$\cos \alpha = \frac{S_{ABD}}{S_{BED_1}} = \frac{9}{2} \cdot \frac{2}{3\sqrt{19}} = \frac{3}{\sqrt{19}}; \quad \alpha = \arccos \frac{3}{\sqrt{19}}$$

Note, that if $\cos \alpha = \frac{3}{\sqrt{19}}$, then $\operatorname{tg} \alpha = \frac{\sqrt{10}}{3}$. Answer: $\arccos \frac{3}{\sqrt{19}}$

Method III

Let us use the vector-coordinate method, which allows us to reduce the solution of the problem by finding the angle between normal vector s of these planes. Any nonzero vector that is perpendicular to the plane is the normal vector.

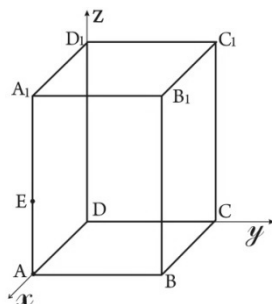
Every linear equation $px + qy + rz + d = 0$ upon condition $p^2 + q^2 + r^2 \neq 0$ sets in a rectangular coordinate system the only plane, with vector $\vec{n} \{p; q; r\}$ is the normal vector.

The problem of finding the angle between the planes α and β , given by the equation

$p_1x + q_1y + r_1z + d_1 = 0$ and $p_2x + q_2y + r_2z + d_2 = 0$ accordingly, it is convenient to narrow down the problem about finding angle between vectors and their normals $\vec{n}_1 \{p_1; q_1; r_1\}$; $\vec{n}_2 \{p_2; q_2; r_2\}$,

Using the formula $\cos \gamma = \frac{|\vec{n}_1 \cdot \vec{n}_2|}{|\vec{n}_1| \cdot |\vec{n}_2|} = \frac{|p_1 p_2 + q_1 q_2 + r_1 r_2|}{\sqrt{p_1^2 + q_1^2 + r_1^2} \cdot \sqrt{p_2^2 + q_2^2 + r_2^2}}$, where γ – angle between the planes α and β .

In the problems for the calculation of the angle between the crossing planes, usually it is not required to find the equation of plane. Coordinates of the normal vector can be derived, if we know the coordinates of three points on a plane, which do not lie on a straight line. For this we should find the coordinates of two plane vectors $\vec{a}\{a_1; a_2; a_3\}$; $\vec{b}\{b_1; b_2; b_3\}$.

We assume, that the vector with coordinates $\vec{n}\{p; q; r\}$ (where p, q, r unknown figures, which we should find) is perpendicular to any plane vector α , i.e. $\vec{a}$ and $\vec{b}$. The coordinates is found from the dot product condition of null equality $\vec{n}$ with vectors $\vec{a}$ and $\vec{b}$ from the following equations $\begin{cases} \vec{n} \cdot \vec{a} = 0, \\ \vec{n} \cdot \vec{b} = 0; \end{cases}$

$$\begin{cases} a_1 p + a_2 q + a_3 r = 0, \\ b_1 p + b_2 q + b_3 r = 0. \end{cases}$$

This system has an infinitely many solutions, since there are uncountable perpendicular vectors of plane α . Let us express, for example, from coordinate system p and q through r , we choose nonzero vector, $\vec{n}\{p(r); q(r); r\}$, for r we take some figure (normally we take the figure without any fraction or radicals in coordinates). Then, we introduce rectangular axes with the beginning in the point D .

$$B(3; 3; 0); E(3; 0; 1); D_1(0; 0; 4).$$

$$\vec{BD}_1\{-3; -3; 4\}; \vec{BE}\{0; -3; 1\}$$

Let $\vec{n}_1\{p; q; r\}$ — normal vector to the plane BED_1

$$\begin{cases} \vec{n} \cdot \vec{BE} = 0 & \begin{cases} p \cdot 0 + q \cdot (-3) + r \cdot 1 = 0, \\ -3q + r = 0, \end{cases} \\ \vec{n} \cdot \vec{BD}_1 = 0; & \begin{cases} p \cdot (-3) + q \cdot (-3) + r \cdot 4 = 0; \\ -3p - 3q + 4r = 0; \end{cases} \end{cases}$$

$$r = 3q; p = 3q; \vec{n}_1\{3q; q; 3q\}.$$

Let $q = 1$, to $\vec{n}_1\{3; 1; 3\}$.

Normal vector (vector, perpendicular planes ABC) $\vec{n}_2\{0; 0; 1\}$

$$\cos \alpha = \frac{3 \cdot 0 + 1 \cdot 0 + 3 \cdot 1}{\sqrt{3^2 + 1^2 + 3^2} \sqrt{0^2 + 0^2 + 1^2}} = \frac{3}{\sqrt{19}}; \alpha = \arccos \frac{3}{\sqrt{19}}; \text{Answer: } \arccos \frac{3}{\sqrt{19}}.$$

Of course, the entire set of proposed solutions was submitted by more than one student, but each of them has found the solution without any assistance from the teacher.

An analysis of the personal-oriented learning theory has shown the need to leave many of the usual pedagogical habits, which interfere with the successful education of children. One of those habits is the tendency to compare the "failure" of some students to other students' success. It turns out that such a comparison does not always produce the desired effect for some students. As a result of this comparison, weak students develop a sense of insecurity in their abilities, and the strong students develop a sense of pride in their activity.

Japan is demonstrating the antipode for this comparison in all spheres of human activity. Experience of the teachers in Japan shows that one of the basic principles for learning and educating is the inculcation of the idea that the person should always compare himself with himself, not with others, and strive to become better than he was yesterday. Such approach is essential in Japanese adult life too. «Nobody says there»: Look at Misha, he behaves himself well» or «He is good at solving problems». Instead they say: «Yesterday you were better than today», «Today you do better than yesterday and tomorrow you will manage to make it even more successful». Studies have shown that, using this approach, the Japanese did not suffer from coro-

nary heart diseases, and especially heart attacks. This principle is aimed at quite attainable goal of improving themselves, this will reduce the number of internal and external conflicts and promote good health» [7; 16–17].

The technology of person-oriented learning as much as possible helps to ensure that the teacher had no reason to oppose the progress of one student to the success of other.

The study of this problem allowed us to identify the following objectives in the implementation of educational and developmental mathematics learning, and reveal the activities of teachers:

- Methodically ensure the learning activities of students on understanding, disclosing educational and developmental opportunities generated for the new concepts;
- Teach students to analyze the stages of their activities during the implementation of proposed mathematical problems;
- Provide and develop the interest to study the lesson;
- Consider and develop the activities of the students on interpreting the teacher's guidance (during the lesson) in the conscious, subjective actions of the students;
- Develop the skills of control and self-control of the students in educational activities and communication;
- Define the content and form of control for all stages of the learning process.

Thus, the success in the education and development of students can be achieved by the teacher who will provide various ways for the intellectual and spiritual development, taking into account the interests and abilities of every student.

References

- 1 Леонтьев А.А. Культура, поведение и мир человека // Вопросы философии. — 1968. — № 7. — С. 10–17.
- 2 Дорофеев Г.В. О принципах отбора содержания школьного математического образования // Математика в школе. — 1990. — № 6. — С. 2–7.
- 3 Выготский Л.С. Мышление и речь. — М.: Директ-Медиа, 2014. — 570 с.
- 4 Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. — М.: Просвещение, 1985. — 240 с.
- 5 Депман И.Я. О воспитательном значении математики // Обучение и воспитание в школе. — Л., 1964. — С. 138–152.
- 6 Дистервег А. Руководство к образованию немецких учителей. — М.: Избр. пед. соч., 1956. — С. 62–212.
- 7 Ротенберг В.С., Бондаренко С.М. Мозг. Обучение. Здоровье // Книга для учителя. — М., 1989. — 240 с.

Қ.Ғ.Қожабаев, Р.С.Ғабдуллин

Тәрбиелеу мен дамытудың мақсаттары — математиканы оқыту үрдісінің маңызды компоненті

Мақалада педагогикалық мақсат қою мәселесі қарастырылды. Заманауи зерттеулер нақты оқыту үрдісінде мақсат негізгі фактор, мұғалімнің барлық педагогикалық тәсілдерді бір жүйеге біріктіретін, әрқайсысының орнын анықтайтын негіз болатыны айқындалды. Білім беруді ізгілендіру тәрбиелік және дамытушылық мақсатты бірінші кезекке қояды, бірақ кейбірі тәрбиелік пен дамытушылық мақсаттардың айырмашылығын сезінеді. Авторлар педагог мақсат қою үрдісіне барлық жауапкершілікпен қарайтын оқытудың тәрбиелік-дамыту моделін ұсынып отыр. Оқыту үрдісі барысында мұғалімнің барлық ынтасы әрбір оқушының жеке мүмкіндіктері мен қызығушылығын анықтауға бағытталды.

К.Г.Кожабаев, Р.С.Габдуллин

Воспитательно-развивающие цели — важный компонент процесса обучения математике

В статье рассмотрена проблема педагогического целеполагания. Подчеркнуто, что современные исследования свидетельствуют о том, что в реальном процессе обучения цель является основополагающим фактором, тем стержнем, вокруг которого учитель объединяет все педагогические средства в систему, определяя место каждого из них. Гуманизация образования выдвинула на первый план воспитательные и развивающие цели, однако немногие ощущают различия в целях воспитания и развития. Авторами предложена модель воспитательно-развивающего обучения, где педагог со всей ответственностью подходит к процессу целеполагания. Внимание учителя в процессе обучения направлено на выявление индивидуальных возможностей и интересов каждого школьника.

References

- 1 Leontiev A. *Problems of Philosophy*, 1968, 7, p. 10–17.
- 2 Dorofeev G. *Mathematics at school*, 1990, 6, p. 2–7.
- 3 Vygotsky L. *Thinking and speech*, Moscow: Direct Media, 2014, 570 p.
- 4 Davydov V. *Problems of developmental teaching*, Moscow, 1985, 240 p.
- 5 Depman I. *Teaching and education at school*, L., 1964, p. 138–152.
- 6 Disterveg A. *Selected works*, Moscow, 1956, p. 62–212.
- 7 Rotenberg V., Bondarenko S. *Book for teachers*, Moscow, 1989, 240 p.

N.V.Mirza¹, N.A.Beskorovainaya², O.A.Andreyeva¹

¹*Ye.A.Buketov Karaganda State University;*

²*A.Baytursynov Kostanay State University
(E-mail: d61975@rambler.ru)*

Characteristic properties and features of professional language

In this article are considered the questions of foreign professional language formation, its feature and signs. Nowadays foreign language education is an integral component of professional work of the future expert. Special relevance is gained by the professional-oriented approach of foreign languages teaching at the non-linguistic specialties of the university, which provides formation of the students' professional language for the specific professional, business, scientific purposes. The main task of training in a professional foreign language consists in a possibility to gain language knowledge and abilities which can be useful in professional activity of future expert within of a global tendency of cross-cultural and economic integration. In this article, the authors attempted to clarify the concept of «professional language» to describe the language means and their basic functions inherent in professional language; the use of texts and exercises for effective mastering professional language students recommendations are provided.

Key words: professional language, professional communication, professional foreign language, language means, professional competence, peculiarities of professional language, signs of professional language, forms of language.

What is actually meant by professional language? In general, it is possible to say that the professional language is a type of language, which is used in a certain field of science or a certain branch. In linguistics, there are several definitions of professional language, but it is necessary to consider that there is no unified definition and application for the notion a professional language. Within the study of professional language, many scientists have conducted numerous theoretical and empirical researches. These researches were necessary in view of the big requirements, which the foreign linguistic activities impose.

Bussmann defines the professional language as «language variety with the function of the exact, effective communication mostly specific for profession in certain fields and spheres of activity» [1].

Linguists Dieter Möhn and Robert Pelka thus define the professional language: «We mean by the professional language a common language which is used for knowing and conceptual definition of special objects today, and also information on them and, in general, at the same time is regarded as specific communicative need in the specialty. The professional language is close originally to experts; nevertheless, interested persons can use it. Concerning a plenty of specialties which possibly more or less differ, the variant of «the professional language» is realized in numerous more or less precisely separable forms of manifestation...» [2; 26].

Beier has the following understanding of the professional language: «The professional language is used by specially competent authors or representatives to agree with other (also beginners) experts, with representatives of other disciplines or the layman with definite purposes about special states of affairs. The professional language covers set of the used language means and finds characteristic features on all, differing for the methodical reasons, language levels which are investigated lexically, morphologically and syntactically» [3].

In this regard, the professional language according to Schmidt is «means of the optimum agreement in the field of science among experts. The professional language is designated by special terminology and special norms for the choice, application and the frequency of common-linguistic lexical and grammatical means; he exists not as an independent form of manifestation of language, but becomes actual in specialized texts which contain common-language elements besides special layer» [4].

Drozd and Seibicke define the professional language as follows: «Set of language means considers language means which are attached to a certain area of human activity and characterize specific stylistic sphere and extend to other stylistic layers and types» [5].

Definition of the professional language by Lothar Hoffmann sounds as follows: «The professional language is a set of all language means which are used in specially limited communicative area to guarantee understanding between the people occupied in this area and popularization of special content, and also contact with certain non-specialists» [6]. In this sense the following is established, the professional language is considered not as linguistic independent system along with everyday language but as a part of common lan-

guage. Moreover, the professional language comes by means of differentiation and expansion from everyday language. The literary language can be presented as both lexical and grammatical basis for the professional language. As we can see, we need the professional language to pay tribute «in the area» of communicative needs for different specialties. These requirements differ in view of different «specialties» as concerning objects and states of affairs about which it is told and written, and concerning a mutual understanding manner. Therefore, differentiation of specialties and their specific prospects in the assorted specific part of the world also causes differentiation of the professional language. What languages do doctors, psychologists or engineers speak? What are signs of the professional language of medicine, psychology or equipment? If engineers communicate in a verbal form, then they speak, of course, vocational language. Communication both oral and written is defined by the certain vocational oriented dictionary, frequency of grammatical structures and characteristic text structures.

Not only special concepts and terms (lexical elements), but also phonetic and morphological means, syntactic and stylistic designs belong to the vocational language, etc. what also Lothar Hoffmann points to. The concept of the vocational language represents extensive group of various linguistic elements. In this regard, Hoffmann draws such conclusion further: «The vocational language is not homogeneous, and indicates different language structure» within different types of the text [6].

What part does the vocational language have in the vocational education and at the workplace? Definitely professionally oriented language in branch communication plays a crucial role. Recently communication in a profession gains the increasing value, respectively many enterprises inquire at applicants for a workplace about their technical and communicative competence more and more.

Therefore, technical competence represents the decisive purpose in education of future experts: You become experts in certain branch thanks to the fact that special objects and situations with the special purpose of knowledge and with special methods in the ratio with language undertake in attention. That is, you learn a special vocational language during education as the obvious sign of the professional language is his special terminology. Working on terminology, transfer of identification strategy is expedient (use of special dictionaries, detection of values from a context, from semantic fields, knowledge of means of word formation). Conscious language work can be performed at word formation and at formation of concept; transitions between parts of speech have to be explained. In addition, you get acquainted with special types of the text and with rules of discussion and their productive application. It is confirmed by numerous special dictionaries, various manuals to drawing up special texts [7]. It is necessary to be engaged intensively in special texts of the corresponding fields of knowledge, as it is the only way to learn the vocational language and its terminology. At the same time, it is possible to attract subject knowledge. It is necessary to explain to students that good special preparation is not possible without language ability of self-expression.

Experts communicate not only by means of language, but also by means of products of their activity, plans, drawings, models, computer imitations, etc. These products promote certain independent values. Visual and language communication are very closely interconnected with each other. Short texts which attach the extra language material, are more suitable for learning the vocational language, than extensive and language intensive texts without or with the small visual aid (illustrations, schedules, charts), especially on elementary level of studying. Original, but simple texts on contents have to be chosen. At the same time, attraction of extra language visual aids looks more motivating, than processing of extensive texts.

In the professional language, specific language means are used more widely with the help of which special language requirements (accuracy, objectivity, etc.) for expression of scientific thought are realized. Scientists (group of people who use the professional language) choose language resources. These lexical and grammatical units have to conform to communicative requirements of this group of persons.

In this regard, there is a question: what is selection of language means based on? According to T. Roelke grammatical tools of the professional language have the following main functions for ensuring communication between experts [8; 72]:

- Accuracy is the attitude towards reality and logical sequence of instructions;
- Clearness is the attitude towards the reader;
- Language economy is the efficiency of a statement; to apply as little as possible expenses at communication.
- Objectivity is the anonymity;
- Complexity (as syntactic function).

All language means, which are specific to the vocational language, anyway, express these functions. For example, for expression of objectivity in German, the nouns formed from other parts of speech are used,

frequently in combination with verbs (for example: *zum Ausdruck bringen, zum Einsatz kommen, eine Zersetzung erfahren, in Verbindung setzen, die Kraft auf etw. übertragen, zur Folge haben, in Kraft treten etc.*) In the vocational language so-called empty verbs are often used while semantic loading is born by nouns, so-called verbal nouns which designate implied events (actions, operations) as a thing, as *Abstand, Trennung, Absicht* [8, 45]. Accumulation of certain prefixes (often pretexts of a genitive case: *kraft, seitens, mittels, innerhalb, dank...*) and set expressions with prefixes (*nach Ausschöpfung, mit dem Hinweis auf, auf Klage + Gen., im Allgemeinen, in der Regel, im Auftrag von, im Zusammenhang mit*) is significant. In theoretical science abstract nouns, such as property, connection, and negativity are often used. At the syntactic level texts show such features as frequent use of passive phrases with «sein» and «warden» or construction «Modalverben + Passiv», including «*Der Energiebegriff, der in der Mechanik entwickelt wurde, kann in andere Gebiete der Physik übertragen werden. Im Werk müssen neue Werkzeugmaschinen entwickelt werden. Eine große Präzision ist bei der Bearbeitung der Teile erreicht.*», construction «sich lassen + Inf.»: «*Alle Stoffe lassen sich in Metalle und Nichtmetalle einteilen. Die Erhöhung der Bodenfruchtbarkeit lässt sich durch mineralische Düngung allein nicht erreichen. Es lässt sich mit Recht behaupten: das Züchten ist eine Kunst.*», construction «sein / haben ... zu + Inf.» (*Jeder Pflanzennährstoff hat bestimmte Aufgaben zu erfüllen. Verschiedene Kulturpflanzen sind verschieden zu düngen. Die Fütterung ist mit dem Tränken zu beginnen. Die Achsen haben das Gewicht des Wagens aufzunehmen und es auf die Räder zu übertragen.*), this structure helps to avoid use of subjectively painted structures with modal verbs.

It is typical for texts with professional orientation to use of compound sentences with relative subordinate clauses, conditional clauses, and clauses of reason, purposes, and subordinate clauses of addition with «dass» and infinitive sentences with «zu». Singularity is expressed by the following language constructions: use of a large number of adjectives and participles (*die löslichen Stoffe, das mechanische Wärmeäquivalent usw.*), compound words (for example *Kohlendioxid, Betriebsführung, Wärmemenge, Mineraldüngung etc.*), prepositional phrases in a genitive case (or an equivalent with a prefix «von» in value of genitive) — *die Bewegung der Teilchen, die Regeln des Maschinenverhaltens, die Entwicklung der Wärmemenge, die Wärmekapazität eines Körpers*, widespread definitions and participial phrases. (*Die am meisten verbreitete vollständige Düngemittel ist Stallmist. Die Blätter von im Dunkel wachsenden Pflanzen sind gelbgrün gefärbt. Die Auswahl der zu benutzenden Messinstrumente muss dem jeweils vorliegenden Zweck angepasst sein. Das galvanische Element, bestehend aus zwei Metallplatten, ist die einfachste Quelle der elektrischen Energie*). It should be noted that very often the same syntactic structure can carry out several or all listed above functions. Such universality of the same language resources (lexical and grammatical structures) allows to use the last in the minimum volume on German lessons in the educational purposes. Students have to own a necessary minimum of linguistic resources for understanding and narrative of material. So on German lessons the priority has to be given to functional approach, that is, it is more important not to remember, but to understand the process of scientific statement which carries nature of functional and formal isomorphism in the special (scientific) text.

If the general contents can be expressed in various forms, then the language forms typical for special language can be replaced with syntactic structures, other, identical on value. This ability is a basis for use of exercises on transformation on the lessons. Z.B.: *Die Substanz wurde analysiert. → Die Analyse der Substanz. Der Strom fiel aus. → Der Ausfall des Stroms. Zahlen wurden addiert. → Die Addierung der Zahlen.* It is necessary to start with simple sentences, preparing for difficult exercises. *Wenn man Katalysatoren verwendet, wird die Reaktionsgeschwindigkeit beschleunigt → Bei der Verwendung von Katalysatoren wird die Reaktionsgeschwindigkeit beschleunigt.*

The variation of structures, received as a result of transformations, is often used to avoid monotony in specialized texts.

Striking examples are instructions, research works, the description of technology and other types of texts, as a rule, all specific, subject-oriented and highly specialized ones.

One of the most important properties of the text is the cohesion, which is meant at the level of both lexicon and grammar. In this regard the large role is played by various connecting elements (connectors) (the unions (*und, aber, sondern, während usw.*), all pronouns (*er, sie, es, ihm, dieser, was usw.*), pronominal adverbs (*damit, dadurch, dabei, wobei, wozu, etc.*)), which connect sentences among themselves by a certain semantic link, and as a result we have the consecutive, coherent text. Connecting elements (connectors) provide functional and formal cohesion of the text. If the vocational language is a language system, which meets the requirements of communication of people in the professional sphere, then it is necessary to study functions of language elements in language of science on the lessons.

The teacher realizes a complex challenge on the lessons; he has to counterbalance system approach and functional approach. One of the ways is work on scientific texts, which includes development of exercises on transformation, exercises with connecting elements, work with structure of the text and exercises on annotation of special texts that is creation of a language situation. Such work promotes on the one hand the use of all forms of language, and on the other hand, develops logical conversational thinking that is typical for the professional language speaker.

References

- 1 *Bussmann H.* Encyclopaedia of the linguistics. — Stuttgart: Kröner, 2002. — P. 211.
- 2 *Möhn Dieter, Pelka Roland.* The vernacular. An introduction. — 1984. — P. 26.
- 3 *Cited to Beier Rudolf.* English technical language. — Stuttgart, 1980. — P. 13.
- 4 *Cited from Schmidt Wilhelm.* Character and social meaning of the technical language. — Sprachpflege 18, 1969. — P. 17.
- 5 *Cited from Drozd Lubomir, Seibicke Wilfried.* German vernacular and scientific language. Continuance admission. Theory. History. — Wiesbaden: Oscar Brandstetter Verlag, 1973. — P. 81.
- 6 *Hoffmann L.* Communicative device technical language. — Berlin: Akademie-Verlag, 1984. — P. 53.
- 7 *Nina Janich.* University of Technology. — Darmstadt; BIBB BWP, 2/2012.
- 8 *Roelke T.* Technical languages. — Berlin: Erich Schmidt, 1999. — P. 250.

Н.В.Мирза, Н.А.Бескоровайная, О.А.Андреева

Кәсіби тілдің ерекшеліктері мен белгілері

Қазіргі таңда шетел тілінде білім беру болашақ маманның кәсіби қызметінің ажырамас компоненті болып табылады. Ерекше өзектілігі ретінде жоғары оқу орындарында тілдік емес мамандықтарда шетел тілін оқытудағы студенттердің арнайы кәсіби, қызметтік, ғылыми мақсаттар үшін кәсіби тілді қалыптастыруды қарастыратын кәсіби-бағытталған тәсіл болып есептеледі. Авторлардың пікірінше, кәсіби-бағытталған шетел тілінің негізгі мақсаты мәдениаралық және экономикалық интеграцияның жаһандық үрдіс жағдайында болашақ маманның кәсіби қызметте пайдалы болатын тілдік білім мен дағдыларды алуға мүмкіндікті қамтамасыз ету болып табылады. Мақала авторлары «кәсіби тіл» түсініктемесін анықтауға әрекет жасайды; кәсіби тілге қатысты тілдік құралдарын және оның негізгі функцияларын сипаттап, студенттердің кәсіби тілді меңгеруге арналған жаттығулар мен мәтіндерді қолдану бойынша ұсыныстар берді.

Н.В.Мирза, Н.А.Бескоровайная, О.А.Андреева

Особенности и признаки профессионального языка

В статье рассмотрены вопросы формирования профессионального иностранного языка, его особенности и признаки. В настоящее время иноязычное образование становится неотъемлемым компонентом профессиональной деятельности будущего специалиста. Особую актуальность приобрел профессионально-ориентированный подход к обучению иностранным языкам на неязыковых специальностях вуза, который предусматривает формирование у студентов профессионального языка для конкретных профессиональных, деловых, научных целей. Главная задача обучения профессиональному иностранному языку заключается в обеспечении возможности получить языковые знания и умения, которые могут оказаться полезными в профессиональной деятельности будущего специалиста в условиях глобальной тенденции межкультурной и экономической интеграции. В данной статье предпринята попытка уточнить понятие «профессиональный язык», охарактеризовать языковые средства и их основные функции, присущие профессиональному языку. Предложены рекомендации по использованию текстов и упражнений для эффективного овладения студентами профессиональным языком.

G.S.Tynbayeva¹, N.B.Mikhailova²¹*Ye.A.Buketov Karaganda State University;*²*International educational center, Düsseldorf, Germany
(Email: gulnara.st@mail.ru)*

The role of communication in teaching of foreign language

The article deals with the aspects of the using communicative methods in the English language teaching process. It also shows an importance of interaction between teacher and students and students with students while studying foreign languages. There is an analysis of the effective methods and approaches of the use of interactive communication in the English language teaching, and the importance of attention during the process of studying the languages and developing listening, reading, writing and speaking skills. Communication increases student's interest in the subject, enlarges the content of education, and modernizes educational process. Effective communication provides qualitative approach to education and plays an important role in studying.

Key words: communication, interaction, conversation, attention, the English language, education process, pair or group activities, vocabulary, teaching, linguistic needs.

Teaching English as a foreign language has long determined changes in pedagogical methods and continues to do so. The most important aspect is that the focus has shifted from teacher-centered classes to student-centered classes. This aspect has imposed new «rules» and attitudes, especially for the teacher. The modern pedagogy has understood that the class is a balanced two-ways relationship between the one who teaches and the one who learns. Thus, the two parts «negotiate» their importance in the class, in the sense that, for a better learning activity the one who teaches should become more or less dynamic or implicated. He is the one who knows, the one who eventually puts things into order and understands the best attitude towards his partner. It is said that the most important job of the teacher is to create the conditions in which learning can take place. I think we should complete this statement by saying that the teacher has to create the conditions in which the best learning can take place. Because we aim at optimal activities in order to obtain the most profitable results. This way, communicative method seems to be an appropriate attitude towards this objective. It deals with classroom interaction as an important pedagogical principle. Nevertheless, this concept of classroom interaction has long time been wrongly taken, as it was identified only with teacher-student interaction. It is very important for the learner to listen to and to speak with the teacher, as the latter is the one who may and can decide whether the required level of accuracy has been achieved. The students always look up at the person teaching them, as a person who has the necessary skills to observe, understand and most important correct the mistakes. But this is not always the best way to learn, especially when it comes to a foreign language. Alongside with presentation or practice (as part of the lesson approaches) there is the part of production. The student learns a lot from what he hears from the teacher or from a tape, but is more important to become the one who can eventually produce language. One of the problems in teaching a foreign language lies not only in the process of input, of providing information — that is uttering the words and explaining their meaning. It is also the problem of output, of what the student is capable of uttering [1].

Taking into account that the student absorbs the correct picture of the language (or of a certain vocabulary) by listening to the teacher, we may easily fall into the mistake of dominating the lesson to the exclusion of any other participant. Thus, one should constantly acknowledge that by interacting with the teacher, a student is learning to interact with a competent user of the language. Again, if the only conversation practice learners get is one-to-one with the teacher, they will get very little time to speak at all (especially if there is, for example, 20 people class). An essential lesson that every new teacher needs to learn is that «talking at» the learners does not necessarily mean that learning is taking place; in many cases, teacher talking time is actually time when the learners are not doing very much and are not very involved. So, in order to assure a better acquisition, the teacher should manage talking time as it will become most profitable for the students. On the other hand students should interact among themselves as much as possible. Whether this is done by the way they are sitting, or especially by the manner in which they communicate one to another, their speaking time should increase compared to that of the teacher. The latter may as well be only a mediator between them, a facilitator of students' language production. One of the most important distinctions that can be drawn here is that between the teacher as a controller and the teacher as a participant, as these two concepts repre-

sent limits of teacher behavior. A controller stands in front of the class and stands out as the person who governs everything from teaching to the student's possible reactions. He is like a «puppet-master» observing and deciding whether a certain gesture should be made. On the other hand, the participant involves not only communicatively but sometimes even physically in the class, maintaining a low profile in order to allow students to achieve their best from an individual or group task [2].

When learning English students are receiving language — as language is in some way «put into» the students (whether they want to receive it or not). But this is not enough: the teacher also needs to provide opportunities for the students to activate this knowledge and to “produce” language. Controller teachers should know when and how long they need to allow students to talk because language production implies rehearsing whilst receiving feedback (from the teacher or from the students). So, it is clearly that there is a great need for communicative output from the students and also of a feedback. If teachers forget to «get out» from controller position, the students can no longer practice language therefore their talking skills may suffer greatly. When talking about input one should notice that «finely-tuned input» is often «the focus of the presentation of new language where repetition, teacher correction, discussion and/ or discovery techniques are frequently used to promote cognitive strategies. During the presentation stage, teachers tend to act as controllers, both selecting the language the students are to use and asking for the accurate reproduction of new language items. They will want to correct the mistakes they hear and see at this stage fairly rigorously — in marked contrast to the kind of correction that is generally offered in practice and communicative activities. In order to get the best results in a student-centered class one should make sure that he gets to them, that he can get their attention. An important reason why learners may not successfully follow activity instructions (or understand teacher's explanations of something) is that they didn't actually hear them, perhaps because they weren't fully paying attention when they were given. Sometimes, as the teacher invests energy in finding the best way to give many instructions, he may overlook the necessity of getting students' attention before the instruction is even given [3].

If the students are chattering, or not paying attention, nevertheless how well the instruction is given, it will have little chances of fulfillment. That is why the teacher should take into account few tips in order to really focus the activity upon students. First of all he has to make eye-contact as much and with as many students as possible. Then the teacher might have established a gesture that means he wants to talk (for example holding the hand up or even a word). Personally, I do the next thing: make eye-contact and then wait, maintaining the eye contact. I do not move and do not say a word. I do not look impatient or anxious. I just keep moving my eyes around the room from person to person. Eventually the students will understand that attention is required and from that point I can give my instruction. It is very important for the teacher to know what his role in the class is, especially in pair or group activities. «Immediately after you have given the instruction for a task and students start doing it, there is often an immediate need to check to make sure that students are doing the activity that you asked them to do and have understood the basic instructions and the mechanics of the activity. You could do this by quietly and relatively inconspicuous wandering around the room, listening in briefly to snatches from many groups and assuring yourself that students are doing what they are supposed to. We could call this monitoring to check the mechanics.

In most activities, the aim is that the learners get to work on their own as much as possible; to speak fluently with the least interference from the teacher. The presence of the teacher may sometimes be perceived as interference. Let us explain: if the teacher is «too present», then the student will look to him for guidance, correction or vocabulary help, whereas it might be more useful for them to struggle a little and learn to make use of their own resources. Thus, the teacher's behavior may vary from monitoring discreetly to vanishing completely from the activity. Yet, in some tasks, especially in those in which the students need advice, input or support, the teacher may become more implicated in the activity and his role gets more and more active. In these cases the best options for a teacher are to monitor actively or to participate [4].

To monitor discreetly means to maintain a certain presence of you as a teacher in the classroom, but not to offer help or to interfere every time something seems wrong. The students should know that the teacher is there, but that he will not interrupt them. The teacher is there watching and listening carefully, but unless there is a significant problem or mistake he need not to intervene. This way, the students will not feel tempted to report every time to the teacher and they will do the task themselves, producing and using language as much as possible. Even if they ask for the teacher's help, he should do this swiftly and effectively and then return to the monitoring position. Nevertheless, there are cases when the teacher risks to impose his presence too much by helping the learners and thus to diminish the work that is supposed to be done. «Sometimes the best option for you is to vanish, i.e. get out of the immediate eyeshot. You could go into a corner of the room

and sit quietly. You need to keep a small percentage of attention on the room, in order to know when the activity is reaching an end or a crisis point, but otherwise restrain yourself from doing too much. Relax and stop being a teacher for a while. In a few specific cases, you might want to emphasize the point that students need to work without your help, and in such cases even leaving the room for a few minutes may be an option». There is also the case when, if the teacher leaves the room for a few minutes, the students — as they are involved in solving the task — may not even notice his absence [5].

Monitoring actively is more visible for students and allows them to be more aware of the teacher's presence and of the possibility of asking help from him. A teacher who is actively monitoring will be walking around, viewing and listening in to many different groups and frequently offering spontaneous advice and corrections, as well as responding to requests and questions from students. This method may easily change into participation when the teacher sits down and joins a group (temporarily or for the whole task). He may be part of that group, but, at the same time offering help, ideas or even asking questions. The communicative method resorts to different techniques of teaching students. On one hand there is the part of restricted practice, and on the other hand is that of free practice. When talking about restricted task, we aim at exercises (written or oral) which focus on certain language topics or grammar problems. For example, we can use a written exercise of the «fill in the blanks» type in order for the students to learn new vocabulary or new grammatical items. At the same time, an oral exercise may have as the main target the words used in a certain communicational situation (e.g. booking a room in a hotel or taking part in an interview for a certain job or position in a company). These types of activities tend to be easier than free practice, as they limit the students' options to certain topics. When it comes to free practice one should understand the capacity of the learner to make up a discourse and to sustain logical statements. Generally, this is a communicative activity which demands from the student the capacity of dialogue, of responding and asking questions. It comes as a general truth that for a communicative purpose, this method is more appropriate than those asking students to only solve exercises with fixed pattern and in which imagination and the capacity of speaking is not challenged, therefore, not improved. Challenging speaking abilities — both fluency and accuracy — is eventually the aim of communicative method as it focuses on student and on the student's linguistic needs, meeting clear-cut objectives set by the trainer after the student's needs analysis [6].

It is common knowledge that over the past few decades the methodology of modern foreign language teaching has become increasingly oriented towards the achievement of effective communication and that a key goal has become the teaching of communication through the mastering of speech habits. One of the most attractive features of the communicative method is its emphasis on mastering cultural patterns associated with the language being studied, including the cognitive, educational and intellectual aspects, and in carrying out this task attempting to bring out the best in the students. This approach promotes acquaintance not only with the lexical and grammatical systems of the language studied but also with its associated culture, indeed cultures, and its relationship with the culture of the language learner, besides exploring the character and peculiarities of the language studied and its similarities and differences to the learner's native language. Last but not least, this communicative approach to language teaching must also attempt to satisfy the personal cognitive interest of the student, motivating even those people who at the outset of the study process have little interest in learning a foreign language [7].

It should be stressed that this method pays great attention to acquainting students with diverse aspects of the culture of the target language through a process of communication which fulfils an educational, cognitive, developmental and even a nurturing role.

In order to avoid misunderstanding some points have to be clarified. Such widely used terms as international education, multicultural education, comparative education, cross-cultural education, and even global education are, in our opinion, essentially expressions of the changing relationship between modern society and education in a new global setting. It is not the aim of this paper to delve into the complex but fascinating study of the meaning attached to the myriad terms relating to internationalization, its historic and present role. One overriding factor that influences the rich diversity of English teaching methods in Kazakhstan and Europe as a whole is the Bologna Process, which has for some time been the driving force behind Euro integration in education [6].

In spite of the fact that there is no single acceptable way to go about teaching English at present, there has been a clear understanding that successful adaptation to the modern world requires the inclusion of cultural elements in English language instruction. When this cultural element in English lessons incorporates an idea of the often highly distinctive ethical systems in Anglophone culture the response from students can be especially productive. For this purpose students require specialized textbooks which can supply the required

information in a form as accessible and up-to-date as possible. Such text books may take the form of a thorough, encyclopedic overview. Other highly useful books have been written for people who already know English at least at intermediate level and wish to travel, take a vacation, study or do business in the English speaking countries and these can really help students prepare for everyday language situations they may meet while in the English speaking countries or when they meet native speakers outside the countries.

References

- 1 *Jim Scrivener*. Learning Teaching, Macmillan Books for Teachers. — Oxford, 2005. — 68 p.
- 2 *Jeremy Harmer*. The Practice of English Language Teaching. — Longman, 1995. — 32 p.
- 3 *Stephen D. Krashen*. Principles and Practice in Second Language Acquisition. — Pergamon Press. — 57 p.
- 4 *Fiedler E.* America in Close-up / E. Fiedler, R. Jansen, M. Norman-Risch. — Longman Group UK Ltd, 1998. — 282 p.
- 5 *Jones K.* Simulations: a Handbook for Teachers and Trainers / K. Jones. — Kogan Page Ltd, 1995. — 145 p.
- 6 *Livingstone C.* Role Play in Language Learning / C. Livingstone. — M.: Vysshaya shkola, 1987. — 127 p.
- 7 *Kozhushko S.* Law at First Sight / S. Kozhushko, O. Glinska, M. Kabanova. — Dnipropetrovsk, 2011. — 328 p.

Г.С.Тынбаева, Н.Б.Михайлова

Шетел тілін оқытудағы қарым-қатынас жасаудың рөлі

Мақала ағылшын тілін оқытудағы қарым-қатынас жасау әдістерінің аспектілеріне бағытталған. Сонымен қатар шетел тілін оқу барысында оқытушы мен студент және студент пен студенттің арасындағы қарым-қатынастың маңызы көрсетілген. Ағылшын тілін оқытуда интерактивті қарым-қатынасты қолданудың тиімді әдіс-тәсілдері талданып, шетел тілін оқыту барысында тыңдау, сөйлеу, оқу және жазу дағдыларын дамытудың маңыздылығына назар аударылған. Жалпы қарым-қатынастың оқу үрдісінде алатын орны өте зор, өйткені қарым-қатынас студенттердің пәнге қызығушылығын және білімге құштарлығын арттырады, сонымен қатар білім үрдісін түрлендіреді. Тиімді қарым-қатынас сапалы білім алуға септігін тигізіп, оқу барысында үлкен рөл атқарады.

Г.С.Тынбаева, Н.Б.Михайлова

Роль коммуникации в процессе преподавания иностранных языков

В статье рассмотрены аспекты использования коммуникативного метода в процессе преподавания английского языка. Описана важность взаимодействия между преподавателем и студентами, а также между студентами при изучении иностранных языков. Проанализированы эффективные методы использования интерактивной коммуникации в обучении английскому языку, доказана необходимость внимания при изучении языка в процессе развития навыков слушания, письма, чтения и говорения. Общение повышает интерес учащегося к предмету, расширяет содержательность процесса обучения и модернизирует процесс его. Авторами подчеркнуто, что эффективная коммуникация обеспечивает качественный подход к образованию и играет важную роль в обучении.

А.Кароғлы¹, С.Ж.Бодықов²

¹Гази университеті, Түркия;

²Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
(E-mail: seyfolia_aa@mail.ru)

Ұлттық дәстүрлердің көркем білім берудегі және бейнелеу өнеріндегі жақындасуын саралау

Ұлттық дәстүрлердің көркем мәдениеті және өнер тарихы дәстүрлері арқылы студенттердің шығармашылық іс-әрекеттерін жетілдірудің маңызы қарастырылған. Жоғары білім беру жүйесінде болашақ өнер мамандарының шығармашылық іс-әрекеттерін жетілдіруге қатысты өнердегі дәстүр сабақтастығы, қазіргі заманғы түбі бір, діні, ділі бір халықтардың көркемөнер мәдениеті ғылыми-өнертанымдық тұрғысынан зерттелген. Студенттердің түркітөктес халықтар мәдениеті және өнері негізінде өнертанымдық қабілеттерін жетілдіруге бағытталған байланыстардың маңыздылығы айқындалған. Бұл бағыттағы оқытушылар мен студенттердің өнерді оқыту саласындағы қазіргі мүмкіндіктерінің оқу үдерісінде толық ашылуы әдістемесі сарапталған. Өнерді оқыту әдістемесі мен оқу бағдарламаларының сәйкес келуі және түркітілдес халықтары мемлекеттерінің өнер тарихын оқытуда оқу жоспарын жақындастыру, бірыңғай ету жайлы жолдары ұсынылған.

Кілт сөздер: ұлттық дәстүрлер, көркем білім беру, бейнелеу өнері, мәдениет, өнер тарихы, студенттердің шығармашылық іс-әрекеттері, болашақ өнер мамандары, дәстүр сабақтастығы, оқу үдерісі.

Ұлттық дәстүрлердің көркем білім берудегі және бейнелеу өнеріндегі жақындасуын саралау бүгінгі күні де дүниежүзілік өркениетте ерекше маңызы бар екені белгілі. Түп негізі бір, тілегі ортақ, түркі жұртын тек бір-бірін қиналмай ұғысатын тіл ғана жақындастырып қоймайды, олардың етене араласуына бастау негізі тамырлас өнердің де ықпалы аз болмайды. Түркі өнері — түркілік рухты қозғайтын айрықша құбылыс [1].

Еуразияда түркі тілдес халықтар қоныстанған жер аумағы, солтүстік-шығыста сонау Мұзды мұхиттан оңтүстік-батыста Босфор шығанағына дейінгі үлкен аймақты алып жатыр. Түркі тілдес халықтар Еуропа мен Азияда қатар қоныстанып, Шығыс пен Батысты байланыстырып тұрған ежелгі көшпелі қауымнан құралғаны тарихтан белгілі. Кең байтақ өлкеде көшіп-қонған олар оңтүстік-шығысында қытайлармен, солтүстік-батысында славяндармен, ал оңтүстігінде парсылармен шектесіп, олардың отырықшы мәдениетінің арқасында арасында дәнекер бола отырып, жан-жақты өркендей бастады [2].

Түркілер әлем мәдениетін сусындатып, өз тілдерін, өз елдігін сақтады. Түркілердің ішінде өзбек, түрік, әзербайжан, түрікмен, қырғыз және қазақ сияқты ірі халықтармен бірге шор, долған, қарайым, қыпшақ сияқты ұсақ ұлыстар да болды. Орта Азия халықтарының көп ғасырлық дамыған мәдениеті XIV ғасырдың екінші жартысынан бастап қайтадан өрлей бастады. Мәдениетімізді дамытудағы жаңа өрлеуге жағдайлар жасалды. Олардың тарихи тағдыры мен мәдениеті өз ұлттарына қарай әр түрлі қалыптасты.

Қазақ халқының мәдениеті — ежелгі заманнан бергі қазақ жерінде өмір сүріп, қазақ халқын құраған ұлыстар мен тайпалардың материалдық мәдениеті мен рухани мәдениетінің заңды жалғасы және жаңа заман талабына сай дамып, қалыптасып келеді.

Адамзат адамзат болып жаралғаннан бері, бірі қанап, бірі қаналғаннан бері, одан кейін де ұлт, халық, ел саналғалы бері қаншама мыңдаған жылдар өтіп келеді. Ұлы мекен түркі тілдес халықтар достығы арасында, міне, бүгінгі таңда, яғни ХХІ ғасырға, аман-есен жетіп ауызбірлік, ынтымақтастыққа келіп отырмыз.

Әлемдік өркениетте айшықты қолтаңбасы бар түркі дүниесін руханият саласындағы қоғамдық ұйымдардың белсенді қызметі арқылы да танимыз.

Алғаш өтіп отырған бұл өнер апталығы бағдарламасында түркі тілдес мемлекеттердің жоғарғы оқу орындары өнер факультеттерінің декандарының жиналысы мен педагог-суретшілердің Гази университетінің студенттеріне шеберлік көрсетуі және бейнелеу өнері мамандықтары оқытушыларының шығармашылық көрмесінің ашылуы жоспарланып жүзеге асты.

Негізінен бейнелеу өнері мамандықтары өкілдері әлемнің түкпір-түкпірінен келіп, өнерді оқыту әдістемесі мен оқу бағдарламаларының сәйкес келуі және түркі тілдес халықтары мемлекеттерінің өнер тарихын оқытуда оқу жоспарын жақындастыру, бірыңғай ету жайлы ой бөлісті.

Түрік Республикасы мен біздің елдер арасындағы тек саяси және экономикалық емес, осы симпозиум бейнелеу өнері факультеттері қатысуымен мәдени және білім беру саласы арқылы байланыс орнату мақсатын қойып отыр. Түрік халықтарының дәстүрлі және заманауи өнер түрлері негізінде өнер саласындағы білім беру үдерісіне талдау жасай отырып, біртұтас бағдарлама жасауға тырысу. Сөз жоқ, осындай шаралар өнер мен білім беру негізінде түркі тектес, тілі, діні бір халықтардың интеграциялық үрдістерін жеделдетуге ықпал етеді [3].

Әлемдік дәрежеде іргелі істер атқаратын халықаралық ұйымдардың қай-қайсысы да ізгі мақсат көздейді. Түбі бір түркілердің тілінде орындалатын өнер түрлерін дамытып, қанатын қатайту — осы ұйымның еншісіндегі міндет. Бұдан аталған құрылым тек мәдени байланыстар орнатумен ғана айналысады деген ұғым тұмауға тиіс. Ұйымға мүше елдердің арасында татулықтың болуына, тұрақтылықтың сақталуына ықпал етеді. Бұл ұйым түркі дүниесінің әлемдік өркениеттегі орнының берік болуын қамтамасыз етуді алдына мақсат етіп қояды. Ежелгі тарихқа жүгінсек, түркі тұтастығының ыдырап кетуіне ел арасындағы бірлікке сызат түскендігі себеп болғанын көреміз. Ендеше тарыдай шашырап кеткен рухани құндылықтарды жинап, барымызды түгелдеп, жоғымызды іздеу үшін түркі дүниесінің бірлігін сақтап қалу өте маңызды.

Әлемге құлашын кең жайып келе жатқан жаһандану үрдісі түркі тілдес елдердің рухани сипатына қауіп төндіретінін ескерсек, оған тек дәстүрді сақтау, ынтымақтастықты дамыту арқылы ғана қарсы тұра алатынымызды ұмытпағанымыз жөн. Бұл тұрасында да халықаралық ұйымның атқарып отырған істері сан алуан. Өзара байланыс түркі халықтарының салт-дәстүрлерін мейлінше дамытуға күш салады. Сондықтан бұл ұйым ортақ тарихтың тереңіне үңіледі. Тарихтың сабақтарын кейінгі буынға көбірек ұқтыруға тырысады. Түркінің ұлы мәдениетінің болғанын, оны сыртқы күштердің қандайының да басып-жаншып тастай алмағанын, әр халықта сақталып қалған дәстүрлердің басын құрап, рухани дүниеміздің алтын сынықтарын жинап, қайта құрастырсақ, әлемдегі орнымыздың айрықша болатынын санаға сіңіреді. Сонда рухы биік ел жаһандануға қарсы тұра алады. Міне, осындай ұйым рухты көтеретін дәстүрлі өнерді дамыту үшін бар мүмкіндікті қарастырады. Ұйымның бұл бағыттағы ізденістері әзірге жеміссіз емес. Соңғы жылдарда мәдениет саласында жүргізілген зерттеулер әлеуметтік идеалдардың тоқырауынан кейін этностық деңгейдегі мәдениеттерді топтастыру үрдісі күшейе түскенін аңғартады. Халықтардың рухани бастау негіздері, ілкі мәдениеттері, басынан кешкен тағдыр-талайының ұқсастығы олардың қарым-қатынастарын берік орнықтыруына негіз бола алады. Ұйым жұмысын жүргізу барысында есте ұсталатын қағиданың бірі осы. Бұл орайда туысқан түркі тілдес халықтар мәдени байланыстар арқылы рухани қатынас дәстүрін қайта жанғыртуға талпыныс танытып отыр.

Ерте ортағасырлар жалпы аймақтық мәдениет тарихындағы соның ішінде түркі халықтары мәдениеті шеңберіндегі Орталық Азия өнері тарихындағы ерекше бір дәуір болып есептеледі. Бұл өркениетті жаратқан ежелгі түрік мемлекеттері халқының дүниеге көзқарасы ең алдымен сәулетінде анық көрінеді. Түрік мәдениеті тұтас бір дүние ретінде, оның негізгі құндылығы көшпенділер мәдениеті мен отырықшы елдер өркениетіне негізделіп, олардың бір біріне ықпал, әрекеті ажырамас жағдай ретінде қаралады. Ежелгі түрік елдері сәулетінің генезисін үйрену, қазіргі замандағы бүкіл түрік әлемін жақындастыру идеясы төңірегінде өзекті мәселе екендігі айқын. Сондықтан ежелгі дәуірде және орта ғасырлардағы Орталық Азия түрік халықтарының өнерінің тарихы қалпына келтіру және олардың көркемдік кеңістігін құрастыру принциптері мен тәсілдерін талдау, ғылыми ізденістің негізгі мақсаты болды. Тарихи-мәдени тұрғыдан талдау түрік халқының этномәдениеті мен дүниетану көзқарасына бейімделген әр түрлі діни жүйелердің өзара әрекеті қосылған көп компонентті жағдай екендігін анықтады. Орта ғасырдағы сәулеттік тақырыптар және кескіндер негізінен қола және алғашқы темір дәуірінде анықталған. Сол кезде қала құрылысы мәдениетінің негізі қалыптасып, түрік мемлекеттері кезінде гүлдену дәрежесіне жеткен. Сонымен бірге қала құрылысы іс жүзінде барлық Орталық Азия көшпенділері мәдениетіне тән екендігі анық көрініп тұр. Өнер туындылары ішіндегі ең ғажайыптарының композициялық құрамын талдау олардағы баяғы қола дәуірінде орын алған түрік-парсы симбиозының (қосындысының) қатты дамығандығын көрсетеді. Бірақ Орталық Азия мәдениетінде алғашқы орта ғасырлар кезінде өнердің доминант ролі идеясын қайта қарау қажет, себебі бұл кезде түрік өнері қалыптасты және нығайды. Бұл көзқарас түрік өнері жәдігерлерін зерттеу нәтижесінде олардың кеңістік құрылымында өзіндік ерекшеліктері түрік халықтарына ғана тән дәстүрлер және дүниетанымы негізінде

калыптасқаны анықталды. Түріктілдік халықтардың өнерін зерттеу нәтижесінде олардың жалпы адамзат өнеріне, мәдениетінің дамуына үлкен үлес қосқандығы сөзсіз [4].

Біздің мақсатымыз — түркі халықтарының тарихын дүние жүзі тарихының құрамдас бөлігі, біртұтас үдеріс ретінде өзара іс-әрекеттеріміз мысалында қарастыру. Студенттердің, болашақ өнер саласы мамандардың түрік әлемінің тарихына шынайы көзқарастарын қалыптастыру, соның ішінде түрік халықтарының бір бөлігі ретінде қазақтардың, Қазақстанның мәдениеті мен өнер тарихына ерекше көңіл бөлу; түркі тілдес халықтар тарихының даму барысын игеру; көтеріліп отырған мәселе арқылы негізгі ғылыми әдебиеттерді меңгеруге көмектесу; студенттерге түркі тілдес халықтардың түбі бір екендігін түсіндіру; көне және ортағасырдағы түріктердің мемлекеттілігі мәселесін және олардың өзара мәдени байланыстарын өнер құралдары арқылы ашып көрсету; түркі халықтарының жаңа және қазіргі замандағы тарихының, мәдениетінің және өнерінің өзекті мәселелерін ашып көрсету [5].

Мәдениет — бүкіл адамзаттың тарихында жасалған материалдық және рухани байлықтың жиынтығы. Өткен мәдениетіміздің жаңа мәдениетке ауысуы қоғам тарихының заңды, мәдениетті жаңаша түрленуі болып саналады. Өйткені мәдениет пен өнер сананың, білім мен тәрбиенің, қоғамның жаңашыл даму кезеңіндегі дәрежесін көрсетеді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Karoğlu A. Folklorik Unsurların Resme Yansıması ve Yaşatılması Bağlamında Bazı Düşünceler / Some Thoughts on the Reflections of Folkloric Elements in Painting and Cherishing Them.” MİLLÎ FOLKLOR- Üç Aylık Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi, Cilt 13, Sayı 104. — 2014. — S. 99–110.
- 2 Karoğlu A. Anadolu Selçuklu Süslemelerinin Kaynakları ve Çağdaş Sanat İlişkisi Üzerine Bir Deneme, Selçuklu Semineri, Antalya, 1996.
- 3 Глаудинова М.Б. Түрік қағанаттықтары құтты сәулетінің генезисі: сәулет өнері ғыл. д-ры дис. ... автореф. — Алматы, 2010. — 32 б.
- 4 Аманжолова К. Түркі халықтарының тарихы. — 2002. — № 2. — 11,12-б.
- 5 Бодиков С.Ж. Қазақстан кәсіпқой бейнелеу өнерінің тарихы: оқу құралы. — Қарағанды: Орман, 2008. — 156 б.

А.Кароглы, С.Ж.Бодиков

Осмысление сближения национальных традиций в изобразительном искусстве и художественном образовании

В статье рассмотрены проблемы национальных традиций при изучении дисциплины в высших учебных заведениях по истории изобразительного искусства. Освещены вопросы формирования творческих качеств студентов вузов тюркоязычных государств. Выявлены теоретические основы совершенствования творческой деятельности будущих специалистов и систематизировано содержание обучения в процессе высшего образования. Проанализирована эффективность модели совершенствования творческой деятельности будущих специалистов и обоснованы критерии, показатели и уровни взаимосвязи вузов разных стран. Выявлены педагогические условия повышения эффективности развития творческого потенциала будущих специалистов в системе высшего образования.

A.Karoğlu, S.Zh.Bodikov

Understanding the convergence of national traditions in the fine arts and art education

In article problems of national traditions when studying discipline in higher educational institutions on stories of the fine arts are considered. Questions of formation of creative qualities of students of higher education institutions of the Turkic-speaking states are considered. Identified theoretical basics of improving creative activity of future Professionals and systematized contents of education in process of high education. Analyzed effectiveness of the improving model in creative activity of future specialists and based criterial, datas and levels of interconnection of universities. Identified pedagogical circumstances of conditions enhance development creative potential of future professionals in high education.

References

- 1 Karoğlu. A. *Folklorik Unsurların Resme Yansıması ve Yaşatılması Bağlamında Bazı Düşünceler* / Some Thoughts on the Reflections of Folkloric Elements in Painting and Cherishing Them. MİLLÎ FOLKLOR- Üç Aylık Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi, Cilt 13, Sayı 104, ISSN 1300-3984 Hakemli Dergi, 2014, s. 99–110.
- 2 Karoğlu A. *Anadolu Selçuklu Süslemelerinin Kaynakları ve Çağdaş Sanat İlişkisi Üzerine Bir Deneme*, Selçuklu Semineri, Antalya, 1996.
- 3 Glaudinova M.B. *Congratulations Turkish qağanattıqtarı architecture genesis: architecture for the degree of Doctor of Diss.* Abstract, Almaty, 2010, 32 p.
- 4 Amanzholova K. *The history of the Turkic peoples*, 2002, 2, p. 11,12.
- 5 Bodikov S.Zh. Professional fine arts history: manual, Karaganda: Orman, 2008, 156 p.

Г.Қ.Белгібаева, С.А.Кеңесбекова, М.Н.Нусипова, А.Базар

*Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
(E-mail: gilchi09@mail.ru)*

Мұғалімнің психологиялық саулығы және оның оқу процесіне әсері

Авторлар психологиялық саулық мәселесін ғылыми тұрғыда қарастыра келіп, мектеп мұғалімдері өздерінің психикалық күйі мен психологиялық жағдайына мән беріп жүруі педагогикалық үдерісті педагогикалық талапқа сай жүргізудің бірден бір шарты деп қарастырады. Мақала жазу барысында «денсаулық», «психологиялық саулық», «психикалық саулық» ұғымдарының ара жігін ашып көрсетеді. Психологиялық саулық мәселесін зерттеген ғалымдардың еңбектерін негізге ала отырып, тұлғаның психологиялық саулығын сипаттайтын белгілерге тоқталады. Сондай-ақ психологиялық саулық түсінігін биологиялық, психологиялық және әлеуметтік дамудың бірлігі ретінде қарастырады. Мұғалімнің психологиялық саулығын бұзатын факторлар кәсіби жойылу, кәсіби деструкция деп қарастырып, талдап көрсетті. Мектеп мұғалімдерінің психологиялық саулығын сақтау шараларын жүйелеп ұсынды. Сондай-ақ психологиялық саулықты сақтаудың бірден бір жолы «өзіндік сана» деген қорытындыға келді.

Кілт сөздер: мектеп, мұғалім, денсаулық, психикалық саулық, психологиялық саулық, психологиялық қысым, кәсіби деструкция, психологиялық қорғаныс, кәсіби жойылу, өзіндік сана.

Мектеп мұғалімдерінің психологиялық саулығы мәселесі бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі болып отыр. Медициналық психология оқыту процесі психологиялық саулыққа нұқсан келтіретін қауіпті іс-әрекет деп көрсетеді. Мектеп мұғалімдеріне қойылатын талаптың, олардың кәсіби іс-әрекетінен күтілетін нәтиже мазмұнының күрделі екендігі ешкімге құпия емес. Көп жағдайда күнделікті кәсіби қызметін атқару барысында мұғалім өзі жайлы, тіпті, сыр бермегенге дейін денсаулығы жайлы да ұмытады. «Жақсы» мұғалім үшін шәкірттің оқу жетістігі, шығармашылық табысы бірінші кезекке шығады. Алайда күнделікті стрессогенді факторлар мұғалімнің дене және психологиялық саулығына кері әсерін тигізбей қоймайды. Көзге көріне бермейтін, бірақ адамның алдына қойған мақсатына, көздеген мүддесіне жетуге кері әсерін тигізетін «психологиялық саулық» түсінігіне кеңінен тоқталып көрейік.

Денсаулық — зор байлық. Ессіз білмес естінің қасиетін, сау білмейді аурудың қасіретін. Жаны саудың — тәні сау. Ата-бабамыз осы мақалдар арқылы өз ұрпақтарына денсаулықтың қадірін білуді меңзейді. Ықылым заманнан күні бүгінге дейін денсаулық сақтау мәселесі күн тәртібінен түспейтін өзекті мәселелердің бірі болып келе жатыр. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев халыққа әр жылдағы Жолдауларында экономикалық-әлеуметтік биіктерге көтерілу үшін рухани байлықтың, денсаулықтың қажеттігін атап көрсетті. Елбасының «Қазақстан — 2030 Стратегиясы» — ел дамуының 2030 жылға дейінгі кезеңге арналған стратегиялық бағдарламасының «Қазақстандықтардың денсаулығы, білім алуы және игілігі» бағытында сырқаттардың алдын алу және салауатты тұрмыс салтына ынталандыру, азаматтарды салауатты тұрмыс салтын ұстауға, дұрыс тамақтану, гигиена мен тазалық ережелерін сақтауға баулу, нашақорлық пен наша бизнесіне қарсы күресу, маскүнемдік пен темекі шегуді қысқарту, ана мен баланың денсаулығын сақтау мәселелері көтерілген. Гүлденген экономиканы дені сау, саналы азаматтар жасайды. Сондықтан Жолдаудағы салауатты өмір салтын қалыптастыру, оны насихаттау шараларын белсендірек жүргізгеніміз абзал. Әсіресе жас ұрпақтың бойына тазалық пен сергектікті орнықтыру — біздің міндетіміз.

Денсаулықтың мықты болуы көбіне адамның өзіне байланысты. Қаншама адам зардап шегіп, әр түрлі ауруға шалдығып жүр. Олар қазіргі кезде жаңбырдан кейінгі саңырауқұлақтардай қаптап кеткен емші-экстрасенстарға алданып, ауыруларын әбден асқындырып алып, емханалар мен дәрігерлердің бірінен екіншісіне жүгіріп, әуре-сарсаңға түсуде. Өз денсаулығын өздері бұзып жүрген осындай адамдарды көргенде, шарасыз жағдайларына жүрегіңіз сыздап, қапаланып қаласыз. Ойлап қарасаныз, денсаулық — адам баласына табиғат сыйлаған ең басты байлық. Сау кезімізде сол теңдесі жоқ табиғат сыйының бағасы мен қадірін білмейтініміз өкінішті-ақ. Денсаулықты оп-оңай жоғалтып алуға болады, оны қайта қалпына келтіріп түзету өте қиын.

Денсаулық дегеніміз — адамның басқаларға, табиғатқа, өзіне мейірімді қатынасы, оның әлеуметтік және дене үйлесімділігі.

Психикалық саулық — өнімді іс-әрекет нәтиже болып саналатын психикалық функциялардың табысты орындалуы, басқа адамдармен қарым-қатынас орнату және өзгерістерге бейімделе алу қабілеті, жайсыздықтарды жеңе алу.

Психологиялық саулық — психикалық саулықтың психологиялық аспектілері: өмір бойы үздіксіз даму мүмкіндігіне байланысты адамның жас ерекшелігі, әлеуметтік, мәдени рольдерін адекватты орындау шарты.

Психологиялық дені сау адам шығармашыл, жарқын, көңілді, ашық, өзін және қоршаған әлемді ақыл-парасатымен ғана емес, сонымен қатар сезімдер мен интуициясы арқылы да танушы адам. Ол өзін толығымен қабылдайды және оны қоршаған адамдардың құндылығы мен бірегейлігін толық мойындайды. Психологиялық саулық жеке адам мен қоғам сұраныстарының арасында үйлесімділікті қамтамасыз ететін, тұлғаның өзінің өмірлік міндеттерін орындауға бағдарлануының алғышарты болып табылатын, адамның психикалық қасиеттерінің динамикалық жиынтығын білдіреді [1].

Денсаулық дене, психикалық, рухани және әлеуметтік болып бөлінеді. Деннің саулығы дегеніміз — адам ағзасында қызметтердің өздігінен реттелуі, функциялық үрдістердің келісімді өтуі, сыртқы орта әсерлеріне бейімделу қасиеттерінің жоғары дәрежелі жағдайда болуы. Психикалық саулық ауруды болдырмау, қайтсе де одан арылу «адам өмірінің мақсаты» болуын болжайды. Әлеуметтік саулық — адамның әлеуметтік белсенділігінің, яғни, жеке адамның айналадағы өмірмен біте қайнау дәрежесі.

Денсаулық, қалып (норма) деген ұғымдар бір-біріне ұқсас. Қалып — дені сау адам баласының бәріне бірдей тұрақты мақсат ететін үлгі болатындай денсаулықтың көрсеткіштері. Денсаулық жағдайын бағалау үшін жасқа байланысты жеке адамдардың қалып көрсеткіштері пайдаланылады. Жасқа байланысты қалып көрсеткішін анықтау үшін белгілі көрсеткіштің әрбір жастағы адам топтарының орташа көрсеткіші есептеліп шығарылады. Әрбір топта табылған орташа көрсеткішті қалып стандарт етіп алады. Бірақ та бір топқа кірген адамдардың көрсеткіштерінің бір-бірінен айырмашылығы әжептеуір болуы мүмкін. Өйткені олардың жыныстық, кәсіптік, тұрған жерінің, өмір салтының т.б. айырмашылықтары болады. Орташа көрсеткіштерді анықтағанда, айтылған айырмашылықтарды да еске алған жөн. Осыған орай «қалып» деген ұғым «денсаулық» деген ұғым тәрізді әр адамның жеке басына ғана тән көрсеткіштері болмақ. Денсаулықтың белгілеріне демографиялық көрсеткіштерді, аурушандықты, дене бітімінің дамуын жатқызады. Халықтың денсаулығына берілген осы белгілердің ішінде, әсіресе демографиялық көрсеткіштер (туып-көбею, өлім, ғұмыр жастың орташа ұзақтығы) ерекше күдік туғызады. Кейбір елдерде туып-көбеюді жасанды түрде азайту денсаулықтың көрсеткіштерінің жоғары болуына сәйкес келеді.

А.В. Шувалов психологиялық саулық мәселесінің теориялық талдамасын ұсынды. Автордың айтуынша, денсаулық мәселесі адам өмірінің іргелі аспектілерімен байланысты қарастырудың тек оңтайлы-прагматикалық емес, дүниетанымдық деңгейіне де ие. Сонымен қатар автор бұл ұғымның бір мағыналы еместігін және синкреттігін айрықша баса көрсетеді. Денсаулық мәселесіне арналған арнайы еңбектерді жалпылай келе, автор бірқатар қағидаларды бөліп көрсетеді:

1. Денсаулық — ол идеалға жақын жағдай, әдеттегідей адам денсаулығы өмір бойы мінсіз бола бермейді.

2. Денсаулық — ол адами шынайылықтың түрлерін көрсететін күрделі, көпқырлы феномен. Сәйкесінше, адамның соматикалық, психикалық және тұлғалық денсаулығы бағалануы ықтимал.

3. Денсаулық — ол тұлғаның өзін-өзі анықтауын, қалыптасуын, психикалық ортасының дамуы мен қызметін, ағза жұмысының және физиологиялық құрылымдардың жетілуі мен дамуынан тұратын, бір уақытта қатар жүретін жағдай мен күрделі динамикалық үрдіс.

4. «Денсаулық» категориясы бұрыннан даралық полюсымен өзара байланысады: денсаулық жағдайы дербестендірілген және әрбір нақты жағдайда арнайы сендіруді болжайды.

5. Өмірдің белгілі бір жағдайдайларында (экологиялық және климаттық ерекшеліктер, тамақтану сапасы, еңбектену мен демалудың тәртібі, әлеуметтік-мәдени ықпалдар және т.б.) адамның денсаулығы жақсаруы мүмкін. Бір адам үшін жағымды болған жағдай басқасына ауыр болуы ықтимал. Сонымен қатар денсаулықтың жан-жақты ахуалын анықтау «денсаулық саясатының» ұстанымдарын тұжырымдауға мүмкіндік береді.

6. Денсаулық — медициналық тар ұғым емес, ол мәдени-тарихи түсінік. әр заманда әр түрлі мәдениеттерде денсаулық пен сырқаттың арасындағы шек әр түрлі анықталған.

7. Адам денсаулығының ахуалын анықтау үшін, бір жағынан, жайлылықтың, тұтастықтың, жетілгендіктің эталондық негізі мен тұрақты үлгісі қажет, екінші жағынан — сырқаттың пайда болуының және ағымының заңдылықтарын сипаттау қажет.

8. Денсаулық пен сырқат диалектикалық, өзара толықтырушы ұғымдар санына жатады. Оларды зерттеу адам табиғаты мен мәнін ұғынумен байланысты.

9. Денсаулық адам өміріндегі басты құндылықтардың бірі болып табылады [2].

Психикалық саулық мәселесін көптеген ғалым-философтар (В.Е. Давидович, В.М. Розин, И.Н. Смирнов, К.С.Хруцкий және тағы басқалар), валеологтар (Р.И. Айзман, Г.Л. Апанасенко, И.Н. Гурвич, В.П. Куликов және тағы басқалар), психологтар (А.А. Ананьев, И.В. Дубровина, И.В. Ежов, А. Маслоу, Ю.И. Мельник, К. Роджерс, В. Франкл және тағы басқалар) зерттеулерлерінде қарастырған. Қазіргі психологиялық әдебиеттерге талдау жасағанда көптеген зерттеушілер денсаулықтың психологиялық аспектілерін «психикалық денсаулық» (Л.М. Митина), «рухани денсаулық» (Ю.А. Кореляков), «жанның саулығы» (О.И. Даниленко) деп атаған [3].

В.Н.Ананьев «Денсаулық психологиясы» атты монографиясында тұлғаның психологиялық саулығының белгілері: соматикалық денсаулық (көздің жақсы көруі, қимыл-қозғалыс аппаратының, ас қорыту мүшелерінің дұрыс қызмет атқаруы), өзін-өзі бақылаудың дамуы, адам өмірінде кездесетін түрлі жағдаяттарда өзін адекватты ұстау, мақсат пен ақиқаттың арасын айыра білу және өз іс-әрекетін жүйелі алу іскерлігі, әлеуметтік норма шеңберінен шықпау дағдысы деп атап көрсетті [4].

Заманауи психологиялық әдебиеттерге талдау жасау жеке тұлғаның психологиялық саулығын сипаттайтын төмендегідей белгілерді атап көрсетуге көмектесті:

1. Адамның өзін-өзі, әлемді, өзінің әлеммен байланысын саналы түрде ұғынуы.

2. Процесте болуы, процесте қарым-қатынасқа түсуі, уайымдауы.

3. Өмірінде кездесетін белгілі бір жағдаяттарда одан шығудың тиімді жолдарын таба алатын қабілетінің болуы.

4. Өзін-өзі көрсетіп қана қоймай, өзге адамдарды тыңдай білуі, сонымен қатар өзге адамдармен шығармашылық бірлестікте жұмыс істей алу қабілетінің болуы.

5. Қарым-қатынасқа түсушілердің жеке қабілеттерін көрсетуге мүмкіндік беретін диалогқа түсе алу және оны ұйымдастыра алу қабілеті.

6. Өзінің жеке қызығушылықтарын есепке алатын, өзімен-өзі болу салты бар еркіндік сезімі.

7. «Мен жасай аламын» деген сенімнің болуы.

8. Әлеуметтік сезім және әлеуметтік қызығушылық, яғни, айналасындағы адамдардың қызығушылықтарымен, қабілеттерімен үнемі санасып отыру.

9. Тұрақтылық, табандылық қасиеті, яғни өмірге оптимистік көзқараспен қарау.

Психологиялық саулық түсінігін биологиялық, психологиялық және әлеуметтік дамудың бірлігі ретінде қарастырамыз. Сонымен қатар психологиялық саулықты адам өмірінің биологиялық, әлеуметтік, экзистенциалды деңгейлеріндегі табандылық, бейімделу қызметтері деп көрсетуге болады.

Өмір сүрудің биологиялық кезеңіндегі психологиялық саулық адамның биологиялық қажеттіліктерге, дене дамуына белсенді, саналы түрде жауапкершілікпен қарауынан көрінеді. Мұндай адам өзінің сыртқы келбетіне, дене сымбатына көңіл бөліп қана қоймайды, сонымен қатар ым-ишарасына, қимыл-қозғалысына да мән береді. Психологиялық тұрғыда сау адам өзіне деген қарым-қатынасын зерттейді, жақсы біледі. Жалпы алғанда өмірдің сүрудің биологиялық деңгейіндегі саулық сыртқы факторлардың кері әсеріне қарамастан, ішкі ағзалар қызметінің динамикалық тепе-теңдікті сақтауынан көрінеді.

Өмір сүрудің әлеуметтік деңгейіндегі психологиялық саулық адам қоғамның бір бөлшегі ретінде көрінетін әлеуметтік қарым-қатынастардың жүйелілігінен көрінеді. Бұл кезеңде психологиялық тұрғыда сау адам үшін моральдық норма, құнды бағдарлармен, адамгершілікпен сипатталатын әлеуметтік қарым-қатынас жасаудың маңызы артады. Әлеуметтік саулық әлеуметтік бейімделу деңгейінен, адамның сыртқы әсерлерге адекватты реакциясынан, әлеуметтік шындықты адекватты қабылдауынан, қоршаған ортаға деген қызығушылығынан, қоғамға пайдалы келтіретін іспен айналысуынан, жауапкершілік сезімінен, мәдениеттілігінен көрінеді.

Әлеуметтік психологиялық саулық адамның кәсіби қызметін атқаруынан да көрінеді. Психологиялық саулық кәсіби іс-әрекетін таңдау, серіктестікке ұмтылу, еңбек тәртібін сақтау құлшынысынан көрінеді. Бұл кезеңде өмір мәні сенімді қарым-қатынас, жауапкершілік болып саналады. Өмір сүрудің әлеуметтік деңгейіндегі психологиялық саулық адамның қоғаммен үндесуінен көрінеді. Қоғаммен үндесу процесінде адам өзінің әлеуметтік қажеттіліктерімен санасады. Осы кезеңде өзін-өзі дамыту, өзін-өзі басқару қалыптасады, қабілеттері мен рухани күші оянады.

Өмір сүрудің экзистенциалды кезеңіндегі психологиялық саулық адамның өзінің рухани күшіне, ішкі тәжірибесіне сүйенуімен сипатталады. Бұл кезеңдегі психологиялық саулықтың көрсеткіштеріне өмір мәнін түсіну, идеал мен шындық арасындағы күрес жатады. Адам өмір мен өлім, еркіндік пен жауапкершілік, мән мен мағынасыздық, жалғыздық пен махаббат, ар мен заң сияқты ұғымдардың мәнін түсінеді, ең бастысы, адамның өзін-өзі тану процесі белсенді бола түседі. Экзистенциалды дихотомия, бір жағынан, қорқыныш, үреймен байланысты ішкі терең өзіндік қақтығыстың болуымен, екінші жағынан, сол қақтығыстардың оң шешімін табуымен сипатталады.

Мықты денсаулық адам өмірінің жарқын бейнесі болып табылады, денсаулықты сақтау адамның өзіне деген қарым-қатынасына байланысты болмақ. Адамдардың барлығы дерлік денсаулықты қалпына келтіруден гөрі, ауырмай жүрудің жолын қарастырған жеңіл екенін біледі. Бірақ күнделікті тіршілікке, тұрмыстық жағдайларға байланысты үнемі денсаулыққа қажетті деңгейде көңіл бөлуге мүмкіндік бола бермейді. Денсаулық туралы әңгіме өрбігенде ішкі органдардың қызметі, сыртқы көрінісіміз жайлы ойлай жөнелеміз. Психологиялық саулығымыз, психикалық процестеріміздің даму жағдайы жөнінде ойлай қоймаймыз. Десек те, денсаулық пен психологиялық саулықтың арасында тығыз байланыс бар екенін білеміз, бірақ ескере бермейміз.

Адам өз денсаулығына қажетті деңгейде көңіл бөлетін болса, психологиялық жағдайы да тұрақтанып, саулығы артады, өзіне көңіл толмаушылығы азаяды, тез шаршауының себебін анықтайды және т.б. Адамның психологиялық саулығына адамның мінез-құлық бітістері ғана әсер етпейді, әлеуметтік-экономикалық, экологиялық факторлар да ықпал етеді. Бұны психологтар: «Адамның психологиялық саулығы көңіл-күйдің тұрақты болуымен шектелмейді, адамның қоршаған ортамен, қоғаммен үйлесімді қарым-қатынасы негізінде сақталмақ», — деп көрсетеді. Мойнына үлкен жауапкершілік алу, белгілі бір маңызды сұрақтар бойынша шешім қабылдау, тәуекелге бел буу, ертеңгі күнге деген сенімнің болмауы және т.б. осындай ойлар адамның күнделікті өмір сүру жағдайын өзгертіп отырады. Осы факторларға қызметте туындайтын келіспеушіліктерді, отбасылық қиындықтарды, қызғаныш, ажырасу, жақын адамдардың сәтсіздігі үшін уайым кешуді, отбасы мүшелерінің қайтыс болуы, ата-ана мен балалар арасында болатын жанжалдарды, тұрмыстық мәселелерді қоссақ, психологиялық саулыққа нұсқан келтіретін толық жиынтыққа ие боламыз. Психологиялық күйзеліске ұшыраған жағдайда уақыт оздырмай мәселені шешпесек, онда стресс созылмалы түрге — депрессияға ұласып кетуі мүмкін. Ал, бұл өз кезегінде психосоматикалық ауруларға (жүрек ауруына, ас қорыту мүшелерінің қызметінің бұзылуына және т.б.) шалдықтырады. Денсаулыққа нұсқан келу көп жағдайда адамның өзінің ішкі рухани конфликтісін мойындамаудан, өзін-өзі басқара алмауынан туындайды. Мұндай психологиялық толқуларды жеңу үшін «адамдар арасында өмір сүру» іскерлігін дамытуы, яғни отбасы мүшелері мен басқа да қарым-қатынасқа түсетін әлеуметтік орта адамдарының бәрімен бірдей жағымды психологиялық қарым-қатынаста болуға, жағымсыз психологиялық күйден жылдам арылуға, өз эмоциясын басқара алуға, назарын әдемі заттарға аударуға тырысу қажет. Психологиялық саулықтың бұзылуы жүйкеге күш түсіретін психологиялық қысымдар мен күштердің салдарынан болады. Жүйке жүйесінің және темпераменттің түрлі түрлерінің өкілдерінде бұл жағдай әр түрлі өтеді. Холерик, флегматик, сангвиниктер стресске төтеп бере алады, ал меланхоликтерде ауыр жағдайда өтеді. Десек те, ұзақ уақыт психологиялық-эмоциялық қысым көрген адамның психологиялық тұрақтылық деңгейі кемиді, жүйке жүйесі қызметінің әлсіреуіне алып келеді. Сондықтан әр адам стресске тұрақты болу қабілетін дамытуы, ішкі тұрақтылығын сақтауы керек. Ал бұл үшін қандай әдіс-тәсілдер қолданатынын әр адам өзі таңдайды. Бастысы, жан қалауымен өмір сүріп, сүйікті ісімен айналысуға тырысуы қажет.

Мұғалімнің психологиялық саулығы мәселесін қарастырғанда алдыңғы қатарға мотивация, одан кейін оқу деңгейі, жеке тұлғаның бағыттылығы, уақыт тұрады. Егер адам өз мамандығын кездейсоқ таңдамай, саналы түрде келсе және педагогикалық іс-әрекет оның алдыңғы қатардағы іс-әрекетіне айналса, онда оның кәсіби тәжірибесінің қалыптасуы кәсіби өзін-өзі дамыту түрінде жүзеге асады. Білім берудің қандай ең жетілген, дамыған жүйесі де мамандарды еш қиындықсыз, қайшылықсыз дамыта алмайды. Сондықтан мұғалімнің еңбек жолындағы алғашқы жылдар таңдаудың дұрыстығын тексеріп, жас маманның кәсіби шеберлігін шындай бастауға арналады. Өз еркімен педагогикалық іс-әрекетке араласуының алғашқы кезеңінде жас маман теориялық білімін әр түрлі жағдайларда қалай пайдалануды білмесе, өзінің сәтсіздіктерінің себептерін де түсіне алмайды. Бұған қоса оның бұл әдістерді пайдаланудан бас тартуы да және тәжірибелі мамандардан үйренуі де мүмкін.

Мұғалімнің психологиялық саулығына қатысты сұрақ соңғы он жылдың көлемінде көтеріліп жүр. Мұғалім мамандығы адамнан ұзақ уақыт бойы жоғары эмоционалдық қысымда жүруін талап

етеді. Психологиялық қысым жағдаяттың тез өзгеруі барысында, бейімделу механизмдерінің жылдамдығында, шыдамдылық танытуда көрінеді. Мұғалім еңбегі когнитивті күрделі сипатқа ие, жоғары интеллектуалдық белсенділікті, мақсат қоя алуды және сол мақсатқа жетуге бағытталған ұйымдастырушылық әрекеттерін атқара алуды талап етеді. Әрине, мұғалім еңбегіндегі психологиялық қысым оның психологиялық саулығына әсер етпей қоймайды. Бұл мәселені Р.М. Хусаинова зерттеді. Ол мұғалімнің психологиялық саулығын жас пен еңбек өтілімен байланыстырды. Ол: «Мұғалімнің жасы мен педагогикалық өтілімі психологияға, әлеуметтік жағдайға және денсаулыққа әсер ететін маңызды факторлар. Педагогикалық іс-әрекетін жаңа бастаған жас мамандарға әсіресе қиын. Мектепте жұмысын жаңа бастаған мұғалімнің кәсіби өзіндік бағасы төмендейді, қобалжу деңгейі көтеріледі», — деп көрсетті [5]. Одан әрі нейротизм деңгейі көтеріледі, яғни принципсіздік, өзін қысымға алу, өзін жақсы сезінбеу сезімдері дамиды. Психологиялық көмек көрсету жұмыс өтілімі жеті жылға дейінгі мұғалімдерге аса қажет. Сондай-ақ жұмыс өтілімі 16 жыл мен 24 жыл аралығындағы мұғалімдермен өзін-өзі сақтау, психологиялық саулығын қалпына келтіру тұрғысынан жүргізілетін психологиялық жұмыстардың маңызы зор.

Мұғалімнің өз мамандығын меңгерудегі қиындықтары, кәсібиленуінің дамуы оның дене және психологиялық саулығының төмендеу себептері болып саналады. Кәсіби бейімделу қиындықтарының соңы түрлі жағдайларға ұласады. Көп жағдайда мұғалімнің өзіне, балаларға, мемлекетке шығын әкеледі. Кәсіби міндеттерді жүзеге асыра алмаған мұғалім стреске ұшырайды, денсаулығы нашарлайды. Кәсіби міндеттерді шешудегі кездесетін қиындықтар оқушыларға да кері әсерін тигізеді. Оқу материалын меңгермеген оқушылар репетитор көмегіне жүгінеді, сыныпта сабақ барысында жағымсыз эмоцияны бастарынан кешіреді. А.А. Реанның эксперименталды зерттеуінде мұғалім өз іс-әрекетінде қаншалықты қиындықты басынан кешірсе, соншалықты деңгейде оқушының жауапкершілігі төмендейтіні бақыланған [6]. Мұны мұғалімнің психологиялық қорғанысы деп интерпретация жасауға болады. Мұғалім өзінің қиындығының себебін оқушылардан іздейді. Сөздік қорында «қиын балалар», «жауапсыз тұлғалар» және т.б. сөздер пайда болады. Көп жағдайда мұндай мәселенің шиеленісуі жұмыстан шығуға әкеледі.

Мұғалімнің кәсіби іс-әрекетіне көңілі толмауы эмоционалдық күйінің бұзылу көзі болып табылады. Мұғалімнің психологиялық саулығын бұзатын факторлардың бірі — кәсіби жойылу. Осы мәселені зерттеген Н.Е.Водопьянова кәсіби жойылуға жақын адамдар іс-әрекеті төмендегідей белгілермен ерекшеленетінін көрсетті:

- жұмыс күні өзге тұлғалармен қарым-қатынас жасаумен өту;
- мазмұны жағынан әр түрлі іскерлік қарым-қатынастардың көп болуы;
- қарым-қатынас нәтижесіне жауапкершілікпен қарау;
- қарым-қатынас жасауда әріптестеріне белгілі жағдайда тәуелді болуы;
- өзге адамдардың дербес ерекшеліктерін түсінуге деген қажеттіліктің болуы;
- мәселені шешу кезінде формалды емес қарым-қатынас жасауда жекеленген тұлғаларға тәуелді болуы;
- сенімсіздік тудыратын конфликтілі қарым-қатынастардың жиі орын алуы [7].

Жойылу синдромы негативті психологиялық уайым деп айтуға болады. Жойылу кәсіби қарым-қатынас жасау барысындағы стрестің ұзақ уақытқа созылуына қарсы реакция болып табылады. Кәсіби жойылу көп жағдайда жалпы білім беретін мектеп мұғалімдерінде жиі кездеседі.

Мұғалімнің психологиялық саулығын бұзатын тағы бір себеп жеке тұлғалық кәсіби деструкция болып табылады. Кәсіби деструкция — кәсіби қызметте жеке тұлғаның қалыптасқан психологиялық құрылымының бұзылуы. Кез келген кәсіби іс-әрекет жеке тұлғадан әр түрлі сапалар мен қабілетті талап етпейді. Кәсіби іс-әрекеттің жемісті болуы кәсіби маңызды сапалардың болуымен анықталады. Кәсіби іс-әрекетті ұзақ жылдар бойы атқару жеке тұлғаның үнемі үздіксіз кәсіби дамуынан және өзін-өзі дамытуынан тұрмайды. Белгілі бір жағдайларға, кезеңдерге байланысты тұрақтылық кезеңі орын алып тұрады. Деформацияға әсер ететін факторлар кәсіби стереотип және психологиялық қорғаныстың түрлі формасында көрінеді [8].

Әр мұғалім өзінің психологиялық саулығына үнемі көңіл бөліп жүруі керек. Денсаулықты сақтау үшін қандай күш жұмсалса, психологиялық саулықты сақтау үшін де дәл солай тырысу қажет.

Мектеп мұғалімдерінің психологиялық саулығын сақтау шараларын төмендегідей жүйеледік:

1. *Дұрыс тамақтану.* Дұрыс тамақтану дене дамуына және психологиялық дамуға әсер ететін фактор. Тұз, қант, пияз, газдалған сусындарды үнемі тұтыну эмоциялық қарым-қатынас жасау

барысында көңіл толмаушылықты тудырады. Көп мөлшерде ауызсу ішу, керісінше, эмоцияны басқара алуға көмектеседі.

2. *Белсенділік.* Денсаулық психологиялық саулықпен тығыз байланысты. Күнделікті жаттығу жасау жүрек, қан айналу жүйесінің қызметін жақсартып қана қоймай, көңіл-күйдің жақсаруына мүмкіндік тудырады. Күнделікті бір уақытта ұйқыға жатуға және таза ауада серуендеуге дағдыланған дұрыс.

3. *Эмоцияны басқару.* Негативті эмоцияны басқара алу іскерлігі – эмоциялық интеллект көрсеткіші. Конфликтілі жағдаяттар барысында сабыр сақтау, өз ойын дәлелді түрде ортаға сала білуге дағдыланған жөн. Бұған көмектесетін арнайы дене жаттығуларын жасау қажет.

4. *Кемшілігін білу және саналы түрде мойындау.* Мұғалім өзінің қандай жағдайда ашу шақыратынын, жағымсыз жағдайда қалатынын білуі керек. Мәселен, көпшілік алдында баяндама жасаудан жүрексінетін мұғалім болуы және осыны «мәселе» деп санап үнемі қашқақтап жүруі мүмкін.

5. *Негативті ойды позитивке айналдыру.* Мұғалім қажетсіз жағымсыз ақпараттарды қабылдамауға тырысуы керек. Күнделікті қарапайым құбылыстар мен оқиғаларға қуана білуге үйрену қажет.

6. *Атқаратын кәсіби қызметін және еңбек демалысын жоспарлай білуі.* Дұрыс жоспарлай алу мұғалімді артық қысымнан сақтайды.

7. *Қызығушылыққа көңіл бөлу.* Мұғалім өзінің жеке қызығушылығына көңіл бөлуі керек және дене және рухани қажеттіліктерді қанағаттандыруға уақыт тапқаны жөн.

Жоғарыда көрсетілген іс-әрекеттер қарапайым болып көрінгенімен, психологиялық саулықты сақтауға зор мүмкіндік тудырады. Күрделі мәселелердің туындауына қарапайым ғана әрекет түрткі болуы әбден мүмкін.

Мақаламызды қорытындылай келе, жалпы орта білім беретін мектеп мұғалімдерінің өзіндік санасын дамыту қажет деген байламға келдік. Қоғамның дамуы, ғылым мен техниканың жетістіктері қазіргі адам санасына түрліше әсер етіп жатыр. Бірде жастарды өзімшілдікке ұрындырып, енді бірде оқшаулануға әкеп соқтырып жүргені жасырын емес. Қазіргі мектеп оқушылары — жаңа заманның адамдары. Олармен жүргізілген оқыту-тәрбиелеу жұмыстарының нәтижелі болуы үшін бала жанын түсініп, оның өзіндік көзқарасымен санасуға тура келеді. Мектеп мұғалімі қазіргі заман талаптары мен заңдылықтарын саналы түрде түсініп, жақсы-жаман жақтарын айырып, балаға қажетті заманауи білім мен тәрбие бергені абзал.

Сонымен, психологиялық саулықты сақтаудың қандай мүмкіндіктері бар? Біздің ойымызша, бірден бір жолы — өзіндік сана. Өзіндік сананың негізі кәсіби «Мен»-нің түрлі қырларын түсіну болып табылады. Мұғалім өзінің қызметін қалай қабылдайды және қалай бағалайды? Көп жағдайда қызметтегі жетістіктер қызметкер іс-әрекетінің тиімділігіне және көңіл-күйіне байланысты. Кәсіби өзіндік сана кәсіби дамудың механизмі болып табылады. Білім беру процесіне қатысушылардың психологиялық саулығы толық зерттелмеген мәселе. Мектеп психологтары мұғалімнің психологиялық саулығын сипаттайтын негізгі параметрлерді анықтау үшін зерттеулер жүргізеді. Анықтап қою жеткіліксіз, мектеп психологы тарапынан мұғалімнің психологиялық саулығын сақтауға негіз болатын арнайы дәрістер, семинарлар, тренингтер жүргізілгені жөн.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Жакенова Б.Қ., Тәмпишева Қ.Б., Мақсатова Л.М. Менеджмент негіздері: оқулық. — Астана: Фолиант, 2011. — 258 б.
- 2 Шувалов А.В. Очерки психологии здоровья: мировоззренческий, научный и практический аспекты. — М.: Чистые пруды, 2009. — С. 176–183.
- 3 Психология здоровья: учебник для вузов / Под ред. С.Никифорова. — СПб.: Питер, 2006. — 607 с.
- 4 Ананьев В.Н. Рецепторные физиологические механизмы действия инертных газов // Электронный науч.-образов. вестн. «Здоровье и образование в XXI веке». — 2015. — № 4. — Т. 17. — С. 88–95.
- 5 Хусаинова Р.М. Психология человека: краткий конспект лекций. — Казань: Казан. федер. ун-т, 2014. — С. 65–78.
- 6 Психология детства: учебник / Под ред. А.А. Реана. — СПб.: Прайм-ЕВРО-ЗНАК, 2003. — С. 79–93.
- 7 Водопьянова Н.Е. Психодиагностика стресса. — СПб.: Питер, 2009. — С. 50–55.
- 8 Ахтаева Н.С. Психологическая служба в школе: учеб. пособие. — Алматы: Қазақ ун-ті баспасы, 2011. — 28–37-б.

Г.К.Бельгибаева, С.А.Кенесбекова, М.Н.Нусипова, А.Базар

Психологическое здоровье учителя и его влияние на процесс обучения

Авторами проанализированы научные подходы к проблеме психологического здоровья, обращено внимание на психическое и психологическое состояние школьных учителей как одно из условий организации педагогического процесса. В статье показаны различия между понятиями «здоровье», «психологическое здоровье» и «психическое здоровье». На основе исследований ученых, изучавших вопрос психологического благополучия, авторами описано психологическое здоровье личности. Также разъяснено понятие психологического благополучия как единство биологического, психологического и социального развития. Проанализированы факторы, отрицательно влияющие на психологическое здоровье учителя, такие как профессиональное выгорание, профессиональная деструкция. Предложено систематизировать меры по охране психологического благополучия школьных учителей. Авторами сделан вывод, что одним из путей охраны психологического здоровья является «самосознание».

G.K.Belgybaeva, S.A.Kenesbekova, M.N.Nusipova, A.Bazar

Psychological health of the teacher and its influence on the process of learning

The authors compare the scientific approaches to the problem of psychical health, pay attention to the psychical and psychological state of school teachers as one of the condition for the organization of the pedagogical process. The article shows the difference between the concepts of «health», «psychical health» and «psychological health». Based on the research of scientists who have studied the question of psychological well-being, describing the psychological health of the personality. Just show the concept of psychological well-being as a unity of biological, psychological and social development. Analyze and consider the factors adversely affecting the psychological health of teachers, such as professional burnout, professional destruction. Offer to organize measures to protect the psychological well-being of school teachers. The authors conclude that one of the ways to protect the psychological health of a « self-conscience».

References

- 1 Zhakenova B.K., Tampisheva K.B., Maksatova L.M. *Management bases*: textbook, Astana: Folio, 2011, 258 p.
- 2 Shuvalov A.V. *Essays of psychology of health*: worldview scientific and practical aspects, Moscow: Chisty prudy, 2009, p. 176–183.
- 3 *Health Psychology*: textbook for high schools, under. red. S.Nikiforov, Saint Petersburg: Peter, 2006, 607 p.
- 4 Ananiev V.N. *Electronic Research and Education Gazette «Health and Education in the XXI century»*, 2015, 4, 17, p. 88–95.
- 5 Khusainova R.M. *Psychology Rights*: a brief summary of lektsiy, Kazan: Kazan. feder. un-ty, 2014, p. 65–78.
- 6 *Psychology of Childhood*: textbook, edit. by A.A Rean, Saint-Petersburg: Prime-EURO SIGN, 2003, p. 79–93.
- 7 Vodopiyanova N.E. *Psychodiagnostics sressa*, Saint-Petersburg: Peter, 2009, p. 50–55.
- 8 Akhtaeva N.S. *Psychological service in school*: education tutorial, Almaty: Kazakh University publ., 2011, p. 28–37.

П.З.Ишанов, С.Т.Каргин, Э.С.Ибраева

*Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
(E-mail: ishanov65@mail.ru)*

Кәсіби тілдесу дағдыларын жетілдіру үрдісінде электронды оқулықты қолдану ерекшеліктері

Мақала болашақ маманның тілдік дайындығында электронды оқу құралдарын қолдану ерекшелігін зерттеуге арналған. Шетел тілі бойынша электронды оқулықты оқу кітабының жасау мен баспаға шығаруда теориялық және практикалық сұрақтарын жасауын талап ететін жаңарған түрі ретінде қарастырылды. Электронды оқу құралының білім беретін орта жасаудың негізгі жағдайлары талданды. Электронды оқу құралының білімдік ортасына талаптар бөлініп шығарылды: оны жасаудың ерекшеліктері, ағылшын тілі курсының басты білім беру концепцияларын жүзеге асыру жолында тұрған мәселелер. Авторлар ағылшын тілін оқытудың қағидаттары тақырыптық электронды оқулық жасаудың ерекшеліктері және сабақта электронды оқу тәсілдерінің қандай қызметтерінің байланысы туралы айтып өткен.

Кілт сөздер: кәсіби тілдесу дағдылары, тілдік дайындық, шетел тілін оқыту, жоо-да маман дайындығы, электрондық оқу құралы, электрондық оқулық, шетел тілі сабағы.

Педагогика ғылымында оқыту үдерісінің әдіснамалық негізі гносеология теориясы болып табылады. Гносеология теориясында танып-білудің заңдылықтары мен мүмкіндіктері, білімнің объективті шындыққа қатынасын оқиды және оның сатылары мен танып білу үдерісінің формалары, анықтық пен ақиқаттықтың шарттары мен белгілері зерттеліп отырады. Танып-білу – бұл адамның сана-сезіміндегі ақиқат дүниесінің бейнелену үдерісі. Заттар мен құбылыстардың мәнін танып-білу арқылы аңғарады. Оқу үдерісі — ең алдымен білімді меңгеру. Біздің біліміміз объективті дүниені, оның байланыстар мен заңдылықтарын бейнелеу болып табылады.

XX ғасырдың 80-жж. тұлғалық бағдар мен педагогикалық технологияларды жетілдіру (И.С.Якиманская, Т.Б.Серіков және т.б.), білім беру технологиясындағы ғылым мен практиканың алатын орны (В.В.Гузеев және т.б.), іс-әрекеттік, қарым-қатынас ерекшеліктері (А.В.Хуторской, Б.С.Гершунский, В.В.Давыдов, П.М.Эрдниев, С.В.Кульневич және т.б.) мәселелеріне көптеген ғалымдардың зерттеулері арналған. Сол сияқты компьютерлік технология мен мультимедиялық технологияларды өмірде танудың күшті құралы болып табылатындығын жоғарыда аталған бірқатар ғалымдар дәлелдеген.

Қазіргі таңда осы теорияларға сүйене отырып, білім алушылардың оқу әрекетін жаңа сипатта ұйымдастыруды және компьютерлік технология мен коммуникацияны біздің еліміздің оқу орындарының практикасына енгізуді (Интернет, мультимедиялар, электрондық сөздіктер, электрондық оқулықтар және т.б.) талап етілуде. Өйткені олардың бүгінгі күнде жоғары кәсіби білім беру мекемелерінің оқыту үдерісінде өте маңызды рөл атқаратындығы дәлелденген.

Қазіргі заманғы жоо-да оқыту және шет тілін оқыту, өзі жалпы әдіснамасы сияқты, нақты әдістер, тәсілдер, яғни, оқытудың тұжырымдамасын қайта қарастыруды талап етеді. Әлемдік қоғамдастыққа кіру, саясат, экономика, мәдениет, халықтардың араласу аяларынан туындаған түрлі үрдістер мәдениаралық тілдесім, түрлі ұлтқа жататын тілдесім қатысушыларының өзара түсінудің мәселесін анықтайды. Осылардың барлығы шет тілін оқыту әдістемесіне әсерін тигізбей қоймайды, шет тілін оқыту теориясы мен практикасында жаңа мәселелерді қойғызады.

Тілдесім құралы ретінде шет тілін оқыту мәселесі қазіргі білім беру жүйесінде маңызды рөл алады. Шет тіліне оқытудың басты мақсаты болып білім алушылардың коммуникативті құзыреттілігін дамытуға және қалыптастыру, шет тілін практикалық меңгеруге оқыту болып табылады. Сондықтан қазіргі кезеңде шет тілін оқытудың ең басты және маңызды мәселелерінің бірі оқу құралын таңдау мәселесі, атап айтқанда, оқулықтар мен оқу құралдары болып табылады.

Осы немесе басқа оқулықты немесе жалпы оқу-әдістемелік кешенін (ОӘК) таңдай отырып, оқытушы білім беру мекемесінің ерекшелігіне қарау керек, яғни, білім алушылар ерекшелігі, мекеме түрі оқытушы таңдаған ОӘК Мемлекеттік білім беру стандартына сәйкес болып, өзіміздің еліміздің және оқытылып отырған елдің білім деңгейін көрсету қажет. Оқулық теориясы саласындағы зерттеу нәтижелері шет тілі оқулығына дидактикалық және әдістемелік талаптар туралы айтуға мүмкіндік

береді. Дидактикалық жоспарда басты талаптар тобына назар аударылады, олар жетекші қызметтерге байланысты болып келеді [1]:

1. Педагогикалық үрдістің қажеттіліктеріне сәйкестік (бағдарламалық талаптарды ескеру, білімді игеру заңнамалығы, меңгеру үрдісін басқару, ОӘК-нің барлық компоненттерінің өзара әрекеттесуі).

2. Мақсаттылығы (масқатқа бағдарлық, тілді меңгеру деңгейін белгілеу, оқулық элементтерінің бүтіндігі).

3. Уәждеме (танымдық әрекетті қозғау).

Берілген сипаттамалар инвариантты деп есептеу керек, демек барлық оқулықтарға тән.

Білім беру мақсатына арналған ақпараттық ресурстар арасында үлкен қызығушылыққа электронды мультимедиялық оқулықтар және тілдік емес мамандықтағы студенттерге шет тілдік сөйлеуге оқытуда оларды қолдану мүмкіндіктер мәселесі ие.

1960–1970 жж. пайда болған бірінші компьютерлік бағдарламалар грамматикалық және лексикалық тілдік жаттығулар ғана болды. Өткен ғасырдың 70-жж. оқыту бағдарламаларының мазмұндық жағына көңіл бөле бастады. Жасанды интеллект саласында зерттеу бағдарламалар қолдануды және білім алушылардың коммуникативті іскерлігін қалыптастыру үшін қалдырылды.

Кең таралған компьютерлік бағдарламалардың ішінде келесілерді атауға болады:

1. «Ағылшын тілі 3 амалдан» бағдарламасы «Syracuse Language Systems» американдық компаниясымен жасалған. Курс ағылшын тілі тілдесіміндегі шынайы жағдаяттар мен күнделікті жиі кездесетін заттар, сөздер және ауызша аударма дағдысының негізінде ауызекі ағылшын тіліне оқыту үшін арналған. Үш деңгейлі қиындықтар: а) лексикалық ойындар, ағылшын тілі сөздерімен таныстыратын; ә) сөйлем құрастыруға көмектесетін ойындар; б) көрнекілік комикстар мен диалогпен жұмыс (www.curator.ru/e-books/e4.html).

2. «Акцентсіз профессор Хиггинс» бағдарламасы. Жасаушылар — «ИстраСофт». Толық фонетикалық, лексикалық және грамматикалық мультимедиялық анықтама-тренажер, ауызекі сөйлеуінің тыңдап-түсінуге үйрету және дұрыс грамматикалық және фонетикалық рәсімделуімен сөйлеу (www.istrasoft.ru/higgins.html).

3. «Ағылшын тілі әр күнге» мультимедиялық оқулығы. Курс сөйлеу жағдаяттары негізінде күнделікті ағылшын тіліне бағытталған. Курс 15 сабақтан тұрады, әрқайсысы ондаған орысша эквиваленттері мен лексика-грамматикалық комментарийлерімен дыбысталған ағылшын фразалары, диалог, ойын элементтері, алты түрлі жаттығулар, өлеңдер, әндер, әзілдер, әңгімелерден тұрады (www.curator.ru/e-books/e6.html).

4. «Ағылшын тілі. Кемелге жол 2.» «English Your Way 2.0» бағдарлама нұсқасын ресей қолданушыларына бейімдеген «Syracuse Language Systems» американдық фирмасы. Курстың негізгі міндеттері – шет тілінде қолданушы сөйлеуге үйрету, ағылшын тілі айтылымын тыңдап түсіну, оқу және сауатты жазу, сонымен қатар дыбыстауды дұрыстауға үйрету. Оқыту жағдаяттық негізде құрылады. Курс динамикалық диалогты, интерактивті ойындар, мәтіндер, кроссвордтарды қамтиды.

Демек, электронды оқулықтар зерттеуінің нәтижесі электронды оқу курсының негізгі сипаттамаларын бөлуге мүмкіндік жасайды:

1. Оқытудың компьютерлік формасы кезінде оқытудың барлық негізгі заңнамалығы сақталады, оның ішінде дидактикалық қағидаттарда көрінетін жалпылары. Компьютерлік лингводидактика жеке қағидаттары келесіде көрсетіледі:

- шарттамалық қағидаты: оқытудың кезеңі, мақсаты және мазмұнына, сонымен қатар оқытудың қолданатын әдістемесін байланысты компьютерді қолдану шартын нақты анықтау;

- қажеттілік қағидаты: белгілі параметрлер бойынша оқу үрдісінің тиімділігін арттыруға көмектесетін жағдайда ғана компьютерді қолдану;

- ақпараттылық қағидаты: компьютердің артықшылықтарын оқу үрдісінің анықтамалық-ақпараттық қамсыздандыру құралы ретінде ашады, себебі компьютер аз уақыт ішінде максималды ақпарат алуға мүмкіндік береді. Оқытудың техникалық құралдарының арасында компьютер шет тілін оқытудың ақпаратты-сөйлеу сипатына сәйкес келеді;

- сенімділік қағидаты: оқыту үшін әр компьютерлік бағдарламалардың эксперименталды тексерістерін өткізу қажеттіліктерін көрсетеді, сонымен қатар компьютерді қолдану арқылы сабақтың ұйымдастыру дайындық кезеңінің болуы.

2. Электронды оқулық дайындау қағидаттары: кванттау (материалдарды модульдерге бөлу), толықтық, көрнекілік, тармақтау (басқа модульдермен гипермәтіндік сілтемелердің байланысы), реттеу, бейімділік, жинақтаулық.

3. Электронды оқу курсы қолдану қағидаты: шарттамалық, қажеттілік, ақпараттылық, сенімділік.

4. Функциялар: материалды түсіну жеңілдігі, мазмұнның бейімділігі, өзін-өзі тексеру, жұмысты рәсімдеу, шексіз қайталау, бақылауды жеңілдету.

5. Талаптар: жеткілікті көлем, жүйелілік, дифференциалды тәсіл, орнатылымның қолжетімділігі, мультимедиа-компоненттерінің жоғары сапасы, тез әрекеттілік, басқару ыңғайлылығы.

6. Электронды оқулықтар қолдану артықшылықтары: уәждеме көтеру, студенттің белсенді позициясы, оқытудың саналығы және өздіктігі, өзін-өзі бақылау, вариативтілік, ойлаудың белсенділігі, операцияның алгоритмизациясы, түрлі білім беру ресурстарының интерактивті байланысы (электронды кітапхана, сөздіктер, энциклопедия), ақпараттық қанықтық, көрнекіліктің жоғары деңгейі, оқыту әдістемесінің икемділігі (оқытудың индивидуализациясы, тез кері байланыс), сабақ жүргізу кезінде уақытты үнемдеу, студенттер мен оқытушының компьютерлік сауаттылығы.

7. Кемшіліктер: компьютерді қолдану дағдысының жеткіліксіз дамуы, коммуникативті іскерліктерді дамытудың күрделілігі, даярлық деңгейде уақыттық және материалдық ресурстарды жұмсау, компьютермен шынайы ауызекі тілдесімнің болмауы, кейбір оқу құралдарының біржақтылығы, оқушылардың көздеріне зияны (мультимедиялық қосымшасы бар мәтіндік оқулықтарды жасаудың гигиеналық дұрыстығы), даярлыққа уақытты кетіру (нұсқама, жіберу, бағдарламалық қамсыздандыруды ауыстыру).

Шет тілін меңгерудің негізгі мақсаттарының бірі болып студенттердің коммуникативті мәдениетін қалыптастыру мен дамыту, шет тілін практикалық меңгеру табылады. Оқытушының міндеті шет тілін оқыту үрдісінде білім алушылардың танымдық әрекетін белсендіру, әр білім алушыға тілді практикалық меңгеруге жағдай жасау, әр оқушыға өздерінің белсенділігі мен шығармашылықтарын көрсетуге мүмкіндік жасайтындай оқыту әдістерін таңдау болып табылады.

Сонымен қатар шет тілі сабақтарында компьютерлік технологияны қолдану әр түрлі вариацияларда ұсынылуы мүмкін: арнайыланған сайттармен жұмыс, Интернет желісінде қажетті ақпаратты іздеу, аутенттік фильмдерді көру, оқыту бағдарламаларын кодану және т.б. Қазіргі заманда шет тілін оқыту кезінде нәтижелі және салыстырмалы қол жетерлік әдіс болып электронды оқулықты қолдану болып табылады. Электронды оқулық оқытуға дифференциалды және индивидуалды тәсіл қағидаттарын жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Электронды оқулық көмегімен тыңдап-түсіну және оқу сияқты сөйлеу әрекеті түрлерін тексеру мен жаттықтыруды тиімді өткізуге болады, сонымен қатар білім алушылардың грамматикалық, лексикалық және дыбысты-айтылым дағдыларын дамытуға және қалыптастыруға болады.

Электронды оқулық — баспа шығарылымын толықтыратын жаңа ақпаратты көрсететін, индивидуалды оқытуға келетін және білім алушының алынған білімін және іскерлігін тестілеуге мүмкіндік жасайтын компьютерлік, педагогикалық бағдарламалық құрал [2]. Электронды оқулықтың кейбір ерекшеліктерін қарастырайық:

1. Электронды оқулық мәтіндік ақпаратты аз мөлшерде қамту керек, себебі мәтінді экраннан ұзақ оқу шаршауға әкеледі, сәйкесінше, қабылдау деңгейін төмендетеді.

2. Электрондық оқулықтар көрнекілік материалдардың үлкен мөлшерін құрау керек. Оқулық көлемін шектеу үшін графикалық файлдардың (GIF, JPEG) қапталған форматын қолданған орынды.

3. Бейнеүзінділерді қолдану үрдістерді және көріністерді динамикада жеткізуге мүмкіндік береді. Файлдардың үлкен мөлшерлеріне қарамастан, оларды қолдану орынды, себебі осы жағдайда білім алушылардың қызығушылығы өседі, білімнің сапасы жақсарады.

4. Дәстүрлі оқытуда жаңа материалды ұсынуда вербалды құралдар басым болады. Осыған байланысты электронды оқулықта дыбысты фрагментті қолдану ақпаратты ұсынудың үйреншікті әдісіне жақындауға ғана мүмкіндік бермейді, сонымен қатар мидың көру ғана емес, есту де орталықтарын белсендіре отырып, жаңа материалды қабылдауды жақсартады.

5. Электронды оқулық оқулық элементтері бойынша сілтемелерді құрау керек, басқа электронды оқулықтар мен анықтамаларға сілтемелер болулары мүмкін. Қажет бөлімдер мен бетке жылдам ауысу мазмұнының бар болуы құптарлық.

6. OLE (Object Linking and Embedding) технологиясы көмегімен, мысалы, басқа компьютерлік бағдарламаларды мысал ретінде, тестілеу, басқа да мақсаттар үшін жіберуге болады.

7. Мәтіндік, графикалық және басқа материалдарды үйлестіру ерекше дидактикалық маңызға ие. Жаңа ақпаратты қабылдау сапасы, жалпылау мен талдау мүмкіндігі, есте сақтау жылдамдығы, оқу ақпаратының меңгеру толықтығы компьютер экранында орналасқан ақпарат көлеміне тәуелді [3].

Электронды оқулық жұмысының үш негізгі құрылымын бөліп көрсетуге болады:

1. Тексерусіз оқыту.

2. Тексерумен оқыту, әр тараудың соңында білім алушыға материал меңгеру деңгейін анықтауға мүмкіндік беретін бірнеше сұрақтарға жауап беру ұсынылады.

3. Тесттік бақылау, баға қою арқылы білімнің қорытынды бақылауына арналған [4].

Басқа да күрделі жүйелерді құрастырғандай, электронды оқулықты дайындауда сәтті болуға автордың шеберлігі мен таланты — кепіл. Дегенмен электронды оқулықтардың тұрақты формалары бар, нақты айтқанда, оқулық құрайтын конструктивті элементтер.

Тест — электронды оқулықтың жай түрі. Негізгі күрделілігі болып сұрақтардың таңдалуы мен тұжырымалуы табылады, сонымен қатар сұрақтарға жауаптың интерпретациясы. Жаксы тест білім алушы белгілі пән аясында білімнің, іскерліктің және дағдының объективті көрінісін алуға мүмкіндік береді.

Энциклопедия — электронды оқулықтың базалық формасы. Мағыналы деңгейде энциклопедия термині электронды оқулықта жиналған ақпарат толық және білім беру стандартына қарағанда мол болуы керек. Электронды энциклопедияға сәйкесінше сервис тән: сілтемелер, белгілер, анимация мен дыбыстық жазбалардың қайталануы мүмкін, кілт сөздермен іздеу.

Электронды оқулықта тапсырмалар жинағы оқыту функциясын табиғи түрлі жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Бастысы, электрондық тапсырмалар жинағында — дозаланған көмек. Тапсырмалар таңдауда қарама-қайшы тиімділген мәселені шешуге тура келеді. Бір жағынан, әр тапсырма белгілі теориялық материалдарды меңгеруге дозалық көмек арқылы кепіл болуға және ашуға тиіс және электронды оқулық арналған білім алушылардың әрқайсысының күшіне сәйкес болуы керек. Басқа жағынан, тапсырмалар саны студенттерді қорқытпауы керек және өздеріне сенімділіктерін жоғалтқызбаулары қажет.

Шығармашыл орта. Қазіргі заманғы электронды оқулық білім алушының шығармашылық жұмысын зерттеу объектісімен және объектілердің өзара әрекеттесу жүйе үлгісімен қамтамасыз ету керек. Шығармашылық жұмыстың өзі білім алушылардың дағдылар мен іскерліктер кешенін бекіту мен қалыптастыруға мүмкіндік жасайды. Бағдарламашының ойынша, шығармашылық орта электронды оқулықтың еңбекті сіңіргіш құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады.

Авторлық орта. Электронды оқулық оқу үрдісіне бейімделген болу керек, яғни нақты мамандықты, нақты оқу орнының ерекшеліктерін есепке алу керек. Авторлық орта электронды энциклопедияға қосымша материалдарды қосуға мүмкіндік жасайды, тапсырмалар жинағын толықтыруға, таратпа материалдарды және пән бойынша әдістемелік құралдарды дайындауға мүмкіндік жасайды.

Вербалды емес орта. Дәстүрлі электронды оқулықтар өздерінің табиғаты бойынша вербалды. Олар мәтіндік және графикалық формада теорияны баяндайды [5].

Аталған архитектуралық формалар бөлек электронды оқулықтар түрінде жүзеге асуы мүмкін, немесе бірегей архитектуралық ансамбль шеңберінде топталған болуы мүмкін.

Электронды оқулықтың келесі дидактикалық функциялары бөлініп көрсетілген.

Ақпараттық (түсініктемелер мен анықтамалар бар болуы; мәтін, сурет, сызба, кесте, аудио және бейнефрагменттер көмегімен оқу пәні туралы мәліметтер ұсыну; оқу объектілері мен көріністерінің ерекшеліктерін, оқылатын объект параметрлерін ағарту, мысалдар мен ережелер бар болуы және т.б.).

Реттеу (электронды оқулықпен жұмысқа қажетті алдын ала білімдер мен іскерліктер тізімінің бар болуы; оқулықпен жұмыс дайындығының өзін өзі бақылау үшін сұрақтар мен тапсырмалар; материалды меңгерудің өзін-өзі тексеру үшін сұрақтар мен тапсырмалар; оқылатын материалдың құрылымында көрнекілік ұсыну; бақылау тапсырмалары).

Анықтамалық (кіріспе, мазмұны, пәндік көрсеткіш, терминдер сөздігі, кестелер және т.б. арқылы берілген пән бойынша түпнұсқаға білім алушыларды бағыттау) [6].

Электронды оқулықта берілген функцияларды жүзеге асыру оқытудың сапасы мен нәтижелілігін көтеруді қамтамасыз етеді. Электронды оқулық, басқа да оқу құралы сияқты, өзінің артықшылықтары мен кемшіліктері бар. Оның басты екі кемшілігі:

1. Электронды оқулықпен жұмыс үшін арнайы қосымша аспаптың болуы қажет, алдымен сәйкесінше бағдарламалық қамтамасыздандырумен және сапалы монитормен компьютер, кейде қосымша компакт-дисктермен диск салушы немесе желілі карта немесе локалды және галамдық желімен жұмыс үшін модем.

2. Әдеттенбегендік, монитор алдында жұмыстан жоғары шаршау мен ақпаратты көрсетудің электронды формасының дәстүрлі еместігі.

Электронды оқулықтардың артықшылықтары көп. Оларға мыналарды жатқызуға болады:

1. Білім алушылардың жеке сұранысынан қолданушының интерфейсін тиімділеу және бейімдеу мүмкіндігі. Әсіресе оқулықтың фреймдік құрылымы, мәтіндік және гипермәтіндік құрылымын қолдану мүмкіндігі айтылып отыр.

2. Білім алушыға әсер етудің қосымша құралын қолдану мүмкіндігі, ол оқу материалын жақсы есте сақтап, меңгеруге мүмкіндік жасайды. Ерекше маңызды болып мәтінге анимациялық үлгілердің қосылуы табылады. Оқу мәтініне сәйкес дыбыстық сүйемелдеу көмегімен оңды әсер алуға болады.

3. Электронды оқулықтың шеңберінде навигация ыңғайлы және жай механизмін құрастыру мүмкіндігі. Электронды құралда гиперсілтемелер және фреймдік құрылым немесе сурет-картасы қолданылады, ол беттерді парақтамай керекті бөлімге немесе фрагментке жылдам көшуге және қажет болғанда артқа қайтуға мүмкіндік жасайды. Сонымен қатар сәйкес бөлімдер орналасқан беттерді есте сақтау қажет емес.

4. Білім алушылардың білім деңгейін автоматты түрде тексеру мүмкіндігі және осының негізінде оқулық бөлігінің білімін сәйкесінше деңгейін автоматты түрде таңдау мүмкіндігі.

5. Білім алушылардың білім деңгейіне оқылатын материалды бейімдеу мүмкіндігі, оның салдарынан ақпаратты есте сақтау және қабылдауды жақсартылады. Бейімдеу басылымның қабатты құрылымын қолдануында негізделеді және тестілеудің нәтижесімен студентке оның білімінің деңгейіне сәйкес тапсырма беріледі.

6. Электронды оқулықтың басты артықшылығы — студент пен оқулық элементтерінің интерактивті өзара байланысу мүмкіндігі [7].

7. Электронды оқулықтың жоғарыда айтылған артықшылықтары оны білім беру үрдісінде тиімді қолдануға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар қазіргі заманда басты мәселе сапалы электронды оқулықты жасауда еңбектің көп жұмсалыуында және ақпараттық емес циклді оқытатын оқытушылардың өздігінен электронды оқулықты жасауға жеткілікті квалификацияның жоқтығы болып табылады. Шет тілін оқытудың тиімді нәтижесіне электронды және дәстүрлі оқу-әдістемелік кешенді интеграцияны қолдану барысында қол жеткізетініміз анық. Шет тілдік сөйлеу өзара әрекетіне тілдік емес факультеттегі студенттерді оқыту барысында оқу үрдісі сөйлеу интеракциясын оқытуда электрондық оқулықты қосымша құрал ретінде қолданудан құралады.

Қорытындылай келе, атап кететін бір жайт, электронды оқулықтар оқу үрдісін ұйымдастыруда қолайлы болып табылып, оқулықтың авторы мен оны пайдаланушы білім алушылар арасында өзара тығыз байланысты орнатуға мүмкіндік береді. Білім алушылар үшін олар өздігінен білім алудың қайнар көзі болып табылады, әрбір оқушы дербес компьютер арқылы кез келген уақытта білімін өздігінше толықтыруға, өзін-өзі бақылауға, білімін тексеруге және аралық, кезектегі, қорытынды бақылауларға дайындалуға мүмкіндік алуға.

Әдебиеттер тізімі

1. Щукин А.Н. Теория обучения иностранным языкам (лингводидактические основы). — М.: ВК, 2012. — 336 с.
2. Тыщенко О.Б. Новое средство компьютерного обучения: электронный учебник // Компьютеры в учебном процессе. — 1999. — № 10. — С. 89–92.
3. Тоускин В.С. Теоретические основы разработки электронных образовательных изданий (антропологический подход): учеб. пособие. — Ставрополь: СГПИ, 2010. — 108 с.
4. Методика использования электронного учебника на уроках // Школа успешного учителя. — [ЭР]. Режим доступа: <http://edu-lider.ru/metodika-ispolzovaniya-elektronno-go-uchebnika-na-urokax>
5. Алешкина О.В. Применение электронных учебников в образовательном процессе // Жас ғалым. — 2012. — № 11. — С. 389–391.
6. Волков С.В. Педагогические условия использования электронного учебника в образовательном процессе технического вуза: дис. канд. пед. наук: 13.00.08. — Ставрополь, 2003. — 150 с.
7. Вуль В.А. Электронные издания // Центр дистанционного образования МГУП: учебник. — [ЭР]. Режим доступа: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook119/01/part-010.htm>

П.З.Ишанов, С.Т.Каргин, Э.С.Ибраева

Особенности использования электронных учебников в процессе совершенствования навыков профессионального общения

Статья посвящена исследованию особенностей использования электронного учебника в языковой подготовке будущего специалиста. Электронный учебник по иностранному языку рассматривается как обновленный вид учебной книги, требующий разработки теоретических и практических вопросов его создания и издания. Представлены основные положения создания образовательной среды электронного учебника по английскому языку. Авторами обоснованы требования к образовательной среде электронного учебника, особенности ее создания, проблемы, стоящие на пути реализации ведущих образовательных концепций в курсе английского языка. В содержании статьи дается ответ на вопрос о том, каким образом принципы обучения английскому языку соотносятся с особенностями создания тематического электронного учебника и каковы функции электронного средства обучения на уроке.

P.Z.Ishanov, S.T.Kargin, E.S.Ibrayeva

The features of using electronic textbooks in the process of improving skills of professional communication

The article describes the features of editorial analysis and editorial preparation of the electronic textbook, of a foreign language, in particular. The relevance of the proposed article is due to the importance of describing an electronic textbook as a separate, newest type of study books. There still is the need to develop theoretical and practical issues of creating and publishing e-textbooks of a foreign language for successful mastery of speech in situations of cross-cultural communication that meets the demands of modern education, on the one hand, and publishing, on the other. The article presents the main points of creating the educational environment of the electronic textbook in English. It was able to allocate requirements to the educational environment of the electronic textbook, especially its creation, the challenges to the implementation of major educational concepts in the English language courses. In this paper we answer the question about how the principles of teaching English relate to the creation of thematic features of the electronic textbook and what functions of e-learning in the classroom.

References

- 1 Shchukin A.N. *Theory of training in foreign languages (lingvodidaktichesky bases)*, Moscow: VK, 2012, 336 p.
- 2 Tyshchenko O.B. *Computers in educational process*, 1999, 10, p. 89–92.
- 3 Toiskin V.S. *Theoretical bases of development of electronic educational editions (anthropological approach)*: tutorial, Stavropol: SGPI, 2010, 108 p.
- 4 *A technique of use of the electronic textbook at lessons*, [ER]. Access mode: <http://edu-lider.ru/metodika-ispolzovaniya-elektronnogo-uchebnika-na-urokax>
- 5 Aleshkina O.V. *Young scientist*, 2012, 11, p. 389–391.
- 6 Volkov S.V. *Pedagogical conditions of use of the electronic textbook in educational process of technical college*: yew. edging. teacher. sciences: 13.00.08, Stavropol, 2003, 150 p.
- 7 Vul V.A. *Electronic editions V.A. Vul* // Center of remote education of MGUP: tutorial, [ER]. Access mode: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook119/01/part-010.htm>

К.Р.Исаева, И.С.Өтебаев, Г.Б.Бокаева

*Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
(E-mail: utisa@mail.ru)***Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану арқылы
оқушылардың шығармашылық құзыреттілігін қалыптастыру**

Мақала ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдана отырып, оқушылардың шығармашылық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесіне арналған. Білім беруді ақпараттандыру жағдайында оқушылардың ақпараттық сауаттылығын, мәдениетін және ақпараттық құзыреттілігі сияқты қабілеттіліктерді қалыптастыру мәселесі бүгінгі күннің өзекті мәселесіне айналып отыр. Мақалада құзыреттіліктің негізіне, ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілікке сипаттама берілген. Сонымен қатар информатика сабағында ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы оқушылардың ақпараттық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесін және одан күтілетін нәтиже жаңа заманға сай ақпараттық құзыреттілігі қалыптасқан, теориялық білімдерін іс жүзінде қолдана алатын, пәнаралық байланысты жүзеге асыра алатын жеке тұлға қалыптастырудың мәнін белгілеген.

Кілт сөздер: ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, интерактивті оқыту, құзыреттілік, шығармашылық, коммуникативтілік, тұлғалық, әлеуметтік, әдеби-лингвистикалық, математикалық, көркемдік, технологиялық.

Қазақстан Республикасы Президенті қазіргі таңдағы үлкен проблемалардың бірі ретінде орта білім беру жүйесін ақпараттандырудың мемлекеттік бағдарламасын іске асыруына байланысты ақпараттандыру жүйесін білім саласында қолдану аясын кеңейту қажеттігін атады. Сондықтан да «қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте қажет» деп атап көрсетті.

Білім беру жүйесін ақпараттандырудың негізгі бағыты ХХІ ғасырдың талаптарына сәйкес қоғамды дамытудың жоғары тиімділікті технологияларына сүйенген жаңа білім стратегиясына көшу болып табылады. Ендеше, бүгінгі күннің өзекті мәселесіне білім беруді ақпараттандыру жағдайында оқушылардың ақпараттық сауаттылығы, мәдениеті және құзыреттілігі сияқты қабілеттіліктерді қалыптастыруды жатқызуға болады.

Құзыреттіліктің негізіне сипаттаманы келесідей беруге болады: кез келген мәселені шеше білетін ақыл иесі мен танымдық мүмкіндіктері жоғары деңгейдегі маман, яғни, интеллектуалды құзыреттілікті талап етеді. Оқушы отбасында, достарымен қарым-қатынаста, жұмыс орнында т.с.с. орталарда өз білімін жетілдіретінін ескерсек, мектеп қабырғасында қалыптасқан құзыреттіліктің негізгі мақсаты оқушыны сол әлеуметтік ортаға бейімдеуге жәрдем беру деп білген жөн. Ал, бұл мақсатқа жетуді қалай ұйымдастырған дұрыс болар еді? Ол үшін ұтқыр ойды талап ететін, сондай-ақ өзара байланысқа құрылған сабақты инновациялық технологияны пайдалана отырып, өткізуге болады. Бұл жерде оқытушының сабақ желісін құрудағы шеберлігі, іскерлігі, дағдысы әрі тәжірибесінің бола білуіне ерекше көңіл бөлінуі қажет. Сондай-ақ сабақты өткізуде интерактивті оқыту формаларын және дәстүрлі емес сабақтар сынды тиімді технологияларды пайдаланған дұрыс деген тұжырымдамалар айтылған. Солардың бірі оқушылардың құзыреттілігін қалыптастыруда «Жобалап оқыту» технологиясының тиімділігін атап өтуге болады [1].

Жобалап оқыту – оқу жүйесіндегі оқушының шығармашылық мүмкіндіктері мен физикалық әрі интеллектуалдық дамуын өзі қалыптастыруына негіз болатын ең тиімді технология. Мұнда ұстаздың негізгі мақсаты – оқушыны бақылап отыру. Нәтижесінде оқушы бойында төмендегідей қабілеттері қалыптасады:

- коммуникативтілік;
- тұлғалық
- әлеуметтік;
- әдеби-лингвистикалық;
- математикалық;
- көркемдік;
- технологиялық.

Ал енді осы жерде ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілікке де тоқтала кетейік. Ақпараттық құзыреттілік:

- сын тұрғысынан ұсынылған ақпараттар негізінде саналы шешім қабылдауға;
- өз бетінше мақсат қоюға және оны негіздеуге, мақсатқа жету үшін танымдық қызметті жоспарлауға және жүзеге асыруға;
- ақпаратты өз бетімен табуға, талдауға, іріктеу жасауға, қайта қарауға, сақтауға, түрлендіруге және тасымалдауға, оның ішінде қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың көмегімен жүзеге асыруға;
- логикалық операцияларды (талдау, жинақтау, құрылымдау, тікелей және жанама дәлелдеу, аналогия бойынша дәлелдеу, модельдеу, ойша эксперименттеу, материалды жүйелеу) қолдана отырып, ақпаратты өңдеуге;
- өзінің оқу қызметін жоспарлау және жүзеге асыру үшін ақпаратты қолдануға мүмкіндік береді.

Ендеше, ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілік — бұл оқу, тұрмыс және кәсіби бағыттағы міндеттерді шешуде ақпараттық-коммуникациялық технологияның мүмкіндіктерін жан-жақты қолдану қабілеті.

Коммуникативтік құзыреттілік:

- нақты өмір жағдайында өзінің міндеттерін шешу үшін қазақ және басқа тілдерде ауызша және жазбаша коммуникациялардың түрлі құралдарын қолдануға;
- коммуникативтік міндеттерді шешуге сәйкес келетін стильдер мен жанрларды таңдауға және қолдануға;
- әдептілік ережелеріне сәйкес өзіндік пікірін білдіруге;
- нәтижелі өзара іс-әрекетті, түрлі көзқарас және әр түрлі бағыттағы адамдармен сұхбат жүргізе отырып, шиеленіскен ахуалдарды шешуді жүзеге асыруға;
- жалпы нәтижеге қол жеткізу үшін түрлі көзқарастағы адамдар тобымен қатынас (коммуникация) жасауға мүмкіндік береді [2].

Информатика сабағында ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы оқушылардың ақпараттық құзыреттілігін қалыптастыру, қазіргі заман талабына сай ақпараттық технологияларды, электрондық оқулықтарды және Интернет ресурстарды пайдалану оқушының білім беру үрдісінде шығармашылық қабілетін дамытуға мүмкіндік беретіндігі сөзсіз. Оқушылардың ақпараттық құзырлылығы мен ақпараттық мәдениетін қалыптастыру — қазіргі таңда үздіксіз педагогикалық білім беру жүйесіндегі ең көкейтесті мәселелердің бірі.

Оқушылардың шығармашылық құзыреттілігін қалыптастыруда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдаланудың тиімділігі:

- оқушының өз бетімен жұмыс істеуі артады;
- аз уақытта көп білім алу және уақытты үнемдеу мүмкіндігі туындайды;
- теориялық білімін, іскерлігін және дағдысын тест тапсырмалары арқылы тексеру;
- шығармашылық тапсырмалар орындау;
- қашықтықтан білім алу мүмкіндігінің туындауы;
- ақпаратты алу уақытының қысқару мүмкіндігі;
- экономикалық тиімділігі;
- іс-әрекет, қимылды қажет ететін пәндер мен тапсырмаларды оқып-үйрену;
- қарапайым көзбен көріп, қолмен ұстап сезіну немесе құлақпен есту мүмкіндіктері болмайтын табиғаттың таңғажайып үрдістері мен әр түрлі тәжірибе нәтижелерін көріп, сезіну мүмкіндігі;
- оқушының ой-өрісін, дүниетанымын кеңейтуге де ықпалы зор.

Қазіргі білім беру ісінің басты шарттарының бірі болып оқушының өзіне керекті мәліметті өзі іздеп табуына үйретіп, олардың өз оқу траекторияларын өзінің таңдай білуі есептеледі. Біздің ойымызша, ақпараттық-білім беру ортасын жобалаудағы басты мақсат оқушыны өздігінен оқуға талаптандыру, яғни ізденімпаздыққа үйрету, болып саналады.

Ақпараттық құзыреттілікті қалыптастырудан күтілетін нәтиже — жаңа заманға сай ақпараттық мәдениеті мен құзыреттілігі қалыптасқан, теориялық білімдерін іс жүзінде қолдана алатын, информатика пәнін басқа пәндермен байланыстыратын жеке тұлға қалыптастыру. Олай болса, қоғамның әрбір мүшесі ақпаратты сауатты, ақпараттық мәдениеті мен ақпараттық құзыреттілігі дамыған тұлға болуы қажет [3].

Ақпараттық-коммуникациялық технологияны оқу-тәрбие үрдісіне енгізуде мұғалім алдына жаңа бағыттағы мақсаттар қойылады:

- өз пәні бойынша оқу-әдістемелік электронды кешендер құру, әдістемелік пәндік Web-сайттар ашу;

- жалпы компьютерлік желілерді пайдалану;
- бағдарламалау ортасында инновациялық әдістерді пайдаланып, бағдарламалық сайттар, құралдар жасау (мультимедиялық және гипермәтіндік технологиялар);

- қашықтықтан оқыту (Internet желісі) барысында өздігінен қосымша білім алуды қамтамасыз ету.

Оқытудың жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологияларын меңгеру — қазіргі заман талабы. ХХІ ғасыр — ақпараттық технология ғасыры. Ұстаздар қауымының алдында сабақта ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану арқылы оқушылардың білім деңгейін арттыру; шығармашылықпен жұмыс істей отырып, заман талабына сай іскер, жан-жақты, терең білімді, интеллектуалдық деңгейі жоғары дамыған шәкірт тәрбиелеу; сабақта оқытудың жаңа технологияларын тиімді қолдана білу; оқушының таным белсенділігін қалыптастыру барысында шығармашылық ізденістің тиімді жолдарын үйрету міндеттері тұр.

Білім — болашақ бағдары, кез келген маман даярлайтын оқу орынның басты міндеттерінің бірі — жеке тұлғаның құзыреттілігін дамыту. Құзырет — оқушының жеке және қоғам талаптарын қанағаттандыру мақсатындағы табысты іс-әрекетіне қажетті білім дайындығына әлеуметтік тапсырыс. Құзыреттілік — оқушының әрекет тәсілдерін жан-жақты игеруінен көрінетін білім нәтижесі. Ақпараттық құзыреттілік — бұл жеке тұлғаның әр түрлі ақпаратты қабылдау, табу, сақтау, оны жүзеге асыру және ақпараттық-коммуникациялық технологияның мүмкіндіктерін жан-жақты қолдану қабілеті. Құзыреттілікті оқушының пән бойынша игерген білім, білігінің жинағы деп қабылдауға келмейді. Ол — оқу нәтижесінде өзгермелі жағдайда меңгерген білім, білік, дағдыны тәжірибеде қолдана алу қабілеті болып табылатын жаңа сапа.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияны меңгеру құзыреттілігін қалыптастырудың басты мақсаты — оқушыларды ақпаратты беру, түрлендіру және оны қолдану білімдерімен қаруландыру, олардың компьютерлік технологияны өз қызметтеріне еркін, тиімді пайдалана алу қабілеттерін қалыптастыру.

Ақпараттық-коммуникациялық технология электрондық есептеуіш техникасымен жұмыс істеуге, оқу барысында компьютерді пайдалануға, модельдеуге, электрондық оқулықтарды, интерактивті құралдарды қолдануға, Интернетте жұмыс істеуге, компьютерлік оқыту бағдарламаларына негізделеді. Ақпараттық әдістемелік материалдар коммуникациялық байланыс құралдарын пайдалану арқылы білім беруді жетілдіруді көздейді [4].

Қазіргі заман талабына сай адамдардың мәлімет алмасуына, қарым-қатынасына ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың кеңінен қолданысқа еніп, жылдам дамып келе жатқан кезеңінде ақпараттық қоғамды қалыптастыру қажетті шартқа айналып отыр. Ақпараттық қоғамның негізгі талабы — оқушыларға ақпараттық білім негіздерін беру, логикалық ойлау — құрылымдық ойлау қабілеттерін дамыту, ақпараттық технологияны пайдалану дағдыларын қалыптастыру және оқушы әлеуметінің ақпараттық сауатты болып өсуі мен ғасыр ағымына бейімделе білуге тәрбиелеу, яғни ақпараттық қоғамға бейімдеу.

Ақпараттық-коммуникациялық технология жағдайындағы жалпы оқыту үрдісінің функциялары: оқыту, тәрбиелеу, дамыту, ақпараттық болжамдау және шығармашылық қабілеттерін дамытумен анықталады. Оқытудың ақпараттық-коммуникациялық және интерактивтік технологиялары бағыттары:

- а) электронды оқулықтар;
- ә) телекоммуникациялық технологиялар;
- б) мультимедиялық және гипермәтіндік технологиялар;
- в) қашықтықтан оқыту (басқару).

Ақпараттық технологияларды пайдаланудың артықшылықтары мынадай:

1. Олар оқытудағы тақырып шеңберіндегі немесе белгілі бір уақыт аралығында айтылуға тиіс мәліметтер көлемін ұлғайтады.

2. Білімге бір-бірінен үлкен ара қашықтықта орналасқан әр түрлі оқу орнында отырып, қол жеткізуге болады.

3. Жоғары сынып оқушыларын емтихандар мен ҰБТ даярлауға арналған жаттықтыру бағдарламаларын пайдалану.

4. Оқыту жүйесінің көп деңгейлі жетілдіруі олардың таралымдалуы мен оқу сапасын арттырады.
5. Оқушы өз бетінше немесе өзге оқушылармен топтасып бірге жұмыс істеуге мүмкіндік алады.
6. Оқушының танымдық іс-әрекеттері күшейіп, өзіндік жұмыстарды тез орындау мүмкіндіктері артады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдану сабақтарында, басқа сабақтардағы сияқты, мұғалімге келесі мәселелерді шешуге тура келеді:

- дидактикалық (сабақтың оқу материалын дайындау, компьютерлік бағдарламаны талдау);
- әдістемелік (тақырыпты беруде ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдану әдістерін анықтау, сабақтың нәтижесін талдау, келесі оқу мақсатын қою);
- ұйымдастырушылық (оқушының шамадан тыс жүктелуін және уақытты тиімсіз өткізуді болдырмайтындай етіп жұмысты ұйымдастыру);
- оқыту (қарастырылған тақырып бойынша оқушылардың білімдерін және ұсынылған бағдарлама бойынша біліктері мен дағдыларын нығайту және бекіту).

Ақпараттық технологиялар мен инновациялық педагогикалық әдістерді біріктіру білім беру сапасы мен тиімділігін арттырады, білім саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі қағидаларының бірі болып саналатын білім беру жүйесінің білім алушылардың деңгейі мен даму ерекшеліктеріне сәйкестігін күшейтуге мүмкіндік береді.

Бүгінгі күні мемлекетіміздің өркениетке жету жолындағы өр талабына тұғыр боларлықтай ұрпақ оқыту, тәрбиелеу ісін жаңа сапалық өзгерістер деңгейіне көтеруді талап етіп отыр. Мектеп құрылымында болып жатқан өзгерістер, білім беру мақсаттарының алмасуы, оның дамытушылық сипаттарының бекітілуі, көпнұсқалық оқытуға көшу сияқты мәселелер орындаушылардан шығармашылық бастамалық, жұмыстың жоғары сапасын және кәсібилікті талап етеді.

Мектеп – еліміздің халыққа білім беру жүйесінің – күрделі тармағы. Сондықтан мектебіміздің мақсаты — жеке тұлғаны жан-жақты дамытудың алғы шарты ретінде оқушыларды сараптап оқыту арқылы шығармашылық қабілетін дамыту.

Мектептің алдына қойған мақсаттарын шешуге пән мұғалімдерінің сапалық құрылымы мен әлеуметтік жағдайларын білу мен зерттеуді және қолдауды алдымыздағы бірінші кезекті мәселе етіп қойдық.

Келешек елдің тұтқасын ұстайтын бүгінгі жас ұрпаққа білім мен тәлім тәрбие беру — ұстаз алдындағы ең ауыр міндеттің бірі. Бүгінгі жаңа ғасырдың жаңашыл шәкірттерін тәрбиелеуде, мұғалім үздіксіз ізденіп, кез келген тосын сұраққа жауап бере алатын, кез келген жағдайдан шыға алатын, білімдар болу қажет.

Әрбір оқушыны оқытып, тәрбиелеуге байланысты мәселелерді өздігімен және шығармашылық ынтамен шешуге қабілетті жаңашыл мұғалім керек. Оқушының үлгерімі, білім сапасының жоғары болуы, ең алдымен, мұғалімнің өз міндетіне, шеберлігіне байланысты. Бала мектепке оқып-үйренуге деген үлкен ынтасымен, ықыласпен келеді. Оқушыны «қабілетті» және «қабілетсіз» деп бөле қарауға болмайды. Себебі әр оқушының өзіндік көзқарасы әр түрлі. Сабақ барысында оқушымен мұғалімнің арасындағы қарым-қатынас тығыз байланыста болу қажет. Бұл оқушының қиялын, өзіндік көзқарасын еркін айтып, ұстаз тарапынан нұсқау алуына мүмкіндік береді.

Қазіргі қоғам талабына сай адам рухани интеллекті, шығармашылық қабілетті болу керектігі өмір талабынан туындап отыр. Сондықтан білім беру жүйесі де қоғам дамуымен байланысты дамып, жетіліп отыруы анық. Ендеше еліміздің болашағы мен қазіргі кезеңі үшін жас ұрпаққа сапалы білім, ұлағатты тәрбие беру, жалпы адамдық құндылықтар болып саналатын адамгершілік мұраларды, рухани адамгершілік қасиеттерді бүгінгі ұрпақтың бойына сіңіру, ата-бабаларымыздың дәстүрлері мен ұлттық қолөнер тәжірибелерін үйрету, өміріне жолдама алуына барлық жағдай жасау үшін білім беру ісін әлеуметтендірудің маңызы зор.

Әрбір адамда дүниетану, білімге талпыну болмаса, еңбекке үңіле қарамаса, ілгері басу, даму да болмас еді. Сондықтан ұлттық мәдениетті көтеретін, ұлттық әдет-ғұрыпты, намысты, имандылық пен ізгілікті, жат іс-әрекеттерге сын көзбен қарай алатын оқушы дайындауымыз керек. Олар жаңа ойларға, идеяларға шығармашыл болып, күтпеген жерден пайда болған мәселелерді шеше біліп, ақпараттарды саралай білулері қажет. Оқушылар кез келген жалпыға танымал ақпараттарды сын тұрғысынан шығармашылықпен қарап, оның ұтымды жақтарын қолдануға тиісті.

Білім беру саласында жас ұрпақты пәндік біліммен қаруландыру ғана емес, олардың бойына өзін-өзі дамыта алатын, өздігінен ізденіп, зерттеуді жүргізе білетін, өзіне-өзі қызмет көрсете алатын, қоғам талабына сай еңбекқор, мәдениетті, ұлттық рухани адамгершілікті және шығармашылықпен

жұмыс істей алатын іскерлік қабілеттерін дарыту, қазақтың ұлттық қолөнерінің ұзақ ғасырлық тарихы бар мол мұра – мәдениетіміз екенін танытуды екенін ұмытпауымыз керек.

Оқушының зерттеушілік, шығармашылық қабілеттерін дамыту: тоқтаусыз өзгерістегі қоғам талабына сай рухани интеллекті, өз ұлтының тілін, ұлттық мәдениеті мен дінін ғана біліп қоймай, басқа ұлттардың да мәдениеттерін танып-біліп, оны құрметтеуге үйретуде, жағымды және жағымсыз іс-әрекеттерді сын көзбен саралай алуға, өзін-өзі басқара алуға, жаңаша жобалар мен идеяларға шығармашыл болуға, сайып келгенде, оқушының жан-жақты дамуындағы проблемалық жағдайларды туғызатын теориялық маңызды, практикалық тұрғыдан өзекті мәселе болып есептеледі. Сондықтан жаңаша білім беру жүйесіндегі «Технология» білім беру саласының арнайы тарауларын оқыту, сабақта жаңа технологиялар мен шығармашылық жобалау әдістері арқылы оқушылардың өз бетімен іздену, зерттеу және шығармашылық қабілеттерін дамыту, өмір ағымындағы материалдық қажеттіліктен туындаған бұйымды дайындау технологиясын үйрету, оның экономикалық тиімділігі, дизайн талаптарына сәйкестігі мен жобалау іс-әрекетінің іскерлік қабілеттілігін қалыптастыра отырып, оқушыларға экологиялық және эстетикалық тәрбие беру, еңбексүйгіштікке баулу, шығармашылықпен ойлау қабілеттіліктерін дамыту, тарихи ұлттық мұраларымызды ұрпақтан ұрпаққа жалғастыруға баулу, болашақ мамандығын дұрыс таңдауға бағыт беру болып табылады.

Шығармашылық іс-әрекетін қалыптастыру мәселелерін шешу кәсіби білім беру процесін зерттейтін құбылыстың мәнді сипаттамасын білуден басталады. Оқушы іс-әрекеттің субъектісі қоршаған дүниені шығармашылық көзқараспен жұмыс барысын жоспарлайды, іс-әрекеттің нәтижелі болуы үшін барлық мүмкіншілікті пайдалана отырып, алдына қойған мақсатына жетуді жүзеге асыруды ойлайды.

Шығармашылық — мағынасы кең, сан қырлы ұғым. Ол мазмұны мен ұғымының тығыз байланыстылығымен ашылады: шығармашылық-таным, шығармашылық-ғылыми және шығармашылық-көркемдік ізденістерден тұрады. Педагог, ғалым Б.Ортаев айтуынша, «шығармашылық — қандай да бір сапалы жаңаны тудыратын және қайталанбайтындығымен, даралығымен, қоғамдық-тарихи сиректігімен ерекшеленетін іс-әрекет».

Шығармашылық адамға тән, өйткені ол қашанда жасампаз-шығармашылық іс-әрекеттің субъектісін болжайды, табиғатта шығармашылық емес, даму үдерісі жүреді».

Адам шығармашылық жұмыспен шұғылданған кезде оның бойындағы барлық рухани күштер іске қосылады, таным, түйсік, пайымдау, оқу мен практика кезінде жинақталған шеберліктері, әсіресе қиял арқылы ойлау үдерісі шығармашылық жұмыста өз нәтижесін береді [5]. Демек, шығармашылық іс-әрекет оқу мен тәрбиелеудің белгілі бір мақсатты көздеген жаңашыл техникалық нысандарды жасау құралы ретінде қарастырылады.

Кез келген кәсіби іс-әрекетте шығармашылықтың бір көрінісі болады, яғни ғылыми шығармашылық табиғи мәнді кемелденудің жемісі, жалпы алғанда, құрылымдық деңгейінің жоғарылауы. Демек, болмыс заңдылығынан адамзатты шығармашылыққа жетелейтін реттілік пайда болады: қозғалыс – даму – орындау – шығармашылық.

Шығармашылық нәтижесі іздену барысында пайда болатын затта, іс-әрекетте және ойда орындалады. Олай болса, шығармашылық адам іс-әрекетінің барысы тәрізді маңызды сипатта болады.

Шығармашылық жаңаның, бұрынғыны қайталамайтын ойлау қабілетінен туындаған өнімнің пайда болуына жеткізеді. Шығармашылықты танып-білудің жолдары философияда, психологияда және педагогикада қарастырылған.

Психологтардың пайымдауы бойынша, шығармашылық барысын мына компоненттер құрайды [4]:

- дәстүрлі емес жауапты талап ететін сұрақ қоюға қабілет;
- туындаған мәселелерді көру ептілігі;
- логикалық және математикалық түрінде құрылған ойды бейнелеу;
- көркем-графикалық, заттық және басқа құрылымда, мысалы, сәндік-қолданбалы сипатта шығарманың құрылуы, бұйымның қандай болмасын түйіндерін өңдеуде жаңа технологияларды іздестіру;
- туындаған бейнелерді жасауда пайда болған ойларды қорытындылау қабілеті.

Ұстаз үшін нәтижеге жету шәкіртінің білімді болуы ғана емес, білімді өздігінен алуы және алған білімдерін қажетіне қолдануы болып табылады. Бүгінгі бала — ертеңгі жаңа әлем. Бүгінгі күні ақпараттар ағымы өте көп. Ақпараттық ортада жұмыс жасау үшін кез келген педагог өз ойын жүйелі түрде жеткізе алатындай, коммуникативті және ақпараттық мәдениеті дамыған, интерактивтік тақтаны пайдалана алатын, онлайн-режимінде жұмыс жасау әдістерін меңгерген мұғалім болуы тиіс.

Заман талабына сай жаңа технология әдістерін үйрету, бағыт-бағдар беруші — біз. Оқушылардың жаңа тұрмысқа, жаңа оқуға, жаңа қатынастарға бейімделуі тиіс. Осы үрдіспен бәсекеге сай дамыған елдердің қатарына ену ұстаздар қауымына зор міндеттер жүктелетінін ұмытпауымыз керек.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Мұхамбетжанова С.Т., Мелдебекова М.Т. Педагогтардың ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану бойынша құзырлылықтарын қалыптастыру әдістемесі. — Алматы: Дайыр, 2010. — 8–12-б.
- 2 Жолдасова Б.Б. Инновациялық технологияларды білім беруде қолдану // Білім. — 2007. — № 5. — 18–21-б.
- 3 Құбашиева М. Жаңа ақпараттық технологиялармен оқыту // Информатика негіздері. — 2011. — № 4. — 16–18-б.
- 4 Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдана отырып оқушылардың құзыреттілігін арттыру арқылы шығармашылықтарын дамыту // [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: sabaqtar.kz
- 5 Садыбекова Ж. Оқу-тәрбие үрдісінде ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдану қажеттілігі // Информатика негіздері. — 2008. — № 4. — 5–7-б.

К.Р.Исаева, И.С.Утебаев, Г.Б.Бокаева

Формирование творческой компетенции учащихся с применением информационно-коммуникационных технологий

Статья посвящена формированию творческой компетенции учащихся с применением информационно-коммуникационных технологий. В условиях информатизации сферы образования формирование способностей по информационной грамотности, культуре и информационной компетентности становится актуальной проблемой. В статье даны характеристики основ компетентности и информационно-коммуникативной компетенции. Также показано, как формировать личности, умеющие практически применять межпредметные связи в школьном обучении, так как они являются конкретным выражением интеграционных процессов, происходящих сегодня в науке и в жизни общества.

K.R.Issayeva, I.S.Utebaev, G.B.Bokayeva

Formation of creative competence of pupils with the use of information and communication technologies

The article is devoted to the formation of the creative competence of pupils with the use of information and communication technologies. Under the conditions of informatization of education spsobnostey formation of information literacy, culture and information competence becomes an important issue. The article gives the characteristics of competency-based and information-communicative competence. Also forming personality, able to apply the practical interdisciplinary communication in schooling, as they are a concrete expression of the integration processes taking place today in science and in society.

References

- 1 Muhambetzhanova S.T., Meldebekova M.T. *Methodology of information and communication competence of teachers*, Almaty: Dayyr, 2010, p. 8–12.
- 2 Zholdasova B.B. *Bilim*, 2007, 5, p. 18–21.
- 3 Kubysheva M.A. *Journal Fundamentals of informatics*, 2011, 4, p. 16–18.
- 4 *Development creation students with infopmation-kommunikation tehnologi*, [ER]. Access mode: sabagtar.kz
- 5 Sadybekova J. *Journal Fundamentals of informatics*, 2008, 4, p. 5–7.

R.I.Dopira¹, N.V.Popova¹, K.M.Bazikova¹, O.Ganzer²

¹*Ye.A.Buketov Karaganda State University;*

²*International educational center, Düsseldorf, Germany*

(E-mail: ritadopira@mail)

The use of modern learning technologies in training of specialists Information Profile of databases

The article deals with modern learning technology, where the teacher helps students to learn independently, to analyze, organize, assess the acquired knowledge and apply them in their professional activities. The authors provide checklists, compiled on the basis of the pyramid Bloom, criteria and parameters of assessment of practical exercises and project. The project made the subject area chosen development environment and programming language analysis.

Key words: modern learning technology, Bloom's taxonomy, information system, project, Visual Studio 2010, C# programming language.

The development of information and network technologies dictate new transmission formats and store knowledge. Unique changes in technologies and methodologies of training over the past five years are for the use of information technology in the professional activity of the teacher. Internet Opportunities also led to changes in the choice of emphasis towards learning. So, today, the teacher is not the only source of knowledge and information, and to submit such a volume of information that can provide the Internet is not really in the allotted training hours. Today, the teacher must first teach students to effectively carry out the selection of information, organize it properly depending on the current state of things, and always keep in mind the practical application of it, and not only in the context of the study subjects.

The module «Databases» represented disciplines such as database IP, the development of client-server applications or the design and development of database applications. The main competences of students in the study module «Databases» is the ability to design, implement information systems using programming languages.

Discipline for specialty 5B060200 – «Computer Science», «Client-server application development» is studied in the fourth year and applies to elective subjects. Educational-methodical complex of discipline «Client-server application development» is designed using modern approaches and methods that improve the quality of teaching, used strategies, tools and educational techniques to ensure the effectiveness of the educational process and the educational achievements of students, provide innovative approaches to learning, are transforming into reality the transition from the concept of «transfer ready knowledge» to the concept of «education-formation». Therefore, the discipline is for the synthesis of theoretical knowledge and the acquisition of practical skills in application development. Expected results of the discipline:

Knowledge is

- application development features using Visual Studio environment;
- theoretical foundations of the C # programming language;
- Microsoft .Net Framework platform capabilities for the development and implementation of programs;

Skills are

- to develop, implement and test the client-server application;
- the use of modern tools and programming techniques
- definition of requirements to develop applications [1].

To consolidate the theoretical material for students in practical classes are given individual tasks. As the guidelines are used screencasts. Table 1 shows the test questions, drawn up on the basis of the pyramid Bloom, to consolidate the material on «Concepts C # programming language».

Table 1

Test questions

Knowledge	List the characteristics change. What are the selection statements, which are equivalent ternary operator "?". What encoding stored character (char) variables in C #?
Comprehension	Explain programming constructs in C #. Describe the scope of variables. Why did you first need to assign a value to a variable, and then use it?
Application	Perform an explicit conversion of data types. Describe the functions that can be used to convert to a string type. Apply cycle operators
Analysis	Determine the efficiency of the cycle operator. Identify the similarities and differences cycle operators. Justify the choice of unit case statement
Synthesis	Think and suggest ways to optimize the solution of the problem Ask your alternate method to solve this problem. Justify the choice of an array of methods to describe
Evaluation	Evaluate methods of describing arrays. Select the function for data conversion to a string type. Assess the effectiveness of the algorithm used

All students are familiar with the criteria of evaluation of practical classes, shown in table 2:

Table 2

Criteria of evaluation of practical classes

Criteria	Mark
Lack of understanding of the algorithm for solving the problem, there was an attempt to make the program	1
Implementation Program of the algorithm is made, but the compilation gives an error, there is no final result	2
The program has a final result in accordance with the algorithm, but the student is difficult to explain and answer questions	3
The student can explain the statement of the problem, an algorithm for solving the problem, the application interface does not handle errors	4
The student can explain the problem and solution algorithm, the application interface contains dialogs, the code is optimized	5

In the process of teaching disciplines of attention of students is drawn to the application development. To consolidate the theoretical knowledge in practical classes, in addition to the forms, students throughout the semester implemented through the development of the project. Information system «Family Budget» is selected for development. The database is designed to store data on the costs and revenues of the workers coming into the family budget. It is intended that this information is subject to change, to participate in the search and reporting [2].

Before proceeding to the development of applications, it is necessary to analyze the domain, which allows you to select entities (objects) are projected database, and to build it in the language model Infological «Tables communication». As a result of analysis, the following objects from the database were identified as Items and Records. Items table is used to store the main types of income and expenses. Details (item_title attribute) can be added, corrected, deleted when the application is running. Introduced attribute «item_id» — a unique numeric identifier assigned mind. The identifier can be hidden from users, since it is only for internal purposes and there is no need to know it. Table «Records» is used to store basic information on money income and expenditure of the family budget.

Development of information system «Family Budget» is intended for automation of business processes. In implementing the project, students must give an overview of the current state of the theory of databases; basic model database management system; gain practical skills for creating a database and use; explore means of visual design environment Visual Studio and C # programming language; «Family Budget» to develop an information system on the basis of theoretical and practical knowledge.

Let us consider the main stages of the development of the information system «Family Budget»:

Development of technical specifications. At this stage, the modeling of the project, a description of the application structure, drafting documentation. As the database has been selected Microsoft Access, designed the two tables «items of income or expense» and «cash income and expense records». Components tables associated with a database file sb.mdb (Fig. 1).

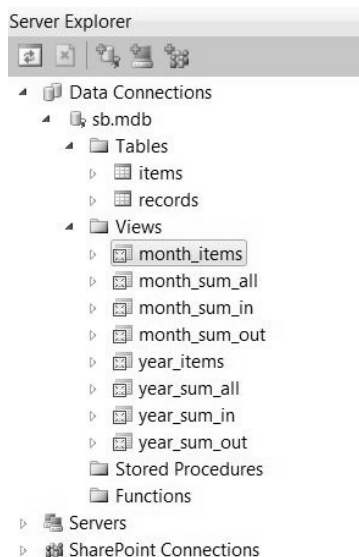

Figure 1. The database structure (sb.mdb file)

Creation of design and navigation. As a development environment was chosen as Visual Studio, in which the detailed drawing and definition of controls, their positioning, the interface design.

Programming. At this stage, the description of the structural and behavioral models of the project translated into a programming language, ie, Writing program code linking control elements placed on the form. As a programming language is set to Visual C #, a new programming language that maintains a Microsoft Access database.

Testing and debugging. The last stage is quite important as the identification of syntax and logic errors of the project determines the further development of the information system.

Appendix «Family budget» is intended for input/ removal of data, correction information in the database, finding relevant data and their filtration capabilities, reporting (Fig. 2). To work correctly, the application should provide training and direct data entry, as well as work in a dialogue with the user modes.

год	доход	расход	баланс
2013	540 000,00тг.	73 200,00тг.	466 800,00тг.
2014	420 000,00тг.	120 400,00тг.	299 600,00тг.
итого	960 000,00тг.	193 600,00тг.	766 400,00тг.

Figure 2. The main program window

The application contains reports for the month and year, respectively, consumption, income, the total budget, request is generated for each report. When developing an application creates a request (Fig. 3), which is associated with the report. The report will be formed on the basis of the data request table (Fig. 4).

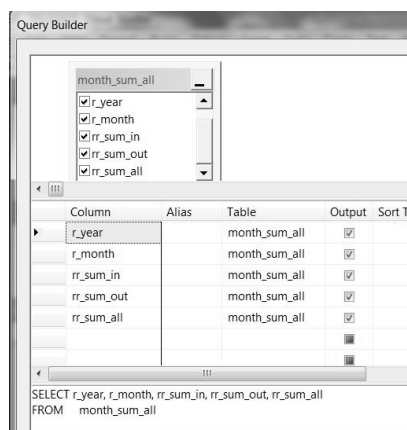

Figure 3. A window to create a query

Figure 4. Creating a report based on a query

The database stores information about the kinds of budget, income and expenditure. The database is stored in a separate file and is not attached to the application, so the data can be accessed and any other program. Thus, the possibility of development laid the entire database.

The program reads the information from the database, and performs two functions. Firstly, it provides a database of information in user-friendly form, and secondly, modifies the information search, filtering, printing.

To implement the solution to the problem of constructing an information system «Family Budget» you need the following reference such as «Article income», «expenditure», «Reports», «cash balance». «Article income» and «expenditure» implemented as a unifying panel, with a list of articles. Automatically add new articles, and working with tables, you can automatically remove an article. Cash expenses and income are entered in the log group: select the date, the amount is entered, the article selected. Provided for filtering log data (revenues, expenses, through a dedicated article for a certain period of time). Figure 5 shows the result of filtering the data in the log displays revenue for the period.

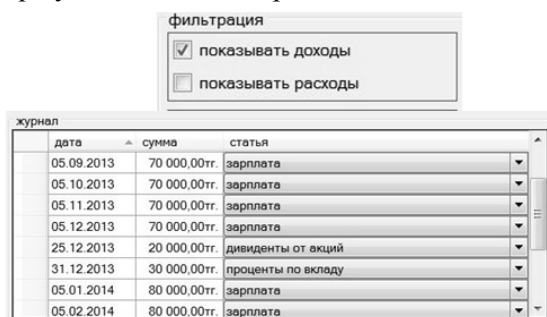

Figure 5. Filtering data

You can search for a specific item of income and expense; the corresponding data are displayed in the log. The app allows you to create eight reports. On the form there are command buttons that are associated with reports accordingly. For reporting data are taken from the query. By clicking on the button in the lower right corner of the main forms of the report is generated automatically. For each report generated form (Figure 6). Among the Visual Studio development such as report article by month, the report articles for years, the balance of the report by month, the report consumption by month, the income statement for the month, the report balance sheet data, the income statement data, report consumption data. To work with the reports formed the standard panel. If the report is more uniform size of the window, the report pages are generated automatically. To navigate through the pages in the panel there are control keys to change the button update report. The report can be printed out on a printer that is connected to a standard printing device. The annex to the report of the panel has a page setup button, to generate output forms. Report results can be saved in xls or pdf format.

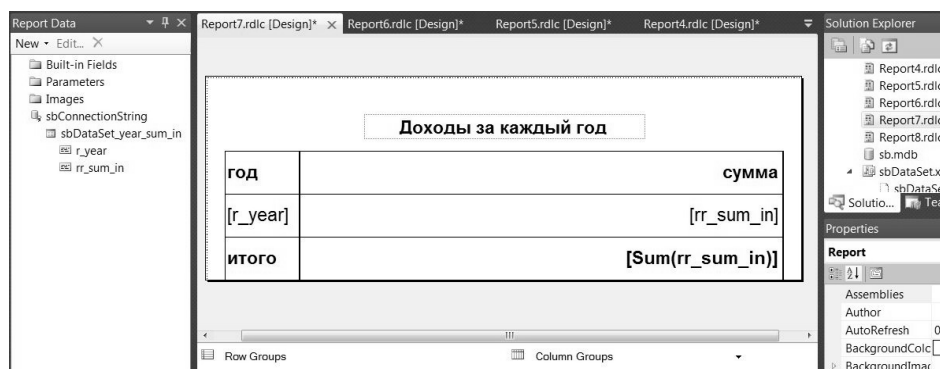

Figure 6. A report «Income for each year», generated in Visual Studio

The purpose of the application development can be defined as the implementation of business process management in accordance with the requirements of the customer and the client-server computing model. The system allows you to quickly and easily respond to all your requirements. Information System, created by yourself, can be adapted flexibly to the specifics of the work promptly modernized. The data can be easily edited and added to the database. The program has a simple interface that meets all modern requirements, supplemented with output forms, new modules.

Evaluation criteria and parameters of the project are presented in Table 3.

Table 3

Criteria	Marks
Create a table for ICs	5
A database schema with links between tables	8
In developing the database used by the normalization of relations, the type of data to determine the effectiveness	10
Interface IC model is developed based on the database structure	12
The properties of objects to model ICs interface	15
The technical documentation and the ICs created the report on the work of the group	+3
Activity	+2
The maximum score	20

The main result of this work is to create a client-server application using the Visual Studio development environment. All functions are performed by the program were carefully checked and tested during development. The resulting experience of the students can be used for self-realization of the project within the framework of the thesis [3].

Modern information technologies are targeted teacher training on the use of innovative approaches to the educational process, aimed at enhancing the intellectual level of students orienting to think critically and creatively. As a result of the application of these technologies to achieve the set objectives and expected results of the study subjects. Thus, the teacher, speaking consultant, helping students to implement the chosen educational path teaches students self-study, analyze, organize, assess the acquired knowledge and apply them in their professional activity

References

1. Alex McKee. Introduction to .NET 4.0 and Visual Studio 2010 for professionals. Publisher Williams, 2010.
2. Базикова К.М., Допира Р.И., Попова Н.В. Модуль «Базы данных» в подготовке специалистов информационного профиля // Современные актуальные проблемы естественных наук: (14 ноября 2014 г.) Материалы междунар. науч.-практ. конф.: Актобе, 2014.
3. Допира Р.И., Попова Н.В., Базикова К.М. Применение современных технологий обучения для дисциплины «Разработка клиент-серверных приложений» // Молодой ученый. — 2016. — № 2 (106). — С. 81–84.

Р.И.Допира, Н.В.Попова, К.М.Базикова, О.Ганзер

Ақпараттық сала мамандарды даярлауда заманауи білім беру технологияларын қолдану

Мақалада оқытушының студенттерге өз бетінше үйренуге, талдауға, жүйелеуге, алған білімін бағалауға және оны кәсіби қызметте көрсетуге қолданылатын заманауи білім беру технологиялары қарастырылған. Авторлар Блум пирамидасы негізінде құралған қорытынды сұрақтар, практикалық сабақтар мен жобаларды бағалау өлшемдері мен параметрлерін келтірген. Жобада пәндік ауданға талдау жасаған, дамыту ортасы мен бағдарламалау тілдерін тандаған.

Р.И.Допира, Н.В.Попова, К.М.Базикова, О.Ганзер

Применение современных технологий обучения в подготовке специалистов информационного профиля

В статье рассмотрены современные технологии обучения, применяя которые преподаватель помогает студентам самостоятельно изучать, анализировать, систематизировать, оценивать полученные знания и применять их в профессиональной деятельности. Авторами приведены контрольные вопросы, составленные на основании пирамиды Блума, критерии и параметры оценивания практического занятия и проекта. В рамках проекта произведен анализ предметной области, выбраны среда разработки и язык программирования.

References

- 1 Alex McKee. *Introduction to .NET 4.0 and Visual Studio 2010 for professionals*. Publisher Williams, 2010.
- 2 Dopira R.I., Popova N.V., Bazikova K.M. *Current urgent problems of Natural Sciences: Proceedings of the Intern. Scientific and practical. conf.*, 14 November 2014, Aktobe, 2014.
- 3 Dopira R.I., Popova N.V., Bazikova K.M. *Young scientist*, 2016, 2 (106), p. 81–84.

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ҚАЗІРГІ МЕНЕДЖМЕНТ СОВРЕМЕННЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ В ОБРАЗОВАНИИ MODERN MANAGEMENT IN EDUCATION

УДК 373.1

Л.А.Семенова

*Инновационный Евразийский университет, Павлодар
(E-mail: laresa1964@inbox.ru)*

Педагогический мониторинг в коррекции и повышении качества знаний учащихся в средней общеобразовательной школе

В статье рассмотрены теоретические аспекты педагогического мониторинга. Автором предложено использование результатов педагогического мониторинга для организации коррекционной работы с учащимися. Приведена схематическая модель проведения мониторинговых исследований на различных уровнях. Автором обоснован принцип разработки мониторинговых программ для участников образовательного процесса. Даны рекомендации по использованию программ мониторинга в образовательном процессе.

Ключевые слова: мониторинг, качество знаний, образовательный процесс, коррекционная работа, мониторинговые программы.

На современном этапе страны Центральной и Восточной Европы, куда входит Казахстан, определили нормы (стандарты) при разработке программ обучения. Это является серьезным этапом национальной политики в сфере образования и контроля качества образовательных услуг.

Создание системы регулирования качества обучения — один из важнейших приоритетов школьного образования. Следует отметить, что оценка качества образования сводится не только к тестированию учащихся, она осуществляется в комплексе со всеми направлениями деятельности учебных заведений.

Для эффективной организации образовательного процесса важными являются адекватная оценка коллективом собственной деятельности и своевременная ее коррекция в определенном направлении. Серьезная оценка этой деятельности не может быть проведена без учета педагогических воздействий на состояние развития учащегося.

Поэтому мы будем говорить о многоплановой системе мониторинга образовательного процесса, на основе которого можно анализировать и корректировать образовательную ситуацию. Многоплановость мониторинга определяется составляющими организации образовательного процесса, общие требования к которому определяются «Законом об образовании РК», «Государственным стандартом» и другими нормативными документами. При этом должны быть учтены множество различных факторов, влияющих на качество образовательного процесса, так как оно влияет на качество знаний учащихся. Мониторинг можно рассматривать как путь к точной оценке деятельности. Следовательно, необходим научный подход к построению самой методики мониторинга. Становится очевидным, что требуется научный подход к построению методики мониторинга.

Мониторинг в научной литературе рассматривается как способ исследования реальности, используемый в различных науках, и как способ обеспечения сферы управления различными видами деятельности посредством представления своевременной и качественной информации. Применяя научное прогнозирование на основе данных мониторинга, можно заранее теоретически взвесить и рассчитать параметры процесса; появляется возможность активно вмешиваться в протекание и ход педа-

гогического процесса, не дожидаясь, пока он окажется малоэффективным или приведет к нежелательным последствиям.

Выбор критериального аппарата и методик оценивания, которые являются в мониторинге важнейшими элементами, во многом зависит от профессионального уровня персонала и организационной культуры учебного учреждения.

Мониторинг в научной литературе рассматривается как способ изучения реального состояния проблемы в той или иной области. Он используется в различных науках и как инструмент обеспечения системы управления через представление своевременной и надежной информации. Применяя научное прогнозирование на основе данных мониторинга, можно заранее теоретически взвесить и рассчитать параметры процесса; появляется возможность активно вмешиваться в протекание и ход педагогического процесса, не дожидаясь, пока он окажется малоэффективным или приведет к нежелательным последствиям.

Выбор критериев и средств оценивания, являющихся в мониторинге важнейшими элементами, во многом зависит от профессионализма персонала и организационной культуры образовательного учреждения.

В связи с этим для руководителей учреждений образования особенно значимым становится выбор средств для отслеживания результатов образовательного процесса и его корректировки. Разграничение мониторинговых функций на разных уровнях управления образовательным процессом основывается на новых подходах к обучению и образованию, которые разработаны в последние годы.

Во-первых, образование осознается как сфера образовательных услуг, поэтому на государственном уровне принимаются стратегические решения в области образования. Они, соответственно, направлены на повышение качества самих образовательных учреждений и образовательных услуг, которые они оказывают.

Во-вторых, при обобщении информации о качестве образования в стране, республике и факторах, существенно влияющих на результаты обучения, учитываются два аспекта: качество образования как соответствие образовательным стандартам и качество образования как соответствие запросам личности.

Таким образом, в сфере образования воедино сливаются интересы государства и личности.

Мониторинг качества образования позволяет отразить ту новую ситуацию, в которой личность выступает как субъект образовательной деятельности, а процесс обучения переориентируется на овладение обучающимися базовыми знаниями и методологией приобретения дополнительных знаний в течение всей профессиональной деятельности специалиста [1].

Становится очевидным, что организация мониторинга возможна лишь на базе отработанной стандартной методики получения и анализа информации о состоянии учебно-воспитательного процесса.

Мониторинг в теории управления педагогическим процессом можно рассматривать как одно из важнейших, относительно самостоятельных звеньев деятельности учебного учреждения. В рамках мониторинга ведутся выявление и оценка выполненных педагогических действий. При этом обеспечивается обратная связь, позволяющая судить о соответствии фактических результатов деятельности педагогической системы учебного учреждения ее конечным целям, так как педагогический мониторинг — это форма организации сбора, хранения и распространения информации о состоянии учебно-воспитательного процесса, обеспечивающая непрерывное слежение за динамикой происходящих изменений и прогнозирование его (учебно-воспитательного процесса) развития.

Исследование элементов педагогического мониторинга проводили А.Н. Майоров, Л.Б. Сахарчук, А.В. Сотов (Санкт-Петербург, 1992 г.) как один из вариантов своего видения мониторинга [2].

По мнению Л.А. Орлова, педагогический мониторинг, в отличие от медицинского, социологического и психологического, имеет специфический объект изучения и обеспечивает педагогов, руководителей образовательного учреждения качественной и своевременной информацией [3].

Отметим, что применительно к педагогике необходимо не только контролировать, но и реагировать, изучать и исправлять отклонения от норм.

Профессор А.С. Белкин давая педагогическому мониторингу характеристику в кратком толковом словаре «Основы педагогических технологий», впервые определяет понятие «образовательный мониторинг» как процесс непрерывного научно-прогностического слежения за состоянием, развитием педагогического процесса в целях оптимального выбора образовательных целей, задач и средств их решения [4].

В связи с этим для педагогического мониторинга главная задача — это как можно более точно и надежно описать исследования объекта. Отметим, что мониторинг не подразумевает вмешательство в естественное развитие объекта исследования до тех пор, пока динамика развития объекта не станет

угрожающей. При этом воздействие направлено на устранение негативов. Следующий важный, на наш взгляд, момент: мониторинг только тогда имеет смысл, когда он имеет определенную логически завершенную схему, начало и конец, когда перед ним поставлены конкретные цели и после него сделаны конкретные выводы. Четкая направленность мониторинга на особенности текущих процессов предполагает обнаружение и фиксацию многочисленных результатов деятельности. При этом очевидно, что организация мониторинга возможна лишь на базе полученной отработанной стандартной методики получения и анализа информации. Выбор критериев и средств оценивания, являющихся в ней наиважнейшими элементами, во многом зависит от профессионализма персонала и организационной культуры образовательного учреждения.

Взяв за объект анализа образовательный процесс, где учащийся получает знания, умения и навыки, и впервые является сознанию исследователей, педагогов, родителей и самого себя, мы получили расширение проблемного поля, что вызвало потребность в новых методах работы.

Обобщив имеющиеся подходы к ведению мониторинга, мы вышли на модель ведения мониторинга, позволяющую отслеживать движение любого объекта в образовательном пространстве, что включает:

- 1) определение цели, которая предполагает описание конечного результата;
- 2) определение объектов, подлежащих мониторингу;
- 3) выбор критериев, методик;
- 4) работу по схеме (рис.):

Нами было предложено определение психолого-педагогического мониторинга учебного процесса: «Мониторинг педагогического процесса — это циклический процесс исследования, оценки и педагогического прогнозирования результатов какой-либо образовательной деятельности с целью предупреждения нежелательных отклонений по важнейшим параметрам» [5].

Правомерность данного определения психолого-педагогического мониторинга устанавливается его составными частями: наблюдением, процессом, прогнозированием. Под наблюдением подразумеваются сбор, хранение и обработка данных по наблюдаемому объекту, под педагогическим прогнозированием — специально организованный комплекс научных исследований, направленных на получение достоверной опережающей информации о развитии соответствующих педагогических объектов с целью оптимизации содержания, методов, средств и организационных форм учебно-воспитательной деятельности [6], а цикличность процесса предполагает повторение процедур исследования на каждом этапе развития учебного учреждения.

Основной целью учебно-воспитательного процесса и процесса управления является выбор из множества проблем приоритетных и их решение.

Как мы уже отмечали, сегодня обострилась проблема формирования личности с высоким уровнем теоретической и практической подготовки, творческим потенциалом, умеющим использовать в деятельности современные технологии, отслеживать результативность своей деятельности, принимать эффективные решения по ее совершенствованию.

Изучение, анализ и обобщение научно-педагогической литературы показали, что для повышения качества знаний учащихся необходимо принятие эффективных управленческих решений на всех уровнях участников образовательного процесса: административном, учительском, ученическом. Однако, не зная конкретных условий, в которых работает образовательное учреждение, уровня и степени профессионализма педагогов, трудно принимать правильные решения по совершенствованию образовательного процесса. Реализовать поставленные задачи по совершенствованию как образовательной, так и управленческой деятельности позволяет педагогический мониторинг.

Вместе с тем следует отметить, что устранение педагогических причин отставания школьников в учении невозможно вне связи с причинами психологического и психофизиологического уровней. Таким образом, система психолого-педагогического мониторинга должна представлять собой инструментарий, предназначенный для формирования объективной оценки знаний как отдельного субъекта процесса обучения, так и коллектива обучающихся в целом на протяженном временном интервале.

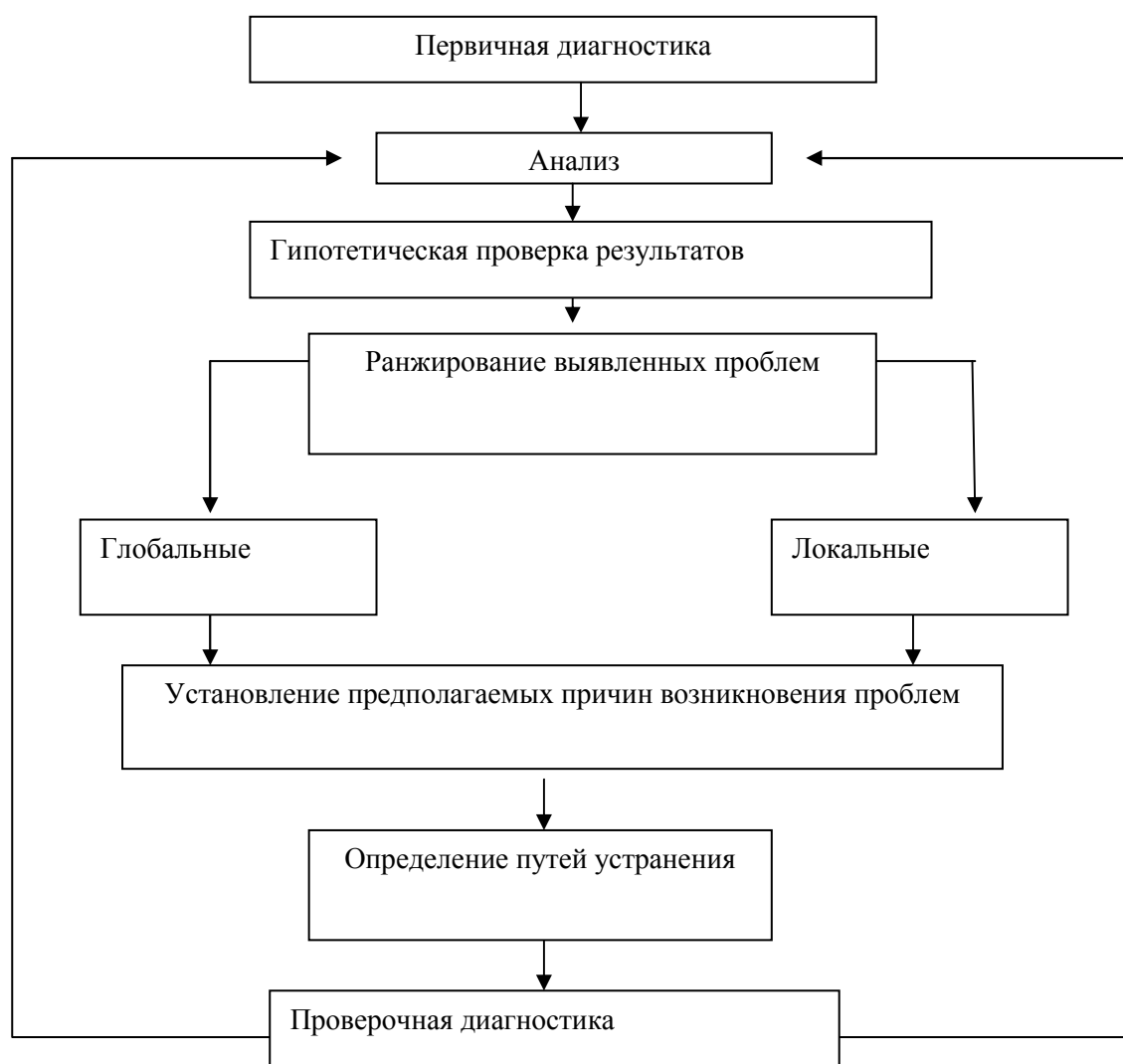

Рисунок. Этапы проведения мониторинга

Очевидно, что на различных этапах обучения каждый учащийся может достичь того уровня, который обусловлен его индивидуальными склонностями, способностями, интересами. «Истинное воспитание не есть что-то налагаемое извне, а рост, развитие свойств и способностей, с которыми человек появляется на свет» [7].

Так как технология систематизации информации должна сохранить основные черты научного познания, например, его последовательность, то одним из основных этапов исследования является разработка программы, на основе которой будут проводиться наблюдение и выполняться сбор необходимых материалов.

С опорой на разработанную нами модель ведения мониторинга были предложены:

- «Программа мониторинга заместителя директора средней образовательной школы»;
- «Программа мониторинга учителя средней общеобразовательной школы»;
- «Программа мониторинга учащегося средней общеобразовательной школы».

При разработке программ осуществления психолого-педагогического мониторинга на всех уровнях мы учитывали такие факторы, как:

- 1) высокая нагрузка администрации, учителей и учащихся. Поэтому мониторинг должен быть оптимальным, гибким, не требующим больших временных затрат;
- 2) психологические особенности участников наблюдения. Поэтому мониторинг должен быть корректен;

3) уровень подготовленности участников педагогического процесса к ведению мониторинга. Поэтому руководство по осуществлению мониторинга и обработке полученной информации, а также схемы анализа должны быть понятны и доступны каждому, занимающемуся мониторингом;

4) обработка информации в условиях среднего общеобразовательного учреждения. Так как ее обработка большей частью проводится вручную, необходимо разработать удобные таблицы для быстрой обработки полученных данных.

Изучая человеческое развитие, исследователи установили ряд важных зависимостей, выражающих закономерные связи между процессом развития и его результатами, с одной стороны, и причинами, влияющими на них, — с другой. Очевидно, что эти причины оказывают влияние и на освоение учащимися учебной дисциплины.

Причин слабой успеваемости у одного ребенка может быть несколько: одна главная, остальные — второстепенные. Поняв причины, педагог подберет более эффективные средства коррекции, соблюдая личностный подход в каждом конкретном случае.

Преимущество такого отслеживания в том, что учитель имеет информацию об учебных возможностях каждого школьника, целенаправленно проводит коррекционную работу, имеет объективный наглядный материал, позволяющий оказывать стимулирующее влияние на ребенка, вести работу с родителями, организовывать свою деятельность по оказанию помощи ребенку. Рассмотрим этапы проведения психолого-педагогического мониторинга по предложенной нами модели его осуществления. В первую очередь для эффективной организации психолого-педагогического мониторинга необходимо:

- скоординировать деятельность всех участников образовательного процесса;
- смотивировать деятельность участников образовательного процесса.

Учет результатов психолого-педагогических мониторинговых исследований, проводимых в системе, позволяет своевременно вскрывать негативные факты и недостатки в работе, прогнозировать дальнейшее развитие учебно-воспитательного процесса в любом учебном учреждении, разрабатывать и осуществлять меры по совершенствованию образовательной практики.

Решения, принятые на основании психолого-педагогического мониторинга, повышают эффективность управления качеством обучения учащихся. Критически осмысливаются вскрытые в процессе мониторинговых исследований факты, отрицательно влияющие на образовательный процесс, позитивно воспринимаются рекомендации экспертов. Последовательное выявление проблем в учебно-воспитательном процессе и причин, вызвавших их возникновение, гарантирует согласованность решений на всех уровнях таким образом, что решение локальных проблем будет выбрано с учетом глобальных. Мониторинговые результаты, их динамика становятся основой для серьезной рефлексивно-аналитической деятельности и успешной реализации функций оценки, прогноза, коррекции и планирования.

Анализ применяемых методов и форм проверки в ходе мониторинга усовершенствует саму методику проведения психолого-педагогического мониторинга качества знаний учащихся, что позволяет более эффективно отслеживать закономерности, проявляющиеся в работе учебного учреждения и педагогического коллектива.

Преимуществом педагогического мониторинга является использование диалогового режима взаимодействия между всеми участниками учебно-воспитательного процесса. Это открывает возможности для организации творческого поиска решения в проблемных ситуациях. Открытость результатов, полученных в ходе психолого-педагогического мониторинга, обеспечивает гибкую подстройку процесса обучения под конкретные задачи учебного учреждения. Ясность и гласность в совместной работе администрации, учителей и учеников дают возможность разъяснить учащимся ориентиры в их образовании, обсудить их, сделать ясными для понимания, «осуществить гармонию врожденной и приобретенной сущности человека». (Н.И.Шевандрин)

Накопление банка индивидуальных ситуаций, педагогических и административных рекомендаций обеспечивает саморазвитие системы обучения, поскольку с течением времени выделяются наиболее эффективные педагогические приемы, появляется возможность обмена опытом, использования «находок» других педагогов, прогнозирования направления развития образовательной системы конкретного учебного учреждения, что переводит работу на качественно новый уровень.

Другими положительными моментами мониторинга, на наш взгляд, также являются:

- комплексный охват характеристик по отдельным учащимся;
- высокая точность за счет цикличности проведения психолого-педагогического мониторинга;
- динамичность, так как любые новые данные рассматриваются в сопоставлении с уже имеющимися, что дает возможность уточнения выбранных методов работы.

В программу психолого-педагогического мониторинга включены классические процедуры статистической обработки данных, что не требует дополнительного обучения им отдельных участников учебно-воспитательного процесса. Предложенная схема мониторинга является универсальной и может быть применена в любом учебном и других учреждениях. Программы, разработанные на основе предложенной схемы, могут быть использованы с 5 по 11 класс.

Система обработки данных, полученных в ходе психолого-педагогического мониторинга, предполагает различные уровни представления итоговых результатов: для учащегося, для учителя и психолога, для управленческого звена. Комплексные сведения, которыми располагают психолог и учитель, позволяют не только оценить возможности ученика на текущий момент, но и своевременно выявить намечающиеся нарушения. На уровень управленческого звена выводятся наиболее обобщённые результаты, чтобы на их основе можно было составить целостное представление о качестве образовательного процесса. Сопоставление всех результатов первичной диагностики позволяет провести классификацию основных причин несоответствия успеваемости отдельных учащихся их реальным возможностям.

Систематическое отслеживание результатов из года в год приводит к пониманию закономерностей получаемых показателей качества знаний учащихся, позволяет прогнозировать ожидаемое состояние образовательной системы, помогает оценить успешность проведённых коррекционных мероприятий.

Список литературы

- 1 Зайцев В. Мониторинг как способ управления качеством обучения // Народное образование. — 2002. — Сент. — С. 84.
- 2 Майоров А.Н., Сахарчук Л.Б., Сотов А.В. Элементы педагогического мониторинга и региональных стандартов в управлении. — М.: СПб., 1992. — 192 с.
- 3 Орлов А.А. Мониторинг инновационных процессов в образовании // Педагогика. — 1996. — № 3. — С. 9–14.
- 4 Белкин А.С. Основы педагогических технологий // Краткий толковый словарь. — Екатеринбург, 1995.
- 5 Семенова Л.А. Мониторинг образовательного процесса. — Изд. дом: LapLambert, Саарбрюккен, 2012. — 146 с.
- 6 Гершунский Б.С. Педагогическая прогностика. — Киев, 1986. — 178 с.
- 7 Дьюи Дж., Дьюи Э. Школа будущего. — [ЭП]. Режим доступа: jorigami.ru/PP_corner/Classics/Dewey/Dewey_Schools_of_Future.htm

Л.А.Семенова

Жалпы орта білім беру мектептегі оқушылардың білім сапасын жоғарлату мен түзетудегі педагогикалық бақылау

Мақалада педагогикалық мониторингтің теориялық қырлары қарастырылған. Автор оқушылармен түзету жұмысын ұйымдастыру үшін педагогикалық бақылаудың нәтижесін қолдануды ұсынады. Сонымен қатар әр түрлі деңгейдегі мониторингтік зерттеуді өткізу үшін кестелік модельді көрсеткен. Сондай-ақ білім беру процесіне қатысушыларға арналған мониторинг бағдарламаны құрастыру принциптерін дәлелдеген.

L.A.Semenova

The pedagogical monitoring is in a correction and improving of students' knowledge at high school

The theoretical aspects of the pedagogical monitoring are examined in this article. Using the results of the pedagogical monitoring for organization of correction work with students is offered by the author. The schematic model of monitoring researches on different levels is offered here. The principle of development of monitoring programs for participants of educational process is proved by the author. Recommendations for using the programs of monitoring in educational process are given here.

References

- 1 Zaytsev V. *Public education*, 9/02, 2002, September, p. 84.
- 2 Mayorov A.N., Saharchuk L.B., Sotov A.V. *Elements of pedagogical monitoring and management of regional standards*, Moscow: Saint Petersburg, 1992.
- 3 Orlov A.A. *Pedagogy*, 1996, 3, p. 9–14.
- 4 Belkin A.S. *Concise Dictionary*, Ekaterinburg, 1995.
- 5 Semenova L.A. *Monitoring of the educational process*, publishing house: LapLambert, Saarbrücken, 2012, s. 146.
- 6 Gershunskiy B.S. *Pedagogical prognostics*, Kiev, 1986.
- 7 Dyui Dzh., Dyui E. *School of the future*, [ER]. Access mode: jorigami.ru/PP_corner/Classics/Dewey/Dewey_Schools_of_Future.htm

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

INFORMATION ABOUT AUTHORS

- Ahmetzhanova, U.A.** — Candidate of medicine sciences, Assistant professor of theory and methodology of physical culture and sports training, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Alimzhanov, E.M.** — Senior teacher of physical education, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Almetov, N.Sh.** — Doctor of pedagogical sciences, Associate professor, Professor at the department of «Pedagogy and musical education», M.O.Auezov South Kazakhstan State University, Shymkent.
- Andreyeva, O.A.** — Master of pedagogical sciences, Senior teacher of foreign languages department, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Astafyeva, Yu.V.** — Senior teacher, Master of pedagogical sciences, the Chair of the English language and Methods of Teaching, Sh.Ualikhanov Kokshetau State University.
- Bazar, A.** — Master student, Chair of the theory and technique of preschool and psychological-pedagogical preparation, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Bazikova, K.M.** — Master of technical sciences, Senior lecturer, chair of Applied Mathematics and Computer science, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Belgybaeva, G.K.** — Candidate of pedagogical sciences, Associate professor preschool and psychologist of pedagogical preparation, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Beskorovainaya, N.A.** — Senior teacher of the center of language training, A.Baytursynov Kostanay State University.
- Bimagambetova, L.Zh.** — Undergraduate, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Bodeyev, M.T.** — Candidate of biological sciences, Head of the department of physical Education, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Bodikov, S.Zh.** — Senior teacher of department of the fine arts and design, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Bokayeva, G.B.** — Graduate student of the department of Transport and Training, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Buletova, L.A.** — Candidate of pedagogical sciences, Associate professor at the department of «Pedagogy and musical education», M.O.Auezov South Kazakhstan State University, Shymkent.
- Dopira, R.I.** — Master of technical sciences, Senior lecturer, chair of Applied Mathematics and Computer science, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Egorova, N.A.** — Candidate of pedagogical sciences, Associate professor of vocational foreign-language training, Baranovichsky State University, Belarus.
- Gabdullin, R.S.** — Senior teacher, Sh.Ualikhanov Kokshetau State University.
- Ganzer, O.** — Chier specialist of the International Training center, Düsseldorf, Germany.
- Gerfanova, E.F.** — Senior teacher, Master on specialty «Foreign language: 2 foreign languages». Sh.Ualikhanov Kokshetau State University, the Chair of the English language and Methods of Teaching, Kokshetau.
- Ibrayeva, E.S.** — Undergraduate, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Ishanov, P.Z.** — Associate professor of pedagogics and technique of elementary education, Doctor of philosophy sciences of PhD, Associated professor KKSON RK, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

- Issayeva, K.R.** — Candidate of pedagogical sciences, Professor of transport and vocational education, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Kargin, S.T.** — Vice-rector, Doctor of pedagogical sciences, Professor, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Karoglu, A.** — Professor of faculty of Art, Prof.Dr., Gazi University, Turkey.
- Kenesbekova, S.A.** — Candidate of pedagogical sciences, Associate professor of the department of pre-school and psychology-pedagogical training, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Kipshakov, S.A.** — Candidate of pedagogical sciences, Associate professor of department of the fine arts and design, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Kozel, V.I.** — Candidate of pedagogical sciences, Associate professor of pedagogics, Baranovichsky State University, Belarus.
- Kozhabaev, K.G.** — Doctor of pedagogical sciences, Professor, Sh.Ualikhanov Kokshetau State University.
- Mikhaylova, N.B.** — Director of the International Training center, Düsseldorf, Germany.
- Mirza, N.V.** — Doctor of pedagogical sciences, Assistant professor and a head of preschool and psychological pedagogical preparation department, Professor, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Mun, N.T.** — Senior lecturer, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Nusipova, M.N.** — Master student, Chair of the theory and technique of preschool and psychological-pedagogical preparation, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Odintsova, S.A.** — Candidate of pedagogical sciences, Associate professor of the department of pedagogy and methodology of primary education, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Odintsova, Ye.A.** — Master of juridical and pedagogical sciences, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Popova, N.V.** — Master of technical sciences, Senior lecturer, Chair of Applied Mathematics and Computer science, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Semenova, L.A.** — Candidate of pedagogical sciences, Associate professor, Innovative University of Eurasia, Pavlodar.
- Shkutina, L.A.** — Doctor of pedagogical sciences, Professor of chair of preschool and psychology and pedagogical preparation, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Suleimenova, A.A.** — Candidate of pedagogical sciences, Associate professor at the department of «Pedagogy and musical education», M.O.Auezov South Kazakhstan State University, Shymkent.
- Toktybaeva, G.S.** — Senior teacher of department of the fine arts and design, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Tynbaeva, G.S.** — Teacher of department of foreign languages, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Utebaev, I.S.** — Candidate of pedagogical sciences, Associate professor of transport and vocational education, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Yaganshina, D.S.** — Undergraduate, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Zhangabyly, M.S.** — Undergraduate, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Zhetpisbayeva, M.A.** — Candidate of philological sciences, Associate professor, Ye.A.Buketov Karaganda State University.